

T.C
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEMAL BİLBAŞAR'IN *CEMO, MEMO VE BAŞKA OLUR*
AĞALARIN DÜĞÜNÜ ADLI ROMANLARINDA
TOPLUMCU GERÇEKÇİLİK

Yeter YÜCEL

EKİM – 2019

T.C
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEMAL BİLBAŞAR'IN *CEMO, MEMO VE BAŞKA OLUR*
AĞALARIN DÜĞÜNÜ ADLI ROMANLARINDA
TOPLUMCU GERÇEKÇİLİK

Yeter YÜCEL

TEZ DANIŞMANI:
Prof. Dr. Secaattin TURAL

EKİM – 2019

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

.....Anabilim Dalı Yüksek Lisans/Doktora Programı
“öğrencisi .....’nın “.....” başlıklı tezi .././20..
tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim
Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek, Kırklareli
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .../.../20...
tarih ve ../. sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

(İmza)

(Unvan ve İsim)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimi ve Yüksek
Lisans/Doktora derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyorum.

(İmza)

(Unvan ve İsim)

Tez Danışmanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek
Lisans/Doktora derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Jüri Üyeleri: *(Birinci sırada Tez Savunma Sınavı başkanı, ikinci sırada tez
danışmanı, üçüncü sırada da diğer jüri üyesi yer alır. Yüksek lisans jürisi
üç, doktora jürisi 5 kişiden oluşur.)*

Unvan ve İsim

Bağlı Olduğu Kurum

İmza

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Yeter YÜCEL
04.10.2019

ÖZ

KEMAL BİLBAŞAR'IN *CEMO, MEMO VE BAŞKA OLUR AĞALARIN DÜĞÜNÜ* ADLI ROMANLARINDA TOPLUMCU GERÇEKÇİLİK

Yücel, Yeter

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Secaattin Tural

Ekim, 2019

Bu çalışmada, Kemal Bilbaşar'ın *Cemo, Memo ve Başka Olur Ağaların Düğünü* adlı romanları Toplumcu Gerçekçi bakış açısıyla incelenip değerlendirilmiştir. Toplumcu Gerçekçilik'in ve döneminin edebî sosyal ve siyasi havası dolayısıyla köy gerçekliğinde kaleme alınmış bu romanlar, Toplumcu Gerçekçilik'e dair pek çok unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Çalışmada ilk olarak Toplumcu Gerçekçilik'in ana vatanındaki oluşum zeminine, edebî ortamına, ardında Toplumcu Gerçekçilik'in Türkiye'deki yansımalarına ve dönemin eserlerinde özellikle de romanlarda nasıl işlendiğine değinilmiştir. Son olarak Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın önemli yazarlarından olan Kemal Bilbaşar'ın hayatına değinilerek tezin esas konusunu oluşturan bölüme geçilmiş, eserlerde Toplumcu Gerçekçilik unsurları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyalizm, Kapitalizm, Toplumcu Gerçekçilik, Kemal Bilbaşar.

ABSTRACT

SOCIALIST REALISM IN NOVELS

CEMO, MEMO, BAŞKA OLUR AĞALARIN DÜĞÜNÜ BY
KEMAL BİLBAŞAR

Yücel, Yeter

Master of Arts, Turkish Language And Literature

Supervisor: Associate Professor Secaattin Tural

October, 2019

In the study, *Cemo*, *Memo* and *Başka Olur Ağaları Dúđünü* by Kemal Bilbaşar are analysed and evaluated in light of socialist realism approach. Having been written in village context due to the literary, social and political atmosphere of socialist realism and the period, the novels harbour various aspects of socialist realism.

The study initially, focus on the formation circumstances and literary context of socialist realism then its reflections on Turkey and especially focuses on the way this phenomenon is given particularly in the mentioned novels.

Lastly, the main theme which is socialist realism items is analyzed into novels, after providing details about Kemal Bilbaşar who is one of the most significant writers of Turkish Literature in the Republican Period.

Key Words: Socialism, Capitalism, Socialist Realism, Kemal Bilbaşar.

ÖNSÖZ

Toplumcu Gerçekçilik, 1934 yılında Birinci Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi'nde devletin resmî sanat görüşü olarak benimsenmiş, realizmden beslenerek kendine özgü ilkeler edinmiş, Marksist dünya görüşünden beslenen ideolojik bir sanattır. Birinci Yazarlar Birliği Kongresi'nde temel ilkeleri belirlenen Toplumcu Gerçekçilik, önce Rusya'da sonrasında tüm dünya edebiyatında etkisini göstermeye başlamıştır.

Bu etkiler Türk edebiyatında da görülmektedir. Türk edebiyatında Toplumcu Gerçekçilik'i başarıyla işleyen yazarlardan biri Kemal Bilbaşar'dır. Yazar eserlerinde özellikle ezen-ezilen çatışmasını odak noktası edinmiş, ağa/şih/bey karşıtlığında köylü/kul/maraba konusunu, yoksulluk, cahillik, köy ve köylü sorunlarını, toprak çatışmalarını, haksızlığı, köylünün bilinçlenmesi gibi konuları başarıyla işlemiştir.

Bu çalışmamızda Kemal Bilbaşar'ın *Cemo, Memo ve Başka Olur Ağaların Düğünü* adlı romanları, Toplumcu Gerçekçilik doğrultusunda incelenip değerlendirilmiştir. Çalışmanın oluşum aşamasında, tüm eğitim ve öğretim hayatımda maddi ve manevi desteklerini bir an dahi esirgemeyen anne ve babama, yine bu zorlu süreçte her daim destek olan biricik ablam Rukiye Taşdelen'e ve değerli eşi Abdullah Taşdelen'e sevgi ve şükranlarımı sunarım.

Son olarak tezimin seçiminden yazım aşamasına kadar her türlü desteği veren, sabırla beni destekleyen, fikirleriyle ve görüşleriyle yolumu aydınlatan, pek çok kez bırakma aşamasına gelsem de "Yaparsın!" diyerek beni cesaretlendiren, eğitim ve öğretim hayatımda çok kıymetli bir değere sahip olan hocam Sayın Secaattin Tural'a saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

Yeter Yücel
Ekim, 2019
Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
A. Toplumcu Gerçekçilik'in Doğuşu ve İlkeleri.....	3
B. Türk Edebiyatında Toplumcu Gerçekçilik'in Doğuşu.....	12
C. Türkiye'de Toplumcu Gerçekçilik'in Köy Gerçekliğine Evrilmesi.....	19

BİRİNCİ BÖLÜM

KEMAL BİLBAŞAR'IN HAYATI, ESERLERİ VE SANAT

ANLAYIŞI.....	25
1.1. Kemal Bilbaşar'ın Hayatı.....	25
1.2. Kemal Bilbaşar'ın Eserleri.....	26
1.2.1. Hikâyeleri.....	26
1.2.2. Romanları.....	26
1.3. Kemal Bilbaşar'ın Edebî Yönü.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

CEMO, MEMO VE BAŞKA OLUR AĞALARIN DÜĞÜNÜ

ROMANLARININ ÖZETLERİ VE

KAHRAMANLARI.....Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

2.1. Cemo, Memo ve Başka Olur Ağaların Düğünü Adlı Romanlarının Özeti.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
2.1.1. <i>Cemo</i> Romanın Özeti.....	31
2.1.2. <i>Memo</i> Romanının Özeti.....	37
2.1.3. <i>Başka Olur Ağaların Düğünü</i> Adlı Romanın Özeti	43
2.2. <i>Cemo, Memo Ve Başka Olur Ağaların Düğünü</i> Adlı Romanların Kahramanları	48
2.2.1. <i>Cemo</i> Romanın Kahramanları	48
2.2.2. <i>Memo</i> Romanın Kahramanları.....	58
2.2.3. <i>Başka Olur Ağaların Düğünü</i> Romanının Kahramanları	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

<i>CEMO, MEMO VE BAŞKA OLUR AĞALARIN DÜĞÜNÜ ADLI ROMANLARDA TOPLUMCU GERÇEKÇİLİK</i>	74
3.1. Güçlülerle-Güçsüzlerin Çatışması: Ezen-Ezilen, Ağa/Bey/Şıh-Köylü/Kul/Maraba, Zengin-Fakir İlişkisi.....	74
3.2.Toprak Sorunu.....	84
3.3. Yoksulluk	90
3.4. Emek Sömürüsü	95
3.5. Kadına Bakış	99
3.6. İdeolojik Bakış	108
3.7. Din Algısı.....	112
3.8. Yöneticilere Bakış	119
3.9. Sosyal Statü.....	124
3.10. Eğitim Sorunu	127
SONUÇ.....	133

KAYNAKÇA..... 136

KISALTMALAR

CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: Çevirmen
haz.	: Hazırlayan
LEF	: Sol Cephe
NEP	: Novaya Ekonomiçeskaya Politika / Yeni Ekonomi Politikası
RAPP	: Tüm Rusya Proleter Yazarlar Birliği
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
ss.	: Sayfa sayısı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
vb.	: Ve benzeri
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
BOAD	: <i>Başka Olur ağaların Düğünü</i>

GİRİŞ

İnsanlığın tarih sahnesine çıktığı günden bu güne değin edebiyat; tarihsel dönemler içerisinde toplumsal, siyasal, sosyal ve ekonomik değişimlerden etkilenerek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Tarihte bir kırılma noktası olarak kabul edilen Fransız İhtilâli, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları insanlık tarihinin dönüm noktalarıdır. Fransız İhtilâli'nden sonra mutlak krallıklar yıkılmış, burjuva güçlenmeye başlamış, eşitlik, özgürlük ve adalet fikirleri benimsenmiş, milliyetçilik akımının etkisiyle çok uluslu devlet yapısı parçalanmış yeni devletler kurulmuştur. Dünya savaşları neticesinde ise halk fakirleşmiş, ekonomi zayıflamış, yoksulluk artmış, pek çok insan hayatını kaybetmiş, ezen-ezilen çatışması sömürü baş göstermiş, haksız rekabet ortamı oluşmuştur.

Böyle bir ortamda toplumun bir parçası olan sanatçı yönünü toplumsal ve bireysel sorunlara çevirmiş, gerçekçi gözlemlerden hareketle eserle ortaya koymuştur. Gerçekçiliği esas alan yazarlar toplumu ve insanı gerçekçilik çerçevesinde farklı yönlerden değerlendirmiştir. Toplumcu Gerçekçilikte bu farklı yönlerden değerlendirmeler yapan bir akımdır.

1934 yılında Birinci Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi'nde temel ilkeleri belirlenen Toplumcu Gerçekçilik'in özünü Marks'ın siyasi ve ekonomik görüşleri oluşturur. Kapitalist topluma yönelik eleştirilerden meydana gelen Marksizm'in temelinde ekonomi ve sınıfsız bir toplum vardır. Marks "tarihi maddeciliği" ve Hegel'den esinlendiği "diyalektik materyalizmi" birleştirerek Toplumcu Gerçekçilik'in temelini oluşturmuştur. Böylece Sovyet Rusya'da güdümlü bir sanat akımı doğmuştur. Elbette ki bu sanat akımı Rusya ile sınırlı kalmamış diğer ülkelerin edebiyatlarını da etkilemiştir.

Bu etkilenme Türk edebiyatında da olmuş, yazarlar bu akıma kayıtsız kalamamışlardır. Fakat Türkiye'de Toplumcu Gerçekçilik Rusya'dan farklı bir gelişim göstermiştir. Bu farklılığın yaşanmasında Türk toplumunda sınıfsal yapının olmaması, ekonominin yeterince gelişmemesi, siyasi

bilinçlenmenin zayıf olması, çevirilerin yetersizliği nedeniyle Marksist sanatçıların yeterince tanınmaması gibi faktörler etkili olmuştur.

Türkiye’de Toplumcu Gerçekçilik, Cumhuriyet’in ilanı ile köy ve köylü gerçekçiliğine yönelmiş, bu zamana kadar ihmal edilen Anadolu artık yazarların yönlerini döndükleri bir yer olmuştur. Köy Enstitüleri ve öğretmen okulları bu yönelmenin araçları olmuşlardır. Bu yönelme 1970’lere kadar sürmüş ideal olarak sunulan köy artık eski önemini kaybetmeye başlamış, 1970’lerden sonra Türkiye’de yaşanan hem siyasi hem ekonomik gelişmeler edebiyatının yönünü nihayet Toplumcu Gerçekçiliğe çevirmiştir.

Kemal Bilbaşar’ın *Cemo, Memo ve Başka Olur Ağaların Düğünü* adlı romanlarına baktığımızda Toplumcu Gerçekçilik’in Türkiye’de yeni yeni filizlenmeye başladığını, köy ve köylünün sorunlarının işlendiği görülebilir.

Bu çalışmanın konusu *Kemal Bilbaşar’ın Cemo, Memo ve Başka Olur Ağaların Düğünü* adlı romanlarında Toplumcu Gerçekçiliktir. Bundan dolayı çalışmanın ilk bölümünde Toplumcu Gerçekçilik’in oluşum zemini ve anavatanındaki yansımalarına bakılmış ardından Türk Edebiyatında Toplumcu Gerçekçilik’in nasıl ve hangi ortamlarda geliştiği incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Kemal Bilbaşar’ın hayatına, eserlerine ve edebî yönüne yer verilmiştir. Yazarın edebî yönü incelenmesinin eserlerini incelerken faydası olmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde *Cemo, Memo ve Başka Olur Ağaların Düğünü* romanlarının olay örgüsü ayrı ayrı verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise *Cemo, Memo ve Başka Olur Ağaların Düğünü* adlı romanlarda Toplumcu Gerçekçilik’in izleri sürülmüştür. Eserlerin ele aldığı toplumcu unsurları şu şekilde sıralayabiliriz: Güçlülerle güçsüzlerin çatışması (ezen-ezilen, ağa/bey/şih- köylü/kul, zengin-fakir), toprak sorunu, yoksulluk, emek sömürüsü, kadına bakış, ideolojik bakış, din algısı, yöneticilere bakış, sosyal statü ve eğitimidir.

A. Toplumcu Gerçekçilik'in Doğuşu ve İlkeleri

Sanatın toplumla olan ilişkisi uzun yıllardır tartışılmaktadır. Sanat, insanın gelişmesi ve ilerlemesi doğrultusunda insanlığa tarih boyunca yoldaşlık etmiştir. Bundan dolayı sanatı toplumdan ve insandan bağımsız olarak düşünmek olanaksızdır. Belli bir toplum içinde varlığını sürdüren sanatçı, eserini oluştururken ait olduğu toplumun kültürel birikiminden, gelenek ve göreneklerinden, edebiyatından, tarihinden, felsefe ve ideolojilerden, dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik şartlarından bir şekilde etkilenir. Toplumcu Gerçekçilik doğrultusunda eser veren sanatçılarda toplumdan etkilenmiş hatta edebiyatı araç olarak görüp toplumu eğitmeyi, yönlendirmeyi kendilerine misyon edinmişlerdir.

Toplumcu Gerçekçilik, 20.yüzyılda ortaya çıkmış, insanı toplumsal ilişkileri içinde ele alan, sosyal hayattaki gerçekleri ve çarpıklıkları saptayan, sergileyen ve tüm bunlara sosyalist dünya görüşü doğrultusunda çözüm arayan estetik, felsefi ve ideolojik kaynağı Marksizm olan siyasal ve sanatsal bir duruştur. (Alver, 2014: 130)

Marksist anlayışın temel prensiplerini benimseyen Toplumcu Gerçekçilik'i daha iyi anlayabilmek için yönümüzü Rusya'ya çevirmemiz gerekir. Bu konudaki en kapsamlı çalışmayı yapan Ahmet Oktay'da konuya dair görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Toplumcu Gerçekçilik çerçevesinde göze aldığım sorgulama, beni ister istemez geçmişe dönmeye, Toplumcu Gerçekçilik'i hem anavatanında hemde Türkiye'de incelemeye yöneltti. Düşüncelerin, akımların doğal yaşam ortamı anlaşılmadan, o düşünce ve akımda yeterince anlaşılmıyor bana kalırsa. Düşüncelerin de onları üreten somut insanlar gibi doğumları, çocuklukları, gençlikleri, yaşlılıkları ve nihayet ölümleri var.”(Oktay, 2008: 34)

“Sanat eserinin” ve “sanatçının yararının” Rus edebiyatının belirleyici unsurları olduğu söylenebilir. Toplumcu Gerçekçilik, aktif şekilde görev almasını istediği bu iki unsuru, parti öğretisi biçiminde formüle ettiği söylenebilir. Bu unsurların Rus edebiyatçıları tarafından bu kadar çok benimsenmesinin altında yatan neden ise toplumun dönüştürülmesine yönelik inanç ve umuttur. Bu ana etmelerin yanında elbette ki diğer unsurlarda söz konusudur. Bu unsurlar halka ve aydınlara güvensizliktir.

Dostoyevski, Tolstoy, Turgenyev gibi yazarların eserlerinde bu güvensizlik duygusu dikkatli okurların gözünden kaçmayacaktır. Rus romanının merkezinde bulunan, birliği ve bütünlüğü arayan aydın, halk karşısında hep utanır ve ezik kalır. Böylece suçlu ve kurban imgesinin doğumu gerçekleşir.

Fakat dramatik bir duruş sergileyen Rus romanı kurtulma özlemine ilişkin umudunu hiç kaybetmez ve kurtuluşu sağlayacak bir üst arayışına yönelir. Şifa olarak dine, Hıristiyanlığa sığınır, kurtarıcı (mesih) ögesini devreye sokar.

Dünya edebiyatında önemli bir yeri olan Rus edebiyatını diğer edebiyatlardan ayıran en önemli özellik, Rus edebiyatının özel ve özgül koşullardan doğmasıdır. Klasik Rus romanı Çarlık rejiminin, Sovyet Romanı ise devrimin ürünüdür. Her iki dönemde de edebiyat kendi sorunlarını görmezden gelerek bazı görevleri üstelenmek zorunda kalmış, toplumun dönüştürülmesine yönelik uygulamalarda rol almakla görevlendirilmiştir. Bu konuya dair görüşlerini Ahmet Oktay şu cümlelerde destekler:

“Bağlı olduğu sınıftan utanç duyan Rus intelijansiyası bütün ilgisini halka, daha açık söylemek gerekirse, utanç duyduğu kendi sınıfının maddi manevi koşullarını yeniden üreten mujike yöneltmiştir. İyiliği temsil eden mujiktir ve aydın utanç duyar ondan. Puşkin’den başlayarak tüm büyük Rus yazarlarının ve şairlerinin söylediği budur. Aydın, halka karşı işlediği günahın kefarecini ödemeye çalışmaktadır bu dönemin yapıtlarında.” (Oktay, 2008: 52)

En büyük temsilcisi ve hatta Toplumcu Gerçekçilik’in asıl kurucusu olan Maksim Gorki ve diğer devrimci yazarlar hiç kuşkusuz bu tutuma karşı çıkarlar ve sesini yükselterek romancının aktif bir şekilde görev almasını, aydının günah çıkarmasını değil ayaklanmasını ister. Bu yazarların amaçları toplumun değiştirilmesi ve dönüştürülmesidir. Bu gâyeye ulaşmak için de yapılması gereken şeyin devrim olduğuna inanılır. Bu inançtan hareketle Gorki, Toplumcu Gerçekçilik’in temellerini oluşturmaya başlamış ve yazara önemli görevler yükleyerek yazarın asli görevlerden birinin insanı genişletmek ve yeniden üretmek olduğunu vurgulamıştır. (Alver, 2014:131)

Bu bağlamda Gorki Birinci Yazarlar Kongresi’nden üç yıl önce şunları yazar: “*Yazar, insanı genişletme, üretme hakkına sahiptir, dahası bu onun*

*görevidir. Yazar bireyi betimlerken o bireyin sınıfsal özelliklerini, iyi ve kötü yanlarıyla hamuruna katmayı öğrenmelidir.”*der bir başka konuşmasında şu görüşleri dile getirir: *“Edebiyatın görevi, ayaklanmış olan emek dünyasına omuz vermektir. Bu destek ne kadar güçlü olursa ‘sendeleyeni’ düşürmek onca çabuk olacaktır.”* Dedikten sonra “devrimci romantizm” ve “olumlu tip” kavramını geliştirecektir. (Oktay, 2008: 108)

Yukarıda değindiğimiz amacı gerçekleştirmek için Maksim Gorki, “kurtarıcı” veya “olumlu tip” oluşturmayı amaçlamış ve bunu yaparkende klasik Rus romanının “suçlu”, “kurban”, ve “kurtarıcı” olarak görülen klasik şablonundan yararlanmıştı. Gorki eserlerinde “olumlu tipi” kullanan ilk yazardır. Bu olumlu tip; cesaret ve zekâya sahip olma, ideolojik inancı güçlü, amacı pürüzsüz ve temiz olarak görebilme; zevklerinde, duygularında, davranışlarında, düşünce dünyasında ve verdiği kararlarda isabetli olabilme, kesin olarak yanlışı ve hakikati bilme, her soruya cevap verebilme, inançlarında şüpheye düşmeme, hedefine ulaşabilmek için en akıllı ve kısa yolu seçebilme gibi özelliklere sahip olmalıdır.

Bu akıma gönül vermiş yazarlar, topluma karşı borçlu olduklarını düşünerek bazı sorumlulukları yerine getirmeyi amaçlamışlardır. Eserler aynı amaç etrafında şekillendiği için bazı ortak özellik gösterirler. Benzer mekân, tema ve kişiler seçilmiş farklılık olayların örgüsünden kaynaklanmıştır. Amaç halkı eğitmek ve onlara karşı sorumluluğu yerine getirmek için onların anlayacağı dili kullanmışlar, yöresel söyleyişlerden faydalanmışlar, anlatmak istediklerini sade, açık ve anlaşılır bir dille anlatmayı tercih etmişlerdir.

Toplumcu Gerçekçilik anlayışıyla eser veren sanatçılar “sanat sanat için” anlayışına şiddetle karşı çıkmış, “sanat toplum için” anlayışını benimsemişlerdir. “Sanat sanat için” anlayışıyla yazılan eserleri şiddetle eleştirmişler, o eserlerin toplumdan uzak, kopuk ve estetik anlamda zayıf olduğunu iddia etmişlerdir. Bu doğrultuda Toplumcu Gerçekçi yazarlar estetiği de ihmal etmemişler, edebiyatında özgün ve özgür olması gerektiğini savunan Pospelov, M.Kağan, Fischer ve Lukacs gibi yazarlarla estetik kaygılara yönelmişlerdir.

Sanatta yansıtma prensibini esas alarak gelişen realizm akımının 20. yüzyılda sergilediği tavırlardan biri de Toplumcu Gerçekçilik'tir. Realizmden beslenerek kendine özgü ilkeler meydana getiren Toplumcu Gerçekçilik, sanata dönük tarafıyla estetik bir akım olmakla birlikte, Marksist dünya görüşüyle şekillenen ideolojik bir duruşunda temsilcisidir. Sosyalist gerçekçilik, sosyalist realizm, toplumsal gerçekçilik veya toplumsal gerçekçi gibi çeşitli isimlerle anılan bu yöntem bir terim olarak ilk kez 1932 yılında *Literaturnaya Gazeta* (Edebiyat Gazetesi) isimli gazetede yer almıştır.

Toplumcu Gerçekçilik'in Sovyet Birliği'nde devletin resmî sanat görüşü olarak kabul edilmesi ise 1934 yılında toplanan Birinci Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi'nde olmuştur. Fakat Toplumcu Gerçekçilik bu tarihe kadar sürekli eklenmelerle beslenmiş birden çok yazarın katkısıyla etki alanı daha da genişlemiştir.

Toplumcu Gerçekçilik'in yazınsal ilke ve kriterlerini büyük ölçüde Belinski (Vissarion Gregoryeviç, 1811-1848), Çernişevski (Nikolay Gavriloviç, 1828-1889), Dobrolyubov(Nikolay Aleksandrovi, 1836-1861) ve şüphesiz bu isimlerin öncüsü Maksim Gorki (1868-1936) belirlemiştir. Hatta Toplumcu Gerçekçilik'in asıl kurucusu olarak Maksim Gorki'yi söylemek mümkündür. "Devrimci romantizm" ve "olumlu tipi" kavramlarını üreten yazar Gorki'dir. Gorki, Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi'nden çok önce Toplumcu Gerçekçilik'in ilkelerini oluşturmuştur.

"Bir kuram ve bir yöntem olarak, yalnızca yazınsal yapının nasıl okunması gerektiğine ilişkin ilkeleri dizginleştirmekle kalmaz Toplumcu Gerçekçilik; doğrudan siyasal işlevle görevlendirilmiş yazarın yapıtını oluştururken uyması gereken ilkeleri de belirler. Bu çifte görev, toplumun, daha doğrusu dünyanın dönüştürülmesini öngören Marksçılığın genel ilkelerinde içerilmiş varsayılar ve dolayısıyla yazın'ın görece özerk bir düzey kurduğuna kurduğuna ilişkin her yaklaşım sapma olarak nitelenir." (Oktay, 2008: 21)

Toplumcu Gerçekçilik'in temelini Marksist felsefe oluşturmaktadır. Konuyu daha anlaşılır hâle getirmek için marksizm ne demektir buradan başlayalım. Ahmet Cevizci *Felsefe Sözlüğü* adlı eserinde marksizm hakkında şu bilgiye yer verir:

“Alman düşünür Karl Marks ve onun Friedrich Engels, Karl Kaustky, Vladimir İlyiç Lenin, Roza Luxemburg, György Lukacz, Karl Kosch, Antonio Gramsci ve Louis Altusser gibi 20.yüzyıldaki sadık izleyicileri tarafından geliştirilmiş olan ekonomik, siyasî teoriyle toplum kuramına verilen ad.” (Cevizci, 1999: 577)

Toplumcu Gerçekçilik’in temelinde, sosyalist dünya görüşüne bağlı bir toplumculuğun gerekli ve yeterli bir şart olduğu düşüncesi unutulmamalıdır. Bir eserin sanat değerini sağlayan, Marksist bir dünya görüşünü içeren politik bir tavır ve buna bağlı olarak toplumdaki sınıf çatışmasını öne çıkararak ideal kahramanlar yaratmak ve nihayetinde işçi sınıfının zaferini ilan edecek olan sosyalist bir dünyanın romantik imgeler üretmektir. (Tural, 2014: 21)

Marksizm kapitalist topluma yönelik bir eleştiriden meydana gelir. Marksizm toplumsal değişme ve gelişmeyi açıklarken varolan tüm etkenler arasında ekonomiye özel bir önem ve ağırlık verir. Sömürüye dayanan ve sınıflara ayrılmış bir toplum düzenine alternatif olarak sınıfsız bir toplum önerisi sunan marksizm, toplumlara ilişkin bir analizden oluşup sınıfsız bir toplum düzenine geçişin yollarını gösteren bir öğretiyi ortaya koyar.

Marks’ın sınıf çatışmalarını ele alırken özellikle ilgilendiği alan ekonomi olmuştur. Çünkü ona göre ekonomik gücü elinde bulunduran güç yaşamın kurallarını da belirlemektedir. Marksizm ekonomi üzerine oturtulmuş tarihi bir felsefedir. Tarihsel gelişmeler bir dizi toplumsal yasaya göre oluşur ve oluşan bu yasalarda tarihsel maddecilikle açıklanır. Tarihsel maddeciliğe göre üretim güçleri ile üretim araçları arasındaki ilişkiler toplumun ekonomik yapısını oluşturur. Bu konuları açıklayan felsefe dalına Berna Moran “tarihi maddecilik” olarak adlandırmaktadır.

“Marksizm ekonomik teori üzerine oturtulmuş bir tarih felsefesidir ve iddia eder ki tarihin gelişmesi birtakım kanunlara göre cereyan eder. Bu kanunların ne olduğunu bize tarihi maddecilik açıklar ve bu sayede toplumun eninde sonunda sosyalizme ardından dakominizme varacağını önceden görmek mümkündür. Tarihi maddeciliğin, toplumun tarihinde gördüğü başlıca aşamaları şunlardır: İlkel toplumlar, kölelik üzerine kurulmuş toplumlar, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm ve nihayet komünizm. Bilindiği gibi, tarihi maddeciliğe göre üretim güçleri ve üretimi yapan sosyal grupların birbiriyle ilişkisi o toplumun ekonomik yapısını meydana getirir ve altyapı denilen bu ekonomik yapı o toplumun üstyapısı denilen ahlâkî, hukukî, dinî görüşlerini ve sanat anlayışını belirler.” (Moran, 2010: 43)

Marksizme niteliğini kazandıran diğer faktör ise Marks'ın Hegel'den aldığı diyalektiği Feuerbach'ın maddeci yaklaşımıyla birleştirdiği “diyalektik materyalizm”dir. Hegel'in diyalektiği “varlık”, “var olma” üzerine kurgulanmış bir düşüncedir ve tez, antitez ve sentez olmak üzere üç aşama ile gelişim süreci göstermektedir. (Yanık, 2016: 14)

Hegel'in diyalektik yöntemi kendinden önceki filozofların (Fichte, Schelling) yöntemlerinden farklıdır. Hegel'e göre mutlak varlık yalnızca var olmaklık değildir, bir değişme, gelişme ve ilerlemedir. Mutlak varlık, farkların ve karşıtlıkların (antitezlerin) ortaya konulmasıdır. Ama farklar ve antitezler, mutlak varlıktan tamamen bağımsız değildir; ona karşıt da değildirler. Farklar ve antitezler, mutlağın kendi kendine gerçekleştirdiği gelişmesinde, yalnızca birer durak, birer uğraktır. (Moment'tir).

Hegel felsefesinde önemli bir kavram olan “uğrak” Marksçı felsefede de önemli bir rol oynar. Hegel'e göre her kavramın kendine özgü bir antitezi vardır. Her kavram kendi olumsuzlanmasını (inkârını) kendi içinde taşır. Her soyut kavram tek yanlıdır ve bir ikinci kavrama gider. Ama bu ikinci kavram, onun karşıtıdır. Bu tez ve antitez kavramları üçüncü bir kavramda kaynaşır ve daha üst düzeye çıkar. Ortaya çıkan bu kavram yani sentez, tez ile antitezdeki gerçek yanları daha zengin biçimde taşır, ortaya çıkarır. (Hilav, 2011: 78)

Marks'ın maddeci yaklaşım ile birleştirdiği diyalektiğe göre ise gelişme süreci; üretim araçlarını, üretim araçlarını elinde tutan kesimi ve üretim araçları ile üretimi sağlayan kesimi kapsamaktadır. İlk olarak, üreten kesim yani işçi, emekçi (proletarya) kesim üretim araçları ile üretimi sağlamaktadır. Ancak üretim araçlarına işçinin değil de paraya hâkim olan kesimin yani burjuvazinin sahip olması bir süre sonra işçinin üretim araçlarına yabancılaşmasına, ekonomik sebebe dayalı bir sınıflaşmaya (burjuvazi-proletarya gibi) ve sınıf çatışmasına neden olmaktadır. Marx'a göre sınıflaşmayı ve sınıflar arası çatışmayı ortadan kaldıracak sentez aşaması ise devrimdir. Böylelikle sınıfsız bir toplum oluşacak ve sınıflar arası çatışma gibi bir sorun da çözülmüş olacaktır. Toplumcu Gerçekçilik'in

merkezini tam da bu husus oluşturmaktadır; ekonomik sebepleri ile beraber sınıf mücadeleleri. (Yanık, 2016: 14)

Toplumcu Gerçekçilik'in temelini oluşturan etkenlere bakıldığında asıl unsurun sınıf ayrılıkları olduğunu görürüz. Sözü edilen bu sınıf ayrılıkları özellikle Fransız İhtilali'nden sonra burjuva sınıfının güçlenmesiyle daha da belirginleşmiştir. Sanayinin ve ekonomik gücün gelişmesiyle daha da güçlenen burjuva, üretim güçlerini de eline alarak kendini daha da güçlü hissettirmeye başlamıştır. Bunun sonucunda fabrikalarda çalışmaya başlayan işçi sınıfı (proleterya) oluşmaya başlamıştır.

Marksizme göre ekonomik güçleri elinde bulunduran burjuva bir taraftan güçlenirken diğer tarafta bulunan işçi sınıfı da ezilmeye başlamıştır. Ve toplumda var olan zıtlığa dair makas arası gittikçe açılmaya başlamış ve zıtlık daha da belirginleşmiştir. Böylece toplumda ezen-ezilen, yöneten-yönetilen, zengin-fakir vs. iki farklı sınıf ve bu sınıflaşmaya bağlı bir çatışma ortaya çıkmaktadır. İşte Marksizm'in amacı da tamda bu noktada netleşerek sınıf farklılıklarını tamamen ortadan kaldırarak, ayrımcılığı yok etmek, tüm insanlar arasında eşitliği sağlamak şeklinde netleşmiştir.

Marks ve Engels, düşünsel altyapısını ekonomi üzerine oluşturdukları Marksizm'in sanata yönelik teorisini geliştirmekte yetersiz kalmışlardır. Marks ve Engels Marksizm'in temellerini atmışlar başka yazarlar tarafından desteklenerek bir kartopu gibi giderek büyümüştür. Bu yazarların başında Belinski, Çernişevski, Herzen, Dobrolyubov, Lunaçarski gibi yazarlar gelmektedir. Fakat burada unutmamız gereken bir başka isim daha var o da Georgi Plehanov'dur.

Marks ve Engels Toplumcu Gerçekçilik'in temellerini atarken Plehanovedebî zevki, sanatı ihmal etmemiştir. Ona göre sanatın temelini elbette ki "çalışma ve iş" oluşturmaktadır fakat estetik gaye ve sanat görmezden gelinmemelidir.

Sanattan mekanik açıdan bir fayda bekleminin yanlışlığını dile getiren Plehanov Rusya'nın içinde bulunduğu siyasi ve sosyal şartlardan dolayı tepki çekmiş, dönemin yazarlarının ve teorisyenlerinin bulunduğu iki farklı cephe oluşmuştur. Zor zamanların yaşandığı Rusya'da görüş ayrılıklarına

paralel olarak iki farklı grup oluşmuştur. Bu gruplar “menşevikler” ve “bolşevikler”dir.

Menşevik tarafta yer alan Plehanov’un karşında Bolşevik İhtilali’ni destekleyen Lunaçarski bulunmaktadır. Menşeviklerin eserlere sadece ekonomik açıdan baktıkları yarar gözetmedikleri yönünde eleştiren Lunaçarski, sanatçıları sadece nedenlerle yetinmemesi gerektiğini sanatçısında bir savaşı ve kurucu olması gerektiğini savunur.

Her ne kadar bazı sözlerinde sanatın değerini ima etse de Lunaçarski, Lenin’in yanında yer almış ve sanatçılardan “devrimci romantizmi” işlemelerini istemiştir. Bu sebeple Lunaçarski, devrimci bir edebiyata geçişte zincirin son halkasını oluşturmaktadır. (Yanık, 2016: 14)

Uzun süredir fakir köylünün isyanlarıyla başı dertte olan Çarlık Rusya, Birinci Dünya Savaşı’nda iyice yorulup yıpranmış, eski gücünü kaybetmiştir. Hayat şartlarının ağırlaşması işçilerin ve köylülerin daha da ezilmesi sonucu işçi protestoları artmış ve askerinde desteğiyle Kızıl Ordu olarak bilinen Bolşevik kanat başarılı olmuş ve 1922 yılında otoriteyi tam anlamıyla ele geçirmiştir.

Bunların sonucunda 1917 yılında *Proletkult* grubu kurulur. “*Proletkult* ismindende anlaşılacağı üzere devrimi gerçekleştiren sınıfa özgü yeni bir sanat yaratılmasını öngörüyor, tüm geçmiş sanatın yok edilmesini istiyordu” (Oktay, 2008: 75). Proletkult’un sanatı işçiye hitap etmeli, onun hayatını, emeğini yansıtmalı, onların dertlerini, sıkıntılarını hayat şartlarını dile getirmeli.

Lenin’in önderliğini yaptığı NEP (Novaya Ekonomiçeskaya Politika / Yeni Ekonomi Politikası) sanata özgür bir ortam getirmiştir. NEP dönemi özgürlüğü içerisinde farklı grupların sanat görüşlerine izin verilmiş, Proletkult’un devamı niteliğindeki RAPP (Tüm Rusya Proleter Yazarlar Birliği) ve biçime önem veren yenilikçi bir sanata yer veren LEF (Sol Cephe) gibi gruplar kurulmuştur.

Lenin’in ölümünden sonra devlet yönetiminde Stalin iktidar sahibi olmuş ve Lenin’le esen özgürlük rüzgârı son bulmuştur. Stalin sanatın

üzerindeki özgür havayı dağıtmış ve baskıcı bir politika izlemiştir. Stalin dönemindeki sanat, tamamen proletaryaya dönüktür ve Toplumcu Gerçekçilik resmî bir sanat anlayışı olmuştur.

Böylece 1934 yılında gerçekleşen Sovyet Yazarlar Birliği'nin ilk kongresinde Toplumcu Gerçekçilik'in ilkeleri belirlenmiş ve Toplumcu Gerçekçilik kavramı üzerinde ilk kez durulmuştur. Sovyet Yazarlar Birliği'nde parti sözcüsü olan Jdanov'un Toplumcu Gerçekçilik üzerine açıkladığı beş madde şu şekildedir:

“1. Burjuva edebiyatı bugün artık hiçbir büyük yapıt yaratamayacak durumdadır. Kapitalist sistemin çöküntü ve tembelliğinden doğan burjuva edebiyatının çöküşü ve çözülüşü, burjuva kültürünün durumu için karakteristik bir özelliktir... Burjuva kültürünün çöküşü ve tembelliği için mistisizm, dindarlığa dalma, pornografi için duyulan tutku karakteristiktir. Kalemimi kapitale satmış olan burjuva edebiyatının en gözde kişileri, bugün, hırsızlar, dedektifler ve sahtekârlardır.

2. Bizim yurdumuzda ise, edebiyat yapıtlarının başkahramanları, yeni yaşamın etkin kurucularıdır: İşçiler, işçi kadınlar kamu için çalışan köylü erkekler ve kadınlar, parti görevlileri, iktisatçılar, mühendisler vb.

3. Büyük Stalin, bizim yazarlarımızı “insan ruhunun mühendisleri” olarak adlandırdı. Bu ne demek? Bu ad, onlara ne gibi görevler yüklüyor? İlk, sanat yapıtlarında yaşamı, hakikate sadık tasvir edebilmek için yaşamı tanımak körü kürtüne değil, ölü gibi değil, “objektif gerçeklik” olarak da değil, tersine devrimci gelişme içindeki gerçeklik olarak tanımalı. Burada hakikate sağdık ve tarihsel olarak somut sanat tasviri, emekçi insanlara sosyalizm ruhu içinde ideolojik olarak biçim vermek ve onları eğitmek gibi bir görevle bağlı olmalıdır. Bu, bizim edebiyatta ve edebiyat tarihinde sosyalist gerçekçilik olarak adlandırdığımız yöntemdir. Bizim Sovyet edebiyatı tek yönlü olma gibi bir yergiden de korkmaz.

4. İki ayağı ile materyalist temele sağlamca basan edebiyatımız için, yaşama yabancı hiçbir romantizm söz konusu olamaz; ancak, yeni türden bir romantizm, devrimci bir romantizm söz konusu olabilir. Biz, şöyle diyoruz: Sosyalist gerçekçilik, Sovyet edebiyatının ve edebiyat eleştirisinin temel yöntemidir. Ama bu şunu şart koşar: Devrimci romantizm bütünleştirici bir eleman olarak edebiyat yaratımı içine girmeli, çünkü partimizin tüm yaşamı işçi sınıfının tüm yaşamı ve onun tüm kavgası, en sert, en uyanık çalışmanın en yüksek kahramanlık ve en geniş açılarla bağlılığından ibarettir.

5. Çok çeşitli araçlar yazarların emrinde bulunuyor. Sovyet edebiyatı, bu araçları çeşitliliği ve çokluğu içinde uygulama ve daha önceki dönemlerden bu alanda yaratılmış en iyiyi seçme olanaklarına sahip. Bu görüş açısından bakıldığında, edebiyat tekniğine egemen olma, bütüncül dönemin edebiyat mirasına eleştirel olarak sahip olma

bir ödevdir; bu ödevi yerine getirmeden, siz insan ruhlarının mühendisleri olamazsınız.” (Sayar, 2010: 5-6)

İşçi ve haklarına, yolsuzluğa, haksızlığa, ezen ve ezilene yönelik olan Toplumcu Gerçekçilik’in açıklanan bu beş ilkesiyle beraber edebiyata yansımada, öncelikle devrimci romantizm ve olumlu tip kavramlarıyla karşılaşılır. Çeşitli katkılarla zenginleştirilmesine rağmen asıl katkıyı Maksim Gorki yapmıştır. Hem devrimci romantizm ve olumlu tip kavramlarını formüle ederek Toplumcu Gerçekçilik’i geliştirmesi hem de eserlerinde Toplumcu Gerçekçilik’in özelliklerini en güzel şekliyle yansıtmışından dolayı Maksim Gorki bu akımın asıl kurucuları arasında görülmektedir.

1900’ler gelişmeye başlayıp resmî olarak 1934 yılında, Sovyet Yazarları Birinci Kongresi’nde kabul edilen Toplumcu Gerçekçilik’in temeller ilkelere; olumlu tip, devrimci romantizm, partizanlık, tarihsel iyimserlik, devrimci hümanizm, yurtseverlik, ulusallık, halkçı bir söylem, burjuva ideolojisiyle uzlaşmazlık ve biçim-içerik-işlev birlikteliği gibi konular oluşturmaktadır. (Özçelebi, 2008: 1251)

B. Türk Edebiyatında Toplumcu Gerçekçilik’in Doğuşu

Marks ve Engels’in temellerini attıkları Marksist düşünce; başta tarih, toplum ve ekonomi olmak üzere çeşitli konularda tarihsel maddeci perspektiften hareket eden ve her türlü toplumsal olayı, durumu bu akış açısıyla değerlendiren sosyal bir teoridir.

1934 yılına kadar çeşitli yazar ve teorisyenlerin katkılarıyla şekillenen Marksist edebiyat anlayışı, 1934 yılında toplanan Birinci Sovyet Yazarlar Kongresi’nde resmî bir kimlik kazanmıştır. Sovyet Rusya’nın resmî sanat görüşü olarak benimsediği Toplumcu Gerçekçilik başta Rusya olmak üzere diğer milletlerin sanat ve edebiyat anlayışlarını da etkilemiştir. Bu etki elbette Türk edebiyatında da görülmüştür.

Toplumcu Gerçekçilik özellikle Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatını etkilemiştir. Bu etkilenmenin Cumhuriyet sonrasına sarkmasının sebebi Marksist düşüncenin toplumcu ve halkçı söylemiyle Cumhuriyet

ideolojisinin aynı kavramlarla ilgili söylemlerinin birbirine yakınlığıdır. (Kacıroğlu, 2016: 27-71)

Ahmet Oktay, *Toplumcu Gerçekçilik'in Kaynakları* adlı eserinde İlk adımlar adını taşıyan bölümde Toplumcu Gerçekçilik'in edebiyatımıza etkilerine değinmiş konuya dair görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Türkiye’de Marksçılığın geçmişi, özellikle kuramsal ve sanatsal üretim açısından çok sınırlı gibi geliyor bana. İnsan ancak toplumsal ve kişisel koşullarının elverdiği biçimde ve ölçüde davranabiliyor. O koşullarla sınırlı. Kuramsal pratikte siyasal pratikte bu sınırla belirleniyor. Bu bakımdan Türkiye solunun tarihini, bir tür olgunlaşmamışlık kategorisi içinde değerlendirmek zorundayız gibime geliyor.” (Oktay, 2008: 209)

Toplumcu Gerçekçilik'in Türk edebiyatındaki seyrini daha iyi anlamak ve yorumlamak için Osmanlı aydınına ve Osmanlı Dönemi'ne bakabiliriz.

Osmanlı aydını hem somut koşullardan dolayı hem de bazı siyasi sosyal sebeplerden dolayı Marksçılığa ilgi duymamıştır. Mete Tuncay, *Türkiye’de Sol Akımlar* adlı kitabının giriş bölümünde ilginç bir detaya dikkat çekiyor ve şu açıklamayı yapıyor:

“Paris ve Londra gibi kentlere sığınan Rus göçmenleri Hegel, Feuerbach ve Marks gibi kişileri takip ederken aynı kentte bulunan Osmanlı aydınları ise Comte, V. Hugo, Renan ve Durkheim'in etkisinde kalmışlardır. Bunun üç ana nedeni vardır. Bunlar: 1) Türklerin yalnızca Fransızca bilmeleri, 2) Osmanlı aydınlarının Avrupa’ya Rusların aksine devrimci bir dönemde değil III. Napolyon, Bismarc ve Disraeli'nin “istikrar” sağladıkları bir dönemde gelmeleri ve 3) Kendilerini devletle özdeşleştiren Osmanlı aydınlarının yapıyı yıkmak değil “ıslah etmek”istemeleri.” (Tuncay, 1967: 31)

Ahmet Oktay’ın görüşlerinde hareketle Osmanlı aydınının ve özellikle Tanzimat Dönemi’nde Marksizm’in takip edilememesinin nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1.) Sınıfsal çelişkilerin yaşanmadığı ve yarımın netleşmediği bir zamanda Osmanlı aydınınının kendini kurucu/kurtarıcı bir rol üstlenerek devleti kurtarmayı amaç edinmesi
- 2.) Yetersiz çeviriler ve Marksist sanatçıların yeterince tanınmaması
- 3.) Sultan/teba ve tanrı/kul inancı sonucu sömüren/sömürülen anlayış yerine tevekkül inancının gelişmesi

4.) Toplumsal ortam ve Sınıfsız bir toplum yapısı

Ayrıca Tanzimat I. Dönemi sanatçıları Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi yazarlar; eleştirel ve yazınsal düşüncelerini toplumsal yarar, gerçekçilik ve doğaya uygunluk, dil ve üslup düzeylerini sorgulayarak oluşturmuşken, Tanzimat II. Dönem yazarları ise toplumsal yararlar bireysel sorun arasında ikiye bölünmüşlerdir denilebilir. (Oktay, 2008: 242-244)

Tanzimat Dönemi işlenirken unutulmaması gereken iki önemli isim vardır. Bu isimler Tevfik Fikret ve Abdülhak Hamid Tarhan'dır. Tevfik Fikret özgürlük, adalet gibi kavramları Namık Kemal ve arkadaşlarından almış fakat içerik bakımından bu kavramları hayli zenginleştirmiştir. Fikret'in edebî, siyasi görüşlerinde "devleti kurtarma" amacının olmadığı, devlet/toplum ilişkilerinin karmaşıklığı sezilmektedir.

Tanzimat edebiyatının Batı'ya dönen yüzü Abdülhak Hâmid olmuştur. Hâmid gerek biçimde gerekse özde geçmişle tüm bağlarını koparmış ve yüzünü tamamen Batı'ya dönmüştür. Şiire felsefi derinlik katıp, şiiri biçim ve dil yönünden dönüştürmeyi amaçlamıştır. Hâmid, tüm duyuş ve düşünüşü değiştirmek, gelenekten kopmak istemiş, Recaizade Ekrem'le birlikte neredeyse Serveti Fünun'un öncüleri olmuşlardır. Recaizade Mahmut Ekrem'e göre edebiyatın amacı, ahlaki değil lâahlakidir, edebiyatta sosyal fayda aramaktan ziyade estetik bir gaye aramaktır. "Güzel olan her şeyin" şiirin konusu olabileceğini söyleyen Ekrem "fikri, hissi ve hayali" güzelliğin peşinden gitmiştir.

Tanzimat Dönemi aydınları daha çok devleti kurtarmayı amaçlamış, bundan dolayı kuramsal bilgiden ziyade pratik/pragmatik bilgiyi önemsemişlerdir. Dönemin en aydınlık kafalarından biri olarak görülen, realizmin ve naturalizmin önemli temsilcilerinden olan Beşir Fuad, intiharını bile bilimsel konunun malzemesi yapacak kadar bilime ve faydaya tutkundur. Onun tek amacı yarar sağlamak ve aydınlatıcılıktır. Dolayısıyla Beşir Fuad, yazının görevci tutumuna amacına yakınlık göstermiştir. (Çelik, 2012: 30)

Serveti Fünun Dönemine baktığımızda Toplumcu Gerçekçilik'e dair gördüğümüz tablo pek değişmez. Serveti Fünun'un amacı toplumsal yarar

ilkesine karşı estetik yarar ilkesini öncelemiş, yazınsal amacı aktif bir şekilde görev almaya tercih etmiştir. Bu dönem edebiyatında kurtarıcı ögesine rastlanmaz. Onların amacı estetik gaye ve yazın dilidir. Tevfik Fikret'ten Cenap Şahabettin'e Mehmet Rauf'tan Halit Ziya'ya kadar bu edebiyatın içinde yer alan yazarlar dile önem vermişler, Hâmid'in girişimini ileriye taşımışlar, bireysel içine kapanık bir şiir kurmaya çalışmışlardır.

Bütün bu söylenenlerden hareketle şöyle bir sonuca varabiliriz: Ne Tanzimat sanatçıları ne Serveti Fünun ne de Fecri Ati yazarları işçi sınıfının farkındalardı. İşçi gurubu ya da dönem dönem rastlanan işçi hareketleri gelip geçici bir olgu olarak görülüp üzerinde durulmamıştır. Bunun temel nedeni olarak da sınıf olayını görmeyi sağlayacak felsefi düşüncenin yetersizliğidir diyebiliriz. Yine Mesrutiyet Dönemine baktığımızda Osmanlı aydını bıraktığımız noktada durur ve aynı amaca hizmet eder.

1901'de Serveti Fünun'un kapatılmasının ardından 1908'den II. Meşrutiyet'in ilanına kadar olan zaman dilimi bir durgunluk dönemidir. Edebî alanda görülen durulmanın aksine siyasi alan oldukça hareketlidir. Osmanlıcılık, Batıcılık akımlarına karşılık Türkçülük/Halkçılık akımları devreye girmiştir.

İkinci Meşrutiyet dönemi aslında bir ikilem dönemidir. Siyasal alanda görülen ikilemlerin yanında sosyal ve siyasi alanda da ikilem yaşanmaktadır. Örneğin kaybedilen savaşlar halk hem umudu hemde umutsuzluğu, özgürlükle baskıyı bir arada barındırır. Fakat Balkan Savaşları'nın kaybedilmesiyle imparatorluktaki atmosfer kötümserliğe doğru kaymıştır. Beliren bu kötü havaya şifa olarak Türkçülük/Halkçılık akımı gündeme getirilmiştir.

Türk edebiyatında sosyalist düşünce esas olarak II. Meşrutiyet döneminde görülür. Türkiye'de sosyalist düşüncenin ilk yazarı, 1910'da çıkardığı İştirak adlı gazeteden dolayı İştirakçi Hilmi olarak bilinen Hüseyin Hilmi'dir. İştirak'in ilk sayıları günlük siyasi olaylar ve işçi hareketlerini gündeme getiren haberlerden oluşurken daha sonra çıkan sayılarda ise sosyalizmin fikrî olarak halka öğretilme çabası hissedilmektedir. Hüseyin Hilmi'nin öncülüğünde İştirak dergisiyle başlayan Toplumcu Gerçekçilik'in

edebî etkileri siyasi alanda da kendini göstermiş Türkiye Komünist Partisi (TKP) kurulmuştur.

Millî Edebiyat dönemine geldiğimizde karşılaştığımız tablo öncekilerden farklıdır. Millî edebiyat dönemi 1911 yılında *Genç Kalemler Dergisi*'nde çıkan *Yeni Lisan* adlı makaleyle başlamıştır. Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp gibi yazarların dil konusundaki tutumları oldukça gerçekçiydi. Fakat bu yazarların kullandığı gerçeklik “halkçılık ilkesinden” beslenmiş yazarlar yönünü Anadolu’ya ve yoksul Anadolu insanına dönmüşlerdir.

İlk dönem sanatçılarından Yusuf Akçura halkı “köylükte yaşayan az toprak sahibi yahut büsbütün “topraksız rençberler” ve “şehirlerde geçinen ufak esnaflar ve gündelikçi ameleler”, ırgatlar şeklinde tanımlar. (Oktay; 2008:274)

Cumhuriyet Dönemi edebiyatında Toplumcu Gerçekçilik yine kendine bir zemin bulamamış fakat bazı yazarlar tarafından fark edilmeye başlamıştır. 1929 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuş, geniş halk kitlesini peşinde sürüklemiştir. Hatta parti çalışmaları işçi grevleriyle desteklenmiştir. Fakat çeşitli baskılar dolayısıyla parti kendini fesh etmiştir.

Muhalef grupların susturulması ve pasifize edilmesi için Şeyh Sait ayaklanması vesile kılınmış, 1925 yasası çıkarılmıştır. Tüm solcu yayınlar kapatılmış, *Aydınlık Dergisi* yazarları tutuklanmıştır. Böylece 1925 yılında tüm muhalefet ve solcu yayınlar, yazarlar dışlanmıştır. Böylece gelişmek için uygun zemin bulan Toplumcu Gerçekçilik siyasi ve sosyal sebeplerden dolayı yamalı bohçaya dönüşmüştür.

Türk edebiyatında Toplumcu Gerçekçilik’in kendine yer bulduğu alan daha doğrusu edebî saha dergiler olmuştur. İlk sosyalist hareket ve bu hareketin ürünü olarak ortaya çıkan dergi-gazete *İştirak*'tir.

Sosyalist düşüncenin sanat ve edebiyat alanına yansımada ilk sayısı 1921’de çıkan TKP’nin fikirlerini destekleyen *Aydınlık* dergisinin büyük katkısı olmuştur. Bu dergi etrafında bir araya gelen Nâzım Hikmet, Şevket Süreyya, Vedat Nedim ve Kerim Sadi gibi yazar ve aydınlar sosyalist

düşüncenin sanat ve edebiyat ilişkisine dair konuların yanında siyasi sosyal konularında işlemişlerdir. (Kacıroğlu, 2016: 40)

Türkiye’de sosyalist hareket bir tehlike olarak algılanmış Takrir-i Sükun Kanunu ile solcu yazarlar tutuklanmış, yayınlar susturulmuş, solcu parti kapatılmıştır. Tüm bunlara rağmen 1930’lu yıllardan itibaren Marksizm’in önemli yazarları, düşünür ve teorisyenleri örneğin, Marks, Engels, Lenin, Plehanov, Bedel gibi yazarların hem eserleri yayımlanmış hem de bu eserler üzerine edebî tartışmalar yapılmıştır.

Aydınlık Dergisi’nin önemli yazarlarından Nazım Hikmet’in Yeni Sanat, Ayağa Kalkın Efendiler, Aydınlikçılar başlıklı şiirleri birer edebiyat bildirisi niteliğindedir. Nazım Hikmet’in sosyalizmle ilgili asıl önemli yazıları “Resimli Ay” dergisinde çıkmıştır. Nazım’ın isimsiz bu dergide çıkan *Putları Yıkıyoruz, No 1 Abdülhak Hamid ve Putları Yıkıyoruz No 2* Mehmet Emin Efendi başlıklarını taşımaktadır. Yazılardan anlaşılacağı üzere şair ilk yazısından Abdülhak Hamid’i eleştirir ve onun bir dahi olmadığı söyler ve “dâhi sanatkâr” da bulunması gereken özellikleri sıralarken tarihsel maddeci görüşü işaret eder. İkinci yazısında ise Mehmet Emin Yurdakul’a eleştiri oklarını yönelterek onun milli bir şair olmadığı kaleme alır.

Türk edebiyatının sosyalizmin, Sovyet Rusya’daki biçimi ile tanışmasında en büyük payı olan sanatçılardan biri Nazım Hikmet’tir. Nazım Hikmet 1921 yılında Rusya’ya gitmiş ve devrimin ilk yıllarına şahit olmuştur. Rusya’da bulunduğu sırada Mayakovski’nin şiirleriyle tanışmış ve sosyalist yapılı bu şiirlerin etkisinde kalmıştır. Nazım Hikmet’in şiiri işçi sınıfının bilinçlenmesine yöneliktir. Onun şiirinde işçi ezilmiştir, işçinin hakkı geri planda bırakılmıştır ve işçi de hakkını aramaktadır. Ezen-ezilen, yöneten-yönetilen çatışması bu şiirlerin özünü oluşturmaktadır. (Yanık, 2016: 32)

“Komünizmin propagandasını yapan bu coşkun mizaçlı şairin, tesirli bir hitabet üslubu vardı. Aşk duygularını işlediği lirik şiirlerine rağmen, onun asıl tesiri ve şöhreti, bunlardan değil, propaganda mahiyetindeki şiirlerinden ileri gelir. Makine hâkimiyetinin özlemine çeken Nazım Hikmet, makinayı tabiatı değiştirmek için istemekle

kalmaz, kendisi de bu değiştirme faaliyetinin bir parçası, makina olmak ister.” (Enginün, 2012: 61)

Sovyet Yazarlar Birliği Birinci Kongresi’nde resmî kimliğini kazanan Toplumcu Gerçekçilikle ilgili ilk bilgiler *Kadro* dergisinde çıkan iki yazıda yer alır. Bu yazılardan ilki imzasızdır ve “Artist ve Politikacı” adını taşımaktadır. Ve Ahmet Oktay’ a göre bu isimsiz yazı da Yakup Kadri’ye aittir. (Oktay, 2008: 330) Marksist bir anlayışa sahip olan *Kadro* dergisi yazarları siyasete de bulaşarak kısa bir dönem de olsa TKP yöneticiliklerinde de bulunmuşlardır.

1940 yıllara gelindiğine Türk edebiyatında Toplumcu Gerçekçilik kuramsal bir kavram olarak tartışılır hâle gelmiştir. Halkçılık düşünceyiyle aynı doğrultu da ilerleyen Toplumcu Gerçekçilik *Yeni Edebiyat* dergisi bünyesinde toplanan bazı yazar ve düşünürler tarafından yeniden yorumlanmıştır. *Yeni Edebiyat* dergisi bir yıl gibi kısa süre yayın yapmış olmasına rağmen yapılan tartışmaların içeriği 1940’tan sonra Toplumcu Gerçekçilik’in kuramsal açıdan gerçek manada Türk yazarları arasında tartışılmasına zemin hazırlamıştır. (Kacıroğlu, 2016: 55)

Dönemin toplumcu ve gerçekçi yayın organı olan *Yeni Edebiyat* dergisi yazar kadrosunda şu isimler de vardır: Reşat Fuat Baraner, Zeki Baştımara, Abidin Dino, Hüsametdin Bozok, Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, Naci Sadullah vb.

Kadro dergisindeki yazarlara göre Türk devrimi burjuva ve Sovyet devrimlerden farklıdır. Kemalist devrim kendine has bir ideolojiye sahiptir. Devletçilik ilkesinden hareketle sınıf ayrımı gözetmeden kapitalist ve sosyalist sistemler dışında kurulan yeni bir düzendir. *Kadro* kurulduğu dönem de farklı çevreler tarafından çeşitli suçlamalara maruz kalmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal tarafından yeterince ideoloji tartışması yapıldığı gerekçesiyle Yakup Kadri büyükelçi olarak atanmış, *Kadro* dergisi Ekim 1934’te kapatılmıştır. (Sayar, 2010: 20)

Cumhuriyet döneminin başında filizlenen Toplumcu Gerçekçi şiir, günümüze kadar çeşitli şekillerde devam etmiştir. Nazım Hikmet’le başlatılan bu şiir anlayışı, özellikle 1940’larla birlikte daha geniş bir şair

kadrosu tarafından savunulur. Şiire Nazım Hikmet etkisiyle başlayan ve ilk ürünlerini 1940'lı yıllarda veren şairler, edebiyatımızda *1940 Kuşağı Toplumcu Şairleri* olarak adlandırılmaktadır. Bu şairlerin eserlerinde, toplum problemleri, işçilerin ezilmişliği, yoksulluk, emek sömürsü, eğitimsizlik, savaş ve barış, ezen-ezilen çatışması gibi temalar işlenir. (Çelik, 2010: 78)

“40 Kuşağı” olarak adlandırılan bu şairlerin önemli kısmı Nazım Hikmet'in var ettiği şiir anlayışından esinlenmiştir. Öncüsü Nazım Hikmet olmakla beraber, onun çizgisinde bir şiir anlayışını oluşturan Hasan İzzettin Dinamo, Ercüment Behzat Lav, İlhami Bekir Tez, Atilla İlhan, Rıfat Ilgaz, Ahmed Arif, Enver Gökçe, A. Kadir, Ömer Faruk Toprak, Niyazi Akıncıoğlu, Cahit Irgat gibi sanatçılar bu kuşak içerisinde ön plana çıkan şairler olarak toplumcu şiire yön vermişlerdir. (Aydoğdu; 2017: 267)

Bu şairler arasında Atilla İlhan'ın özel bir yeri vardır diğer şairlerden önemli bir farkla ayrılır. Rusya 'da ve Batı'da olduğu gibi Toplumcu Gerçekçilik temsilcisi konumunda bulunan tüm yazarlar tarafından aynı şekilde algılanmamıştır. Örneğin Atilla İlhan, Toplumcu Gerçekçilik'i “Sosyal Realizm” şeklinde adlandırarak farklı bir estetik anlayış geliştirmiştir. Atilla İlhan'a göre “sosyal realizm” diğer bir adıyla “toplumsal gerçekçilik” özgün bir Toplumcu Gerçekçilik teorisi ve pratiği yaratma çabasının bir sonucudur. Atilla İlhan Marksist teoriye ve Plehanov'un estetik koluna yaslanarak özgün ve yerli bir sanat anlayışı geliştirme çabası içine girmiştir. Ona göre gerçekçilik, Türkiye'nin kendi özgün şartlarıyla somutlaştırılan gerçeklik olmalıdır. Ve yine onun gerçekçilik konusundaki ilkesi, toplumsal olaylara ve durumlara salt bilimsel bir bakışla bakmamayı, toplumu ileriye götürecektir ve çareler sunmayı gerektirir. (Güngör, 2019:188)

C.Türkiye'de Toplumcu Gerçekçilik'in Köy Gerçekliğine Evrilmesi

1900'lü yılların başından itibaren aydınların, bütün Osmanlı toprakları içinde özellikle Anadolu'yu ve onun meselelerini gündeme getirdiklerini söyleyebiliriz. Anadolu; peş peşe gelene savaşlar, mağlubiyetler ve felaketlerle birlikte zamanla sığınılacak bir ana kucağı olarak

düşünülmüştür. 1918’de düşmana, jenerasyona, kozmopolitliğe yenik düşen aydınlar için ümit kaynağı Anadolu olmuş ve bu anlayış aynen edebiyata da yansımıştır. Özellikle Kurtuluş Savaşı öncesi ve sonrasında gençler, Anadolu’ya kaçmaya, İstanbul’da bulunan aydınlar yüzlerini Anadolu’ya dönmeye başlamışlardır. (Yalçın, 2012: 175-176)

Türk toplumunda Rusya’daki gibi toplumsal farklılıkların özellikle sınıf sisteminin olmaması, çiçeği burnunda yeni kurulmuş bir devletin siyasi, ekonomik ve sosyal kaygılarından dolayı Toplumcu Gerçekçilik’e bir nebze uzak durulmuş ve bu durum edebiyata da sirayet etmiştir. Ve genel olarak yazarlar Osmanlı’nın çöküşü, toplumda yaşanan ikilemler, milli mücadeleden kesitler, Anadolu ve Anadolu insanı gibi ortak konulara yönelmişlerdir. (Sayar, 2010: 20)

Toplumcu Gerçekçi eserlerin esas konusunu oluşturan işçi sınıfı yerine köylü konulmuştur. Aslında köye yönelik II. Meşrutiyet (1908-1923) yıllarında başlamıştır. Ziya Gökalp tarafından ileri sürülen görüşte *Halka Doğru* tezi, aydınlar arasında köye ilginin doğmasında etkilidir. Gökalp’in “seçkinler” adını verdiği aydının köye yönelmesi iki nedenden dolayıdır. Bu nedenleri şu şekilde söyleyebiliriz:

- 1.) Halktan millî kültür terbiyesi almak için halka doğru gitmek
- 2.) Halka medeniyet götürmek için halka gitmek. (Kaplan, 1997: 71)

İnci Enginün Millî Mücadele ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında roman ve hikâyelerimizde işlenen konuları şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Anadolu ve Anadolu halkı. İlk romanlarda İstanbul dışı ve Ankara ile savaş bölgeleri; burada yaşayan köylüler ve onlarla karşılaşan İstanbullu görevliler ve aydınlar işlenir. Millî Mücadele ve inkılâpların anlatılması, İstanbul’dan Anadolu’ya bakış ele alınır.
2. Eskiye ve İstanbul’a karşı, yeni değerlerin ve Ankara’nın yüceltilmesi ve Ankara’daki hayat.
3. Zaferle sonuçlanan mücadele ve vatanın kurtulması, yeni zaferlerin kazanılacağı umudunu verir. Bundan doğan iyimserlikle tabiat, yoksulluk

ve cehaletle mücadele hedeflenir. Yine de romanda kötümser bir şekilde fakirlik tabloları yer alır.

4. Maziyle hesaplaşma bugüne kadar sürmekle beraber, 1930'dan sonra mazi ile barışılmış, hatıraların güzelliği dile getirilmeye, Osmanlıya karşı daha müsamahalı bakılmaya başlanmıştır.
5. Aşk romanlarında, savaş sonrasının getirdiği ahlak çöküntüsü özellikle İstanbul mekânında işlenmiştir.
6. İşçi-işveren ilişkisi. Sadri Ertem'le başlamıştır.
7. Psikolojik eserlerle (*Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*) ferde dönüş başlamıştır.
8. Sıradan insanların hikâyeleri, vak'a hikâyelerinin yerini almıştır. Memduh Şevket Esendal, Sabahattin Ali, Sait Faik. (Engünün, 2013: 269)

Bu dönem köy romanlarına baktığımızda düşünce bakımından iki eğilim görülmektedir. Cumhuriyet'in prensiplerine bağlı ve köy meselelerini bu açıdan görenler (Yakup Kadri Karaosmanoğlu vb.) ve Cumhuriyet'e bağlı kalmakla birlikte sosyalist görüşü roman ve hikâyelerde yerleştirmeye çalışanlar (Sabahattin Ali, Sadri Ertem vb.). Birinci eğilim doğrultusunda Yayup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban'ı* Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* adlı eserleri köyü ve köy insanını anlatması bakımından önemlidir. Fakat bu iki eser de Anadolu'ya dışardan bakan yazarlar tarafından yazıldığı gerekçesiyle ciddi manada eleştirilmiştir. Özellikle Yakup Kadri bu konuda şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eğilimlerden ikincisi aynı zamanda 1950 sonrası "sosyalist köy romanı hareketinin" de ilk habercidir. (Kaplan, 1997: 76)

Aslında köyden söz eden romanlardan bahsederken unutmamamız gereken bazı önemli isimler vardır. Şöyle ki Ahmet Mithat *Bahtiyarlık*, Nâbizâde Nazım *Karabibik*, Mizancı Murat *Turfan da mı yoksa Turfa mı*, Ebubekir Hazım *Küçük Paşa adlı* eserlerinde köyü ve köylünün bazı sorunlarını işlemişleridir. (Enginün, 2013: 309)

Bu dönem yazarlarının büyük çoğunluğunda henüz doğrudan doğruya köylünün sorunlarını ele alma düşüncesi oluşmamıştır. Onlar okuyucularına, kendilerinde yabancı oldukları fakat çeşitli vesilelerle temas kurdukları ölçüde tanıyabildikleri çevreyi anlatmak istemişlerdir. Bunun için köy

teması asıl konununyanında ikinci planda kalmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemi romanında detaylı bir şekilde işlenen ekonomik gerilik, bilgisizlik, yoksulluk, susuzluk gibi konular bu dönem romanlarında yeterince işlenmemiştir.

Tanzimat dönemi köy romanlarında köy ve köylü, genellikle şehirli aydının gözüyle görülmeye çalışılmış eserde aktif bir görev almamıştır. 1876-1923 yılları arası köy romanları kendilerinden gelececek olan köy romanı ve hikâyeciliğine ortam hazırlamışlar, köprü görevi görmüşlerdir. (Kaplan, 2007: 64)

Ramazan Kaplan Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy adlı çalışmasında köy romanlarını tarihselolarak üç döneme ayırır:

1. Dönem: 1923-1950 Arası
2. Dönem: 1950-1960 Arası
3. Dönem: 1960-1980 Sonrası (Kaplan, 2007: 69)

Türk edebiyatında toplumsal olayların ve gelişmelerin edebî eserlerde Toplumcu Gerçekçilik çerçevesinde işlenip okuyucuya sunulması ilk defa II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelerle başlamıştır. Çiçeği burnunda devlet savaşa katılmasa da dolaylı olarak sosyo-politik ve ekonomik gelişmelerden ciddi oranda etkilenmiştir. Savaşın devam ettiği yıllarda ve sonrasında fakirlik gittikçe artmış, ekonomik, toplumsal bazı sorunlar baş göstermiştir. (Alver, 2014: 132)

Bir tarafta kendi kurtuluş mücadelesi sonucu yorulmuş ve yıpranmış bir toplum diğer tarafta II. Dünya Savaşı dolayısıyla dünya genelinde yaşanan sosyo-ekonomik ve siyasi şartlar, baş döndüren değişim ve inkılaplar insanı ve aydını derinden etkilemiş, bu etkilenme romanlara da yansımıştır. Böylece Türk edebiyatında Toplumcu Gerçekçilik anlayışı 1930 yıllar sonrasında roman ve hikâyede kendine yer edinmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle Sadri Ertem, Sabahattin Ali, R. Enis, Samim Kocagöz, Oktay Akbal, Cahit Beğenç, Rakım Çalapala, Cevat Şakir Kabaağaçlı, Orhan Hançerlioğlu, Hikmet Erhan Bener, Refik Erduran, Kemal Bilbaşar,

Orhan Kemal, İlhan Tarus gibi birçok yazar Toplumcu Gerçekçi çizgide eserler vermiştir.

Toplumcu Gerçekçi yazarların, köye bakış açılarının geliştiği ve bu bakış açısının kökleştiği en önemli 1940 yılında açılan Köy Enstitüleridir. Köy Enstitülerinin açılma sebebi, ilk adımda köydeki okuma yazma bilen çocukları öğretmen olarak yetiştirmek ve ardından bu öğretmenlerin Köy Enstitülerinde eğitim öğretime katkı vermelerini sağlamaktır. Aynı zamanda yetiştirilen öğrencilere ziraat konusunda eğitim verilmiş, tarımsal uygulamalar yaptırılmış ve köydeki pek çok kişiye herhangi bir ihtiyaca cevap verecek şekilde zanaat kazandırılmıştır. (Yanık, 2016: 35)

Alemdar Yalçın *Çağdaş Türk Romanı* adlı eserinde Köy Enstitüleri hakkında şunları dile getirmektedir:

“Köy Enstitüleri aslında ülkenin kendi öz kaynaklarına dayanan gerçekçi bir eğitim projesidir. Bu proje, Anadolu’yu bulunduğu çevrenin özelliklerine göre geliştirmeyi amaçlamıştır. Ancak kuruluşu sırasında yapılan tanıtım çalışmaları ve ilk uygulamalar, olayın ideolojik bir boyut kazanmasına neden olmuştur. (...) Köy gerçeği anlayışının romana yansımada ikinci önemli gelişme ise kırklı yıllarda yapılan eğitim çalışmaları süresince Köy Enstitülerinden yetişen yazarların edebiyatımıza girmeleridir. Köy Enstitülerinde verilen eğitimin doğal yapısı gereği yeni bir yazar tipinin ortaya çıktığını görüyoruz. (...) Bu yazarların toprağa, çevreye ve insana bakışları, gerçekçilik akımı ve dönemin ideolojik yaklaşımları ile birleşince, ülkemizde 1960’li yılların sonlarına kadar yaygın biçimde ağırlığını hissettiren köy romanı anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır.” (Yalçın, 2011: 92-93)

1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri vasıtasıyla yetişen aydınlar, çok partili sisteme geçişin oluşturduğu yeni siyasal koşullar ve yeni toprak ilişkileri çerçevesinde köy ve köy insanını edebiyata dâhil etmiştir. Yoksul, eğitimsiz, ezilen, sömürülen köylüyü sempati duyulması gereken bir anlatımla okuyucuya sunmuştur. Romanlarda toprak-köylü ağalarının varlığı üst tabakayı oluştururken ırgat, çiftçi, köylü, maraba da alt tabakayı oluşturmaktadır. Bu iki tabaka arasında ise sürekli ezen- ezilen bağlamında bir güç çatışması yaşanmaktadır. Bu ezen- ezilen çatışması doğrultusunda gelişen bakış açısı Toplumcu Gerçekçi bakış açısının daha da yerleşmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda eser veren sanatçılar özellikle 1960

sonrasında Toplumcu Gerçekçilik'i başarıyla işleyen eserler yazmışlardır. (Alver, 2014: 133)

1950 yılında çıkan Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* adlı eseri bu romanlar arasında en çok dikkat çeken eserlerden biridir. Köy hayatına dair tutulan notlardan oluşan bu kitabın bir roman olmadığı söylene de köy romanının öncüsü sayılmış ve defalarca basılmıştır.

Köy Enstitülerinde yetişmiş ve eserler kaleme almış yazarlara şu kişileri ve eserlerini de ekleyebiliriz: Fakir Baykurt'un *Yılanları Öcü*, *Irazca'nın Dirliği*, Talip Apaydın *Sarı Traktör*, Kemal Bilbaşar *Cemo*, *Memo*, Sunullah Arısoy'un *Karapürçek*, Samim Kocagöz'ün *Bir Şehrin İki Kapısı* (*Nabi'nin Park Kahvesi*), *Bir Çift Öküz*, *Bir Karış Toprak*, Mehmet Başaran, Dursun Akçam, Behzat Ay, Ümit Kaftancıoğlu, Osman Şahin vb. Bu yazarlar eserlerinde köye ve köy insanına dair ekonomik güçlükler; işsizlik, topraksızlık, tefecilik, sosyal hayatın geriliği; aydın köylü ayrılığı, uyumsuz evlilikler, sağlık, hurafeler, eğitimsizlik, cahillik, sosyal çatışmalar; arazi kavgaları, köylü devlet, ağalık, idari yapının tenkidi, yasa ve ahlak; öç alma, eşkıyalık, tecavüz gibi temaları başarıyla işlemişlerdir.

1960'lar ve sonrasında Fakir Baykurt, Kemal Bilbaşar, Yaşar Kemal gibi yazarlar Toplumcu Gerçekçilik anlayışı çizgisinde köy – kasaba konularını işlemeyi sürdürürken Sabahattin Ali, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Rıfat Ilgaz, Aziz Nesin gibi dönemin tanınmış yazarları ise bir süre sonra kent yaşamının sorunlarını ve bu sorunlarla yüzleşen insanları ele alan konulara da yönelmişlerdir.

Bu çalışmada Cumhuriyet döneminin önemli yazarlarından olan Kemal Bilbaşar'ın *Cemo*, bu romanın devamı olan *Memo* ve *Başka Olur Ağaların Düğünü* adlı romanları incelenerek eserlerde Toplumcu Gerçekçilik'in izleri sürülmüştür. Özellikle bu romanları çalışmamızın temel sebebi, yazarın diğer romanlarına göre bu üç romanın Toplumcu Gerçekçilik bakımından oldukça zengin olması ve bolca malzeme sunmasıdır. Eserlerde Toplumcu Gerçekçilik anlayışının izlerini sürmeden önce Kemal Bilbaşar'ın hayatına kısaca bakalım.

1. BÖLÜM

KEMAL BİLBAŞAR'IN HAYATI, ESERLERİ VE SANAT ANLAYIŞI

1.1. Kemal Bilbaşar'ın Hayatı

Cumhuriyet döneminin önemli hikâye ve roman yazarlarından biri olan Kemal Bilbaşar, Çanakkale'de 01.02.1910 yılında doğmuştur. (Kudret, 2009: 175) Fakat yazarın doğum tarihiyle ilgili itilafli bir durum söz konusudur. Edebiyat araştırmaları bakımından oldukça önemli eserler veren yazarın doğum tarihi farklı kaynaklarda farklı şekilllerde verilmiştir. Örneğin, İnci Enginün *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* adlı eserinde, yukarıda da belirttiğimiz gibi Cevdet Kudret *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman III* adlı eserinde, *Türk Edebiyatı Tarihi 4. Cilt*te doğum tarihi 1910 olarak verilmiş fakat yazarın bazı resmî belgelerinde, nüfus cüzdanı suretinde, Gazi Eğitim'den aldığı mezuniyet diplomasında, Nazilli Ortaokulu'ndan verilen belgede, rumî takvime göre doğum tarihi 1326 olarak verilmiş ve bu tarih miladi takvimde 1911 yılına tekabül etmektedir. Bütün bunlara rağmen yazar doğum tarihini 1910 olarak kabul etmektedir. (Bağcı, 2002: 10)

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında farklı okullarda eğitimini sürdüren Kemal Bilbaşar, bu süre zarfında terzi çıraklığı, gazete dağıtıcısı gibi çeşitli işlerde çalışmıştı. Önce Hadımköy İlkokulu'nu (1924), sonra Edirne Öğretmen Okulu'nu (1929) bitirmiş ve öğretmenlik mesleğine adım atmıştır. İki yıl kadar ilkokul öğretmenliği yaptıktan sonra Ankara'ya gelerek Gazi Eğitim Enstitüsü'nde tarih bölümünü okuyan yazar, İzmir ve Aydın gibi yerlerde tarih öğretmenliği yaptıktan sonra kendi isteğiyle emekli olmuştur. (Kudret, 2009: 175)

Yazarın edebî hayatı ilk olarak hikâye yazmakla başlar. İlk hikâyeleri İzmir'de Cahit Tanyol'la birlikte çıkardıktan *Aramak* (1939-1940) dergisinde yayınlanmıştır. *Demokrat İzmir* gazetesinde denemeler, tenkitler, hikâyeler yazmıştır. (Tekin, 2010: 161) Yazar hikâyelerini, *Anadolu'dan*

Hikâyeler(1939), *Cevizli Bahçe*(1941), *Pazarlık*(1941), *Pembe Kurt*(1953), *Üç Buutlu Hikâyeler*(1956), *Irgatların Öfkesi*(1971) adlarıyla yayımlamıştır. Yazar daha sonra roman yazmaya başlamış ve kaleme aldığı eserler, döneminde büyük yankı uyandırmıştır. Örneğin 1966 yılında yayımlanan *Cemo* romanı büyük ilgi görmüş Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü (1967) almaya hak kazanmıştır. Yine *Yeşil Gölge* adlı romanı ile de May Roman Ödülü'nü (1968) kazanmıştır.

1.2. Kemal Bilbaşar'ın Eserleri

Eserlerinin konusunu köy-kasaba çevrelerinden alan ve romanlarında folklorik unsurlardan, destansı anlatım tarzından ve doğa betimlemelerinden büyük ölçüde yararlanan Kemal Bilbaşar'ın eserlerini Cevdet Kudret şu şekilde kategorize etmiştir:

1.2.1. Hikâyeleri

1. *Anadolu'dan Hikâyeler* (1936)
2. *Cevizli Bahçe* (1941)
3. *Pazarlık* (1941)
4. *Pembe Kurt* (1953)
5. *Üç Buutlu Hikâyeler* (1956)
6. *Irgatların Öfkesi* (1971)

1.2.2. Romanları

1. *Denizin Çağrısı*(1943)
2. *Ay Tutulduğu Gece* (1961)
3. *Cemo* (1966)
4. *Memo* (2 cilt 1968-1969)
5. *Yeşil Gölge* (1970)
6. *Yonca Kız* (1971)
7. *Başka Olur Ağaların Düğünü* (1972)

8. *Kölelik Dönemeci* (1977)

9. *Bedoş* (1980)

10. *Zühre Ninem* (1981). (Kudret, 2009, 175)

Kemal Bilbaşar üzerine hem yüksek lisans hem de doktora çalışmalarında detaylı bir inceleme yapan Müberra Bağcı eserlerin sınıflandırmasını konularına göre yapmış ve Cevdet Kudret'in hikâye ve romanlara arasında vermediği başka eserlere de değinmiştir. Bağcı bahsi geçen çalışmasında yazarın romanlarını şu şekilde tasnif etmiştir:

ROMANLAR

A. Bireysel Romanlar

1. *Etrafımızdaki Duvar*

2. *Denizin Çağrısı*

B. Toplumsal Romanlar

3. *Ay Tutulduğu Gece*

4. *Cemo*

5. *Memo*

6. *Yeşil Gölge*

7. *Yonca Kız*

8. *Başka Olur Ağaların Düğünü*

C. Tarihî Romanlar

9. *Kıbrıs Ateş İçinde*

10. *Kölelik Dönemeci*

11. *Bedoş*

12. *Zühre Ninem*

1.3. Kemal Bilbaşar'ın Edebî Yönü

Sadri Ertem ve Sabahattin Ali'nin açtığı yolda gelişimini sürdüren Toplumcu Gerçekçiedebiyatın önemli yazarlarından biri de Kemal

Bilbaşar'dır. Bilbaşar, halk için edebiyat ilkesini benimsemiş, bu ilke doğrultusunda eserler yazmıştır. Bundan dolayı farklı bir edebiyat anlayışı ve edebî dili edebiyat dünyasına kazandırmıştır. Kapalı, soyut süslü ve imgelerle donatılmış bir dil yerine sade ve anlaşılır bir dil kullanmayı tercih etmiş, halkın yaşayış tarzından ve geleneklerinden bolca faydalanan yazar köy ve köy insanını başarıyla işlemiştir. Genellikle roman ve hikâyeleriyle tanınan Bilbaşar'ın amacı halkı eğitmek, halka hizmet etmektir. Bundan dolayı fikirde toplumsuluk, sanatta gerçekçilik görüşüne bağlıdır.

Kemal Bilbaşar eserlerini oluştururken bir taraftan gerçekçilik anlayışına bağlı kalmış, diğer taraftanda insanlara daha kolay ulaşmak için halkın yaşadığı ortamlara girmiş, onların gelenek ve göreneklerini incelemiş, özellikle de yöresel deyişlere ve ağızlara dikkat etmiş, halka bir şeyleri anlatmak derdinde olduğu için halk dilini kullanmış, eserlerini yazarken insanların öğrenim düzeylerini göz önünde bulundurmuştur. Yazarın belki de asıl başarısı halkın içine samimiyetle sızmış olması ve halkın dili ustalıkla eserlerinde yansıtmış olmasıdır. (Dikici, 2005: 9)

Kemal Bilbaşar kaleme aldığı eserlerinde genellikle toplumsal konuları işlemeyi amaç edinmiş bir yazardır. Anadolu ve Anadolu insanına oldukça duyarlı olan yazar kendisini “halkın yazarı” diye niteler. Bilbaşar'ın romanlarındaki amacı, kendi deyimiyle masal ve destan dilini kullanarak halka ulaşmaktır. Romanlarında genellikle ezen-ezilen arasındaki çatışmayı işleyen yazar, sosyal adaletsizliğin her zaman karşısında olduğunu yüksek sesle ve cesaretle dile getirmiştir. Anadolu halkının inanç, gelenek, görenek, töre ve âdetleri, eğitimsizlik, toprak çatışmaları, susuzluk, tefecilik, Cumhuriyet'in ilk yılları, Şeyh Sait İsyanı sırasında Doğu Anadolu'da yaşanan olaylar, ağa-köylü, ağa-memur ilişkisi, Millî mücadele yılları, Osmanlı'nın yaşadığı ekonomik sıkıntılar gibi konular Kemal Bilbaşar'ın eserlerinde sıkça işlediği temalar arasındadır. (Enginün, 2010: 361)

Kemal Bilbaşar'ın romanlarında Toplumcu Gerçekçilik tahliline geçmeden önce açıklığa kavuşturmamız gereken bir durum vardır. Şöyle ki her ne kadar Kemal Bilbaşar kendisini köy romancılığından uzak tutup Toplumcu Gerçekçibir anlayışı benimsediğini ve bu bağlamda eserler

kaleme aldığını bazı ortamlarda dile getirirse de aslında eserlerine ve eserlerindeki konuyu işleyiş tarzına baktığımızda, Bilbaşar'ın tamamıyla Toplumcu Gerçekçi olduğunu ileri süremeyiz. Fakat dönemin havası gereği Toplumcu Gerçekçilik'in öncüsü olmuş, Sadri Ertem ve Sabahattin Ali gibi yazarlarla birlikte henüz gelişme döneminde olan Toplumcu Gerçekçilik'e destek olmuştur diyebiliriz.

Bu konuda Murat Belge'de *Edebiyat Üstüne Yazılar* adlı kitabında Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* ve *Memo* adlı eserleri üzerine bir başlık açmış, yazarı bu yönden eleştirmiştir. *Cemo* adlı eserin, kuruluş, örgü ve genişlik yönünden ele alındığında, eserin bir roman mı yoksa bir hikâye mi oluşu konusunda kesin karar veremediğini ancak daha çok bir masal, bir destan niteliğinde olduğunu dile getirir Murat Belge.

“Bilbaşar'ı eleştirirken bugün Türkiye'de “gerçekçi toplumsal roman” yazmanın gerekliliği düşüncesinden yola çıkıyorum. Bilbaşar'ın tutumu ise halk hikâyesini diliyle, motifleriyle, abartma gibi özellikleri ve genel havasıyla romana ithal etmek olduğu için, “gerçekçi”, “toplumsal”, “roman” terimlerinin hepsine ters düşmekte. Çünkü “gerçekçi toplumsal roman” halk hikâyesi sınırlarının dışına çıkılarak yazılabilir. Bunu yapmamak romanın geniş kapsamlı yapısı içinde, buna uymayan dar olanaklı bir türün sınırlarıyla kendi kendini kısıtlamak demektir.” (Belge, 1998 : 195)

Murat Belge bu eleştiriyle yetinmemiş eserin dilini de eleştirmiştir. *Cemo* ve *Memo* da kullanılan halk dilinin, geleneksel ve efsane dilinin eserin başarısını gölgelediğini, yazarın toplumsal ve psikolojik olayları tasvirde, fiziksel ayrıntıların inceliğine inmekte yazarın kendisini kısıtladığını yazmıştır. Fakat eleştirilerini yaparken aslında bu halk dilini kullanmanın edebiyatımız açısından bir kazanç olarak görmüş ama toplumsal gerçekçilik adına bir kayıp olduğunu da söylemeden edememiştir. (Belge, 1998: 197)

Ayrıca Murat Belge *Cemo* ve *Memo* adlı eserleri eleştirmeye devam eder ve romanlarda bazı masal motiflerine rastladığını dile getirir. Ve Murat Belge eleştirilerini bu masalsı ütöpik yapının, yazarın yapmak istediği toplumsal eleştiriye ters düştüğünü toplumsal gerçekçi romanı perdelediğini söyleyerek tamamlar. (Belge, 1998: 199)

Ramazan Kaplan'da *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında* adlı kitabında bizim yukarıda tartıştığımız konuya değinmiş Kemal Bilbaşar'ı köy romancıları arasında değerlendirerek yazarın *Cemo* ve *Memo* adlı eserlerini “köy romanı” bakımından bazı başlıklar doğrultusunda tahlil etmiştir.

Bizde bu çalışmamızda Kemal Bilbaşar'ın eserlerini tahlil etmeye çalışacağız. Fakat burada belirtmemiz gerekir ki her eser Toplumcu Gerçekçilik'in her başlığını taşımamaktadır. Yazarlar dönemlerine göre belli başlı konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

2. BÖLÜM

2.1. *CEMO*, *MEMO* ve *BAŞKA OLUR AĞALARIN DÜĞÜNÜ* ROMANLARININ ÖZETİ ve KAHRAMANLARI

2.1.1. *Cemo* Romanının Özeti

Bu çalışmada incelenen *Cemo* romanı, Can Yayınları'nın 2015 yılına ait on altıncı baskısı olup kapak resmî Fikret Otyam, kapak tasarımı Ayşe Çelem Design tarafından yapılmıştır. Romanın kapak baskı Azra Matbaa, iç baskı ve cildi Özal Matbaası tarafından yapılmıştır. Kitabın kapağın çok net olmasa da *Cemo*'nun resmî vardır.

Eser 211 sayfa olup iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Cano'nun yetim kalan kızını nasıl yiğitçe yetiştirdiğini, ikinci bölümde ise Memo'nun gözünden *Cemo*'yu ve kendi hayat hikâyesini okuruz. Roman yazıldığı dönemde büyük bir yankı uyandırır, çok beğenilmiş ve 1967 yılı Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü almıştır. Roman edebiyat çevresinde büyük yankı uyandırmış, Çetin Altan, Murat Belge, Hasan İzzet Dinamo gibi yazarlar tarafından hem olumlu hem de olumsuz eleştirileri yazıları yazılmıştır.

Roman sadece edebiyat dünyasında kalmamış sinemaya da aktarılmıştır. Senaryosunu Ayşe Şasa'nın yazdığı, yönetmenliğini Atıf Yılmaz'ın yaptığı, başrollerini Fikret Hakan ve Türkan Şoray'ın oynadığı *Cemo*, 1972 yılında gösterime girmiştir. Birçok sinema eleştirmeni tarafından yılın en iyi filmleri arasında gösterilen film Atıf Yılmaz içinde özel anlama sahiptir ve yönetmen bu film için kendisinin “en iyi filmi” olduğunu söyler.

Romanı ve filmi çok beğenilen *Cemo*, televizyon dizisi haline de getirilmiştir. Yönetmenliğini Kartal Tibet'in, yapımcılığını Atıf Yılmaz'ın yaptığı, başrollerini Fikret Hakan ve Melisa Sözen'in oynadığı “Şıh Senem” isimli dizi, 2003 yılında Star Tv'de yayımlanmıştır. (Tayfur, 2008: 172)

Kendisini halkçı bir yazar olarak tanımlayan Kemal Bilbaşar, halka halkın konuştuğu dille seslenmeyi ve bununla halkı eğitmeyi kendine amaç edinmiştir. *Cemo*'daki kahramanlar kendi dileriyle konuşur ve bu özellik onlara gerçekçilik, inandırıcılık ve derinlik katar. Kendine ait bir dil özelliği

ve anlatım biçimine sahip *Cemo*, ağa-kul-devlet ilişkisini ön planda tutarak aşk konusuyla birlikte sunarken arka planda ise Şeyh Sait İsyanı ve o dönem Doğu Anadolu insanının yaşayışı ve bozuk ağılık düzeni tüm gerçekliğiyle ustaca yansıtılmıştır.

Bilbaşar *Cemo* adlı romanında olayları önce Cano'nun gözünden sonrasında ise Memo'nun gözünden anlatmaya başlar. İlk bölümde Cano'nun yetim kalan kızını nasıl yiğitçe yetiştirdiğini, ikinci bölümde ise Memo'nun gözünden Cemo'yu ve kendi hayat hikâyesini okuruz.

Cemo'nun olay örgüsüromanın ana kahramanı olan Cemo'nun babası Cano'nun ağasının evlenmek istediği kızı kaçırmalarıyla başlar. Romandaki esas çatışmayı, ağa kızının kendi gibi bir ağayla evlenmesini beklenirken bir köylü(kul) tarafından kaçırılmasından oluşur. Romanın arka planında ise Şeyh Sait ayaklanması ve Doğu Anadolu insanının bu ayaklanma karşısında iki gruba ayrılması vardır. Şeyh Sait ayaklanması başladığında yöre insanı iki gruba ayrılmıştır. Birinci grupta Şeyh Sait'i haklı bulup onun yanında duranlar, isyanı destekleyenler; ikinci grupta ise Osmanlı'nın zalim padişahına karşı Gazi Paşa'nın yanında olanlar vardır. Cano Şih Mahmut'un tavsiyesiyle Gazi Paşa'yı destekler ve Şeyh Sait'e karşı mücadeleye destek verir ve silahlı mücadeleye katılır.

Şih Mahmut'un Gazi Paşa için yaptığı destek konuşması şu şekildedir:

“Yiğitlerim, Gazi Paşamıza hizmet günü gelmiştir. Yeni zagonları (kural,yol, yöntem) tanımayan, soygunculuğu, fakiri fukarayı ezen bir takım izansız, kendini bilmez şıhlar, ağalar, beyler birleşip Gazi Paşamıza asi olmuşlardır. Bunlardan biri olan Sorik Ağa, Şih Hasan kardaşımızın obasına baskın vermiş. Hemen imdatlarına gitmeliyiz.”(20. s.).

Cano Şeyh Sait ayaklanmasına karşı mücadele ederken köyde yalnız kalan karısı Kevi kızı Cemo'yu doğurur ve ölür. Zozana köyüne geri dönenen Cano karısının acısına dayanamaz kendini dağlara taşlara verir, hayatını kızına adar. Bu olay romandaki olayların akışını şekillendirecek, aksiyonu belirleyecek ekonomik ve sınıflar arası çatışmanın zeminini oluşturacaktır. İlk çatışma Şeyh Sait taraftarı Sorik oğlunun Cemo'yu istemesiyle başlar. Cano bu isteğe karşı çıkar ve

kızının satılık olmadığını, bileğine güvenen yiğitlerin ilk kar yağdığında yapılan mücadeleyi kazanana vereceğini söyler.

“Senin gibi bir hayının oğluna verecek kız yok bende. Cemo gibi fıkara bir kız için şih karısı olmak bulunmaz bir nimetse de bir kez kıza da onu isteyen yiğitlere de söz kesmişim. Kız para ile satılık değildir. Yiğit olan alacak kızı, sana da aynı sözü derim. Söz bir, Allah bir.” (28. s.)

Sorikoğlu ise Cano'nun bu sözlerine kızgınlıkla şöyle cevap verdi:

“Bu nasıl sözdür Cano? Kul tayfası bir şih, ağayı nasıl reddeder? Hatrını saydık geldik, senden Allah'ın emriyle kızımı istedik de suç mu işledik? Onurumu kıracağını bilsem beyinden isterdim. Şih Mahmut'un oğlu bir kancık kul için Sorikoğlu'nu çiğneyip geçmezdi.” (28. s.)

Bu konuşmalar aslında roman boyunca sürdürülen ezen-ezilen, ağa-kul(köylü) çatışmasının ipuçlarını vermiştir. Cano ile Sorikoğlu arasında geçen bu olay hem köylü hem de Cano'nun aleyhine gelişecek olayların fitilini ateşler.

İlk kar yağdığında Zozana köyünün yiğitleri Cemo için mücadeleye başlar ve en son kalan yiğitle Cemo karşı karşıya gelir ve mücadeleyi Cemo kazanır. Tamda bu esnada Çancı Memo'nun çanlarını sesi duyulur, Cemo ve Memo karşılaşırlar. Cemo'nun gönlü Memo'ya kayar ve ona itiraz etmez.

Romanın bundan sonrasını Memo'nun ağzından dinlemekteyiz. Çan ustası olarak bilinen Memo, geçimini çan yaparak sağlamaktadır ve iyi bir âşıktır, iyi saz çalmaktadır. Anne babasını Şeyh Sait ayaklanmasını desteklemedikleri için kaybetmiştir. Dayısından öğrendiği hüneler sayesinde ondan aldığı terbiyeyle dağlarda bayırlarda kurtla kuzuyla hayatını devam ettirmektedir. Şih kızı Senem'i dere kenarında görür ve âşık olur. Usulüne uygun olarak kızı Şih babasından ister fakat denk olmadıkları için reddedilir.

“Ley, sen kimsin ki, benim hasna, müstesna kızımın desti izdivacını dileyisin? Ağa mısın, çiftin, maraban mı var? Şih mısın, sürün, celebin mi var? Seyit misin, ocağın mürüdün mi var? Deccal gibi dağ taş gezen bir kulun ne haddine şih kızının adını ağzına almak. Yıkıl karşımdan! Bir daha bu yaylaya ayak basanda, ayağımı kırarım senin.” (54. s.)

Senem'in babası jandarmayla iş birliği yapar, Memo'yu hem asker kaçağı diye hem de nüfus cüzdanı yok diye şikâyet eder. Diğer memurlarla da anlaşarak Memo'yu askere aldırır. Askerlikte zor günler yaşayan Memo sesiyle komutanı etkiler ve onun sevgisini kazanır. Geride bıraktığı Senem ise bir şihın dördüncü karısı olarak satılır. Komutanla Diyarbakır'da arası iyi olan Memo Senem'in satıldığı ağanın sünnet düğününe âşık olarak gider ve orada Senem'le karşılaşır ve geceyi beraber geçirirler. Kaçmaya karar verirler lakin hizmetçi ve eşi sırf ağaya yaranmak ve para koparmak için Senem'in planlarını şih'a anlatırlar. Şih bunun üzerine Senem'i han odasından alır. Memo dayısının ölüm haberi üzerine köye döner ve Senem'in kendini Dicle nehrine attığı haberiyle kahrolur. Fakat bunun yalan olduğunu ilerleyen bölümlerde anlayacaktır.

Bu olaylardan sonra Artık Cano ve Memo'nun anlattığı olaylar ortak bir paydada birleşir ve Memo ile Cemo karşılaşır ve evlenirler.

Cemo'da gözü olan Sorikoğlu Memo ve Cemo'nun evliliğini hazmedemez. Sorikoğlu öcünü almanın planlarını yapar. Şih Mahmut'un avukat oğlundan Cemo, Memo ve Cano'nu yaşadığı köyü bir şekilde ele geçirmenin yollarını arar amacı hem babasının intikamını almak hem de köylüye eziyet etmek, onları bıktırmak bu yolla da öcünü almaktır. Fakat asıl amacı köyü satın aldığı da köylüye istediğini yapmak hakkına sahip olması, Cemo'yu Memo'nun elinden alabilecek olmasıdır. Kitabın ilerleyen sayfasında Cano bu intikamın gerekçelerini şu cümlelerle açıklar:

“Hem babosunun öcünü almak hem de hınç çıkaracak. Cemo'yu istedi de vermedik, diye bize düşman kesildi. Köyün ağası olursa, iş değişecek. Töreye göre kullarına dilediğini yapmak, ağaların hakkıdır. Asar da keser de. Kendisinden izinsiz kocaya varan kızı da, dilerse gelir alır. Asıl meramı da bu onun. Cemo'yu alıp ağalık şanını kurtaracak aklı sıra.” (105. s.)

Bunun için elinden geleni ardına koymaz ve çeşitli yollarla köyü satın alır. Memo Sorikoğlu'nun niyetini öğrenince köylünün de ısrarı üzerine devlete başvurur. Memo, Gazi Paşa'ya güvenmektedir. Köylü özellikle Memo'nun gitmesini ister. Çünkü o askerlik yapmış, devlet terbiyesi almış ve okuma yazma bilmektedir. Böylece köylünün ve Sorikoğlu'nun devletle ilişkisi başlar.

Dönem hassas bir dönem olmasına rağmen köylü Cumhuriyet'e ve Gazi Paşa'ya güvenmektedir. Bu da Cemo'yu döneminin romanları arasında ayrı bir yere taşımaktadır. Çünkü diğer dönem romanlarında köylü devlete sığınmaz kendi adaletini sağlamak için dağa çıkar eşkiya olur. Yazar burada köylünün bilinçlendiğini artık hakkını aramaya başladığını, haksızlığa zulme boyun eğmeyeceğini, ağalık düzenine eleştirilerin başladığını, törenin, gelenek ve görenek kuralların yerine devletin kurallarına güvenmeye başladıklarını göstermek istemiştir.

Devlete güvenip destek isteyen Memo mutlu haberlerle dönmüştür. Devlete güveni boşa çıkmamış, Şeyh Sait ayaklanmasına destek verdiği için boşaltılan Çakalgediği köyü yurtluk olarak verilmiştir. Devlet burayı maddi ve manevi desteklemiş, köyün onarılmasında, tohum temininde, saman ve ot bulunmasında, köylünün toprağı ekip biçmesinde, Ziraat Bankası'ndan kredi almasına öncülük edilmiş, milletin efendisi köylünün gönlü rahatlamış, huzura kavuşmuştur.

Memo'nun hakkını aramak için hükümete başvurmasıyla devlet ve devlet memurlarının o zamanki tutum ve davranışları sergilenmiştir. Burada devlet karşımıza iki şekilde çıkar. Birincisi Komutan Fahri Yarbay'la olumlu şekildedir. Komutan her şekilde köylüye sahip çıkar ve onların arkasında olduğunu söyler.

“Bundan böyle Sorikoğlu'ndan yana hiç korkunuz olmasın. Hiç kimse kılınıza dokunamaz. Cümlemiz Cumhuriyet kanunlarının himayesindeyiz. Ben burada hükümetin vekiliyim. Başınız sıkılında koşup bana gelin! Her derdinize merhem bulmak, boynumun borcudur. Çok yakın zamanda toprağınızın tapularını da veririk inşallah.” (157. s.)

İkinci ise olumsuz şekildedir. Sorikoğlu intikamını almak için Komutan Fahri Yarbay'a rüşvet aldı diyerek iftira atar ve onun sürgüne gönderilmesine neden olur. Kaymakamla ve diğer devlet memurlarıyla iş birliği yapan Sorikoğlu sonunda köyü almayı başarır ve köylüyü kendisine borçlandırır. Köylü Ziraat Bankası'ndan kredi aldığını zannederken aslında Sorikoğlu'na borçlandırılmıştır. Kaymakam ve diğer devlet memurları halkın yanında olmamış tam tersi güçlünün yanında olmayı tercih ederek zulme göz yummuştur.

“Ne haddini bilmez kullar, marabalarsınız ki şihınıza, ağanıza karlı gelirsiniz? Kime güvenirsiniz de isyankârlık edersiniz? Ağanız kusurlarınızı cahilliğinize verip bağışlayıp size iki yüz altın vermiştir, toprağınızı erkeksiz, komlarınızı onarasız, diye. Siz varıp şihınızın ayağına kapanacağımıza, pişmanlık göstereceğinize, gelmiş hükümet kapısına dayanmışsınız. Hükümetin ağa ile kul arasında işi ne? (...) Siz kim olursunuz ki, Sorikoğlu gibi maldar bir ağayı ağalığa yakıştırmazsınız.” (196 s.)

Dönem bir geçiş dönemi olduğu için aslında hem köylüler hem de ağalar yaşanan bu sosyal siyasal değişimleri yadırgamaktadırlar. Köylü yıllar yılı kendini ağaya/beye/şihya hep kul olarak bilmiş, hizmet etmiş, ne toprak sahibi olabilmiş ne de söz sahibi. Ağa/bey/şih takımıda ekonomik gücü bir silah olarak kullanmış her istediğini kul olarak gördüğü köylülere yaptırmıştır. Bun dolayı halkta en alt tabakadan en üste kadar tüm bireyler bocalamaktadır. Yazar bu bocalamayı yansıtmak için özellikle Valo Dayı'yı konuşturmuştur.

“Ağasız nasıl ederik bunca insan? Komları neyle onarırık? Tohumu, unu samanı, çifti kimden alırık? Önümüz kış. Ambarımızda bir avuç buğdayımız yok. Kış kıyamette ortada kalırık da acımızdan ölürük! (...) Hükümetin urbana para dağıttığı heç duyulmamıştır, vukuu yoktur. Bizim bildiğimiz vergi der, ağa hakkı der, durmadan para ister kul kısmından.” (141. s.)

Valo dayının bu sözleri aslında kemikleşmiş ağalık sistemin göstergesidir. Halk bu zamana kadar hep ezilmiş, hep horlanmış olduğu için ağasız/beysiz/şihsız/başsız yapamayacağını düşünmektedir, tedirgin olmaktadır.

Devletin desteğini alarak Çakalgediğine yerleşen köylüler huzurla yaşamlarını devam ettirmekte Cemo bir bebek beklemektedir. Maddi durumu iyileşen Memo hayvan pazarından koyun, keçi, düve almış işlerini yoluna koymuştur. Eski çan sattığı günleri özleyen Memo bir gün Dersim pazarına çan satmaya karar veririr. Fakat Sorikoğlu tarafından yoluna pusu kurulur ve Sorikoğlu'na esir düşer. Bundan sonra olaylar kötüye gitmeye başlar. Sorikoğlu bir taraftan Memo'ya görülmedik eziyetler eder, diğer taraftan hileyle köyü satın alır, köylüyü kendine borçlandırır ve intikamını almaya başlar. Cemo aldığı darbeler sonucu bebeğini düşürmüş, Çakalgediği köyünün ileri gelen ağaları Şeyh Sait ayaklanmasına destek olduğu iftirasıyla onların tutuklanmasına hapisaneye girmelerine neden

olur. Artık her şey Sorikoğlu'nun istediği gibi olmaktadır. Toprağın sahibi ağa istediğini yapmakta özgür olunca Cemo'yu da himayesi altına alır.

Bütün bunlar olurken Memo'ya eziyet edilirken Memo, Senem'in sahip olduğu oba halkı tarafından kurtarılır. Senem'den gerçekleri öğrenir ve bir oğlu olduğu haberini alır. Oba halkı Memo'yu çancılığından ve âşıklığından dolayı onun mertliğini, yiğitliklerini bildikleri için kolayca benimser. Baştan beri ağalığa karşı olan Memo da artık ağa olur. Onun adına şölenler düzenlenir, kurbanlar kesilir. Fakat Memo'nun akli hamile olan Cemo'dadır. Senem'inde gönlünü de yaparak Çakalgediği köyüne gider fakat gördüğü manzara karşısında şok olur. Sorikoğlu köye ve köylüye zulüm etmiş, köyün ağalarını hapse tıktırması, en önemlisi de Cemo'yu el geçirmiştir. Bu zulme son vermek için Memo planlar yapar. Sorikoğlu Kaymakamla bağ evinde eğlenirken evi basar, Sorikoğlu'nu öldürür, Cemo'yu kurtarır ve kaymakam uçurumdan düşerek ölür.

2.1.2. *Memo* Romanının Özeti

Cemo'nun devamı niteliğinde olan *Memo*, aynı olaylar örgüsü üzerine kurulmuştur. *Cemo*'da üstü kapalı olarak anlatılan olaylar *Memo*'da daha detaylı anlatılır ve okuyucunun aklındaki soru işaretleri giderilir. Biz bu çalışmamızda 3. Baskısı Can yayınlarından 2015 yılında çıkan eseri inceleyeceğiz. Romalar konu ve şahıslar bakımından pek çok ortak özellik taşımalarına rağmen anlatıcılar farklıdır. *Cemo*'da olayları hem Cano'nun anlatımıyla hem de Memo'nun anlatımıyla görürken *Memo*'da olaylar Şih Senem'in bakış açısından sunulmuştur.

Rauf Mutluay *Memo*'ya yazdığı önsözde bu konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Cemo'nun sonunda Memo'nun Dersim dağlarına doğru yöneldiğini görmüştük. Sorikoğlu'ndan alınan öçten sonra ne olacak? Cemo ile Senem'in ortasında Ağa Memo hangi dramlara girecek? Bilmiyorum. Bu gizli hazinenin kapıları sanırım bu kitapla açılmak üzeredir.” (Memo, 2015: 13)

Ramazan Kaplan'da *Memo*'yu bir devam romanı olarak görür ve ortak pek çok özellik taşıdığını belirtir.

“Kemal Bilbaşar’ın Cemo’daki konuyu işlemeye devam ettiği bir başka romanı da Memo’dur. Romanda, Şeyh Sait ayaklanması sonrasında başlayarak 1938’e kadar gelen yıllar içinde, Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki aşiretlerin yaşayışları sergilenir. Cemo’da çözüme kavuşmuş pek çok olay ve durum, daha geniş ayrıntılarıyla ele alınır. Bu bakımdan bu iki roman, olayların yaşandığı zaman dilimleri dışında, konuları ve tezleriyle büyük bir ayrılık göstermezler.” (Kaplan, 1997: 405)

Ramazan Kaplan bu konudaki görüşlerini desteklemek için şu detaylara da yer verir incelmesinde:

“Kemal Bilbaşar, Memo’da da türlü görünüşleriyle bir bölgenin ortaya koyma çabasındadır. Esasları Cemo’da belirtilen bu yapının özellikleri, büyük bir değişiklik göstermez. Halk yine ağalara bağımlı olarak yaşamak durumundadır (...) Cemo’da olduğu gibi Memo’da da bütün gücünü, tarihi bir dönemin olaylarını verme noktasında toplayan Kemal Bilbaşar, roman kişilerini olaylar için bir araç gibi görmüştür.” (Kaplan, 1997: 411-414)

Bizim değerlendirmemize göre ise Rauf Mutluay’ın görüşlerinden de hareketle yazar, hem *Cemo*’da yüzeysel olarak anlattığı olayları açıklığa kavuşturmak hem de *Cemo* romanında yakaladığı başarıyı devam ettirmek için *Memo*’yu yazmıştır.

Memo romanın olay örgüsü bu romanda da yine ağalık sistemin eleştirisi üzerine kurulmuş, ezen-ezilen, sömüren- sömürülen çatışması üzerine yoğunlaşmıştır. Roman beş bölümden oluşmaktadır ve her bir bölümde kendi içinde alt bölümlere ayrılmıştır.

Birinci bölüm Şih Kızı Senem’in “*Ben Monzur Gözesi’nin dikensiz gülü, Ke... Uşağı şihinin biricik dölüyüm. Senem derler adıma. Tujik Baba toprağında karılmış çamurum. Ak süde benzeyen Monzur suyunda yonulmuş tenim*” (17. s.) kendini bu cümlelerle tanıtmalarıyla başlar.

Şih Senem, Ke... Uşağı obasının ağası Şih Abdo’nun dördüncü eşi olan Kevi’nin tek çocuğudur. Tanrı Şih Abdo’ya sürü, toprak, maraba, mal mülk, para pul, kul konusunda cömert davranmış fakat döl yönünden o kadar ihsan etmemiş sadece Senem’i vermiştir.

Bu esnada Doğu Anadolu’da Şih Sait ayaklanması başlamış Fakat Şih Abdo Kemal Paşa’ya itaat ederek bu ayaklanmaya katılmamıştır. İsyen devlet eliyle bir şekilde bastırılmış kendisine destek olmayan Şih Abdo’ya iftira atılmış Şih Abdo bu dalgadan kurtulamayarak idam edilmiştir.

Şih Abdo ölmüş, yalnız kalan Senem'in annesi kardeşi Seyit Raşo'dan yardım istemiştir. Rüşvet ve pul düşkün Seyit Raşo bunu fırsat bilip "Avratsız ersiz, aşiret başsız edemez."(40. s.) diyerek Senem'in annesini azbeti Akabalı uşağının ağası Şih Persin'e satmıştır. Tek derdi para olan Şih Persin köylüye zulüm eder, köylüye kan kusturur.

Senem gittikçe güzelleşir ve evlenecek yaşa gelmeye başlar ve civar obalardan, köylerden isteyenleri çıkar. Fakat Senem Çancı Ustası Memo'ya âşık olmuştur. Memo, Senem'i ister fakat Şih Seyit kızı, yaşlı bir Diyarbakır şihine Şik Abuzer'e dördüncü eş olarak satar. Memo'yu da asker kaçağı olarak şikâyet eder ve böylece ondan kurtulmuş olur.

Şih Abuzer'in konağında Senem ilk başlarda el üstünde tutulur fakat zaman geçtikçe ağanın gözdeliğinden düşer. Senem dillerini bilmediği bir konakta hem ağanın diğer eşleri tarafından hem de Ağa tarafından çeşitli eziyetler görür, horlanır, aşağılanır. Bu da yetmezmiş gibi birde Şih Abuzer'in oğlu Seyit Vehhap kıza göz koyar. Ahlaksız tekliflerde bulunur, onu yoldan çıkarmaya çalışır. Fakat bunu başaramaz. Çünkü Senem'in gönlünde Memo vardır ve namusuna leke sürdürmek istemez.

Cemo romanından da bildiğimiz üzere Şih Abuzer bir gün sünnet töreni düzenler ve bu törene komutanı da çağırır. Memo askerliğini Diyarbakır'da yapmaktadır. Dürüstlüğüyle, âşıklığıyla sazıyla, sözüyle komutanın sevgisini kazanmıştır. Komutan sünnet düğününe Memo'yu da götürür.

Sünnet düğününde karşılaşan âşıklar Senem ve Memo geceyi birlikte geçirirler. İki ay sonraya, Memo'nun askerden terhis olacağı gün Cumhuriyet hanında buluşmak için sözleşirler. Kaçmaya anlaşır. Fakat işler planladıkları gibi gitmez. Memo, dayısının ölüm haberini alınca erken terhis olur Diyarbakır'dan ayrılır. Senem ise hizmetkârının ihanetine uğrar. Hizmetkâr Fato Senem'e kaçması konusunda yardım eder karşılığında para alır fakat sadık bir kul değildir. Senem'in kaçacağını Şih Abuzer'e haber verir ondan da para alır.

Bütün bunları duyan Seyit Vehhap, Senem'de gözü olduğu için Senem'e ahlaksız bir teklifte bulunur, bunun karşılığında Senem'e yardım edeceğini söyler. Babasına söyleyeceği yalanları da hazırlamıştır. Senem'in

korkudan kendini Dicle nehrine attığını geriye sadece ayakkabılarının kaldığını söyleyecektir. Senem Memo'ya kavuşma ümidiyle bu teklifi kabul eder fakat oda uyanıklık eder ve Sofi'den yardım ister.

Senem başından geçenleri Seyit Vehhap'ın niyetini Sofi'ye anlatır ve eğer kendisine yardım ederse ona toprak vereceğini söyler, ağalık vaadinde bulunur. Sofi bu teklifi kabul eder ve Senem'i Dersim'e ulaştırır. Fakat Senem obasını bıraktığı yerde bulamaz. Obası, Şih Persin'in zulmünden kaçarak Demen uşağının şihı olan Şih Cebrail'in obasına göçmüşlerdir. Senem'in Dicle nehrinde boğulduğu haberi obaya da ulaşmış, oba halkı Senem için yas tutmaktadır. Senem bunları öğrenmiş obasına bir an önce kavuşmak istemiştir. Kuş gibi çarpan yüreğiyle obasına gitmiş, yas tutan köylüler Senem'i karşılarında görünce önce afallamışlar, sonra sevince boğulmuşlardır. Senem'e yeniden biat etmişlerdir.

Senem'in obasına döndüğünü duyan üvey babası Şih Seyit, Senem'in varlığından rahatsız olur ve onun geri verilmesini ister. Fakat köylüler bu durumu ve Şih Seyit'in zulmünü Seyit Raşo'ya anlatmışlar, Seyit Raşo buna engel olmuştur.

Azbet ağaları töre gereği Senem'in evlenmesi gerektiğini obanın ağasız olamayacağı söylemişlerdir. Senem ise Memo'nun çocuğuna hamile olduğunu bu evliliğe rıza göstermediğini belli etmiş, Jandarma Ali'den Memo'nun öldürüldüğünü ilişkin yanlış haberi alınca töreye boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bu evlenmenin gerçekleşmesi için alanda tören düzenlenmeye Senem'in eşini kendisinin seçmesine karar verilir.

Senem eş seçimini yapmak için giderken yolda Çancı Memo'nun sesini duyar ve iki sevdalı birbirine kavuşur. Senem başkasıyla evlenmekten kurtulur Memo bir oğlu olduğunu öğrenir. Seyit Raşo nikahlarını kıyar köylü onlara itaat eder. Fakat Senem Memo'daki durgunluğun farkındadır. Memo Şih Senem'le yeterince ilgilenmez, bu duruma içerler.

Köyle işler yoluna girdi derken Şih Persin boş durmaz köylülere eziyet etmeye devam eder. Bu sefer köyün erkeklerini bir müteahhite kiralamış onların emeklerini sömürmektedir. Diğer taraftanda Osmanlı'ya karşı halkın güveni zayıflamış, köylü kendi adaletini aramanın peşindedir. Memo,

Huso'dan Osmanlı'ya saldırı düzenleneceğini öğrenmiş, köylüye karşı çıkmış, Cumhuriyet'e ve Gazi Paşa'ya olan güvenini dile getirmiştir. Köylüler Memo'nun sözüne itimat edip geri durmuşlardır.

Bütün bunlar olurken Senem Memo'nun Cemo adlı bir güzelle evlendiğini, hatta onun hamile olduğunu öğrenmiştir. İki sevda arasında kalan Memo iyice sıkışmıştır. Memo'dan ayrılmak istemeyen Senem, Cemo'yu kuma olarak kabul edeceğini söyler. Ayrıca Şih Persin'in otorite boşluğundan yararlanarak Cemo ve köylüsüne zulmünün şiddetini daha da artırmıştır. Memo Şih Persin'e haddini bildirmekte kararlıdır.

Şih Persin hileyle Senem'in topraklarıyla beraber köylüyü satın alır ve obanın erkelerini müteahhite kiralayarak onların üzerinden para kazanır. Memo ve Senem bu duruma itiraz edip toprakları geri almaya niyetlenirler. Memo burada Cumhuriyet yönetiminin kadınlara da miras hakkını verdiği söyleyerek devlete gider. Devlete olan güveni boşa çıkmaz ve Komutan'ın yönlendirmesiyle Avukat Nusrat Bey'e giderler ve hukuki süreci başlatıp dava açarlar. Bu dava için her iki taraf tanıklar bulur mahkeme kurulur.

Şih Persin, Senem'in Dicle nehrinde boğulduğunu iddia eder ve herhangi bir yanlışlık olmadığını söyler. Şih Senem'de hayatta olduğunu ispat etmeye çalışır ve tanıklar dinlenir. Son tanık olarak Senem'in annesi dinlenir ve ana kız mahkeme salonunda birbirlerine sarıldıkları anda Şih Persin'in azılı adamı Maho tarafından Senem'in annesi öldürülür. Mahkeme dağılır, olay yer birbirine karışır Şih Persin kaçır.

Bu olaydan sonra Şih Persin'in öfkesi iyice artmış, devlete isyan bayrağını çekmiştir. Hükümet adamlarını, jandarmaları köye sokmamaya başlamıştır. Memo burda akıllıca bir davranış dergileyerek komutanla bir nevi iş birliği yapar ve komutana Şih Persin'i kendi elleriyle komutana teslim edeceğini söyler. Memo hakikaten de dediğini yapar ve Şih Persin'in ölüsünü devlete teslim eder. Bunlardan sonra obada şenlik düzenlenir, köylü rahata kavuşur. Komutan Memo'yu ve ailesini yemeğe alır, komutan köylüye hediyeler sunar. Memo, devletten alacağı toprakları Cumhuriyet Hükümeti'nin de istediği şekilde köylüye dağıtacağına artık köylünün de toprak sahibi olup kulluktan, marabalıktan kurtulacağını dile getirir.

Böylece köylü-devlet sadakati, güveni sağlamlaştırılmış olur. Fakat Seyit Raşo'nun bu hiç hoşuna gitmez. Çünkü köylüden istediği gibi haraç alamaz. Bundan dolayı Memo'ya düşman kesilir.

Köylü artık huzur içindedir. Fakat Memo'nun aklı gönlü Cemo'dadır. Çakalgediği köyünden tanıdığı Cemşido'den Memo can sıkıcı şeyler duyar. Sorikoğlu köylüye eziyet etmekte, Cano başta olmak üzere köyün diğer obalarını hapse tıktırmış, Cemo'yu dövdüğü için Cemo bebeğini düşürmüştür. Memo bunları duyunca Çakalgediği'ne gitmeye karar verir.

Cemo ile kavuşurlar fakat Cemo, Memo ile gelmez. Çünkü o da artık bir ağadır.

Memo'nun yokluğunda obada işler kötüye gitmiştir. Müteahhitle iş birliği içinde olan jandarma köye baskın düzenler ve yol yapım çalışmasında toprak çekmek için kiralanan köyün erkeklerini usulsüz bir şekilde yeniden götürmek ister. Gerekeceği olarak ise müteahhitin çalıştırmak için kiralarının önceden ödenmiş olmasını gösterilir. Memo köyün erkeklerini kurtarmak için Komutan'a gider fakat onu yerinde bulamaz. Bunun üzerine borç alarak kulların borcunu ödemiştir.

Oba her şey tersine dönmüştür. Komutan başka bir yere gitmiş, Avukat Nusret Bey hain bir kurşunla öldürülmüştür. Memo'nun ve köylünün elinden tutacak kimse kalmamıştır. Ağaların/şihlinin/beylerin köylüye/kullara/marabalara zulmü giderek artmış artık meydan kötülere kalmıştır. Köylünün artık dağdan izinsiz yakacak odun kesmesine bile izin verilmemektedir. Yokluk, yolsuzluk, baş göstermiş, köylünün sabrı kalmamıştır. Hele ki jandarma Tursun Onbaşı köylüye bela olmuş, köylünün en hassas noktası olan namuslarına el uzatmaya başlamıştır. Öyle ki bir gün kadınların dağdan izinsiz odun kesmelerini bahane etmiş, köyün kadınlarından bazılarını tutuklamıştır. Zaten sabırsız olan köylü tetikte durmakta iken bu son olay bardağı taşıran son damla olmuştur. Memo'da bu olaydan sonra iyimserliğini kaybeder ve köylüyü örgütleyerek karakola baskın yaparlar. Bu olayın pek çok şeye gebe olduğunun farkındadırlar.

Jandarmaya baskın yaptıkları zaman çok zaiyat verilmiş köyün önde gelen ağaları öldürülmüş, jandarmadan da önemli kayıplar verilmiştir.

Memo devletle karşı karşıya kaldığının farkında olduğundan başının belada olduğunu bilir. Bundan dolayı Senem'i ve oğlunu tehlikelerden korumak için Cemo'nun yanına gitmeye ikna eder. Senem Memo'yu alır Cemo'ya bırakır ve eşine destek olmak için silahını kuşanır.

Romanın sonu Hozat Seyyar Jandarma Alayı Yedek Asteğmeni tarafından yapılır. Ona göre devlet memurlarından pek çok kişinin kendi çıkarları için ağalarla/şihlarla/beylerle iş birliği yaptıklarını söyler. Memo karakola yaptıkları baskın için yanlış anlaşılmalı, Osmanlı düşmanı olduğu düşünülmüştür. Memo'yu en çok üzen konu ise komutanın ona olan güvenini kaybetmesi, Komutan'ında Memo'yu devlet düşmanı bilerek yakalama emri vermesidir. Memo ve Senem dağlarda kaçarken Seyit Raşo'nun yeğeni Rehber tarafından öldürülür ve roman bitirilir.

2.1.3. *Başka Olur Ağaların Düğünü* Adlı Romanın Özeti

Bu çalışmada incelenen *Başka Olur Ağaların Düğünü* adlı roman Can Yayınları'nın 2013 yılına ait ikinci baskısı olup kapak resmî Esat Tekand, kapak tasarımı Act Creative tarafından yapılmıştır ve Özal Matbaası tarafından basılmıştır. Eser 236 sayfa, sonuçla birlikte dört bölümden oluşmaktadır. Kitabın kapağı üzerinde Doktor Murat ve Menekşe'nin el ele tutuşmuş net olmayan bir resmi bulunmaktadır.

Romandaki olaylar Beşparmak Dağları'nın Menderes'e bakan yamaçlarında, ekonomik anlamda giderek büyüyen şirin bir kasabada geçer. Olayların merkezinde ise kasabanın önde gelen ağalarından olan Osman Ağa'nın kızı Menekşe, Doktor Murat ve Hüseyin Ağa'nın oğlu Tahir vardır.

Osman Ağa beş bin dönüm toprağıyla kasabının en zengin ağalarındandır. İflas eden bir tüccarın oğlu olmasına rağmen Osman Ağa, savaş yıllarında toprakları ölçmeye gelen vergi memurlarıyla ve kara borsacılarla anlaşarak topraklarını genişletmiş, Marshall yardımından sağladığı krediyle miri toprakları kendi hissesine geçirmiş, şehirden politikacılarla da arasını iyi tutarak kendisini saydıran hatırlı bir ağa olmuştur. Soyluluk ve asalet budalası olan Osman Ağa kendisini köylülerden üstün görmüş, kılık kıyafetinde bile bu üstünlüğü göstermeye

çalışmıştır. Kendisinin köylülerden üstün olduğunu göstermek için başından fötr şapkasını çıkarmaz, elinden sinek öldürücü raketini eksik etmez. Soyluluğu göstermek için aile kökenin Fatih'e dayandığını iddia eder.

Hüseyin Ağa toprak bakımdan değil fakat para bakımdan bucağın en zenginleri arasındadır. En önemli özelliği ise cimriligidir. O kadar ki tarlalarda çalışan ırgatların bile parasını ödemez. Irgatlar alın terinin karşılıklarını zorla, kavgayla alırlar.

Osman Ağa ile Hüseyin Ağa birbirlerini çekemezler sürekli bir atışma, didişme hâlinededirler. Destekledikleri partiler bile farklıdır. Osman Ağa Halk Partili, Hüseyin Ağa Demokrat Partili'dir.

Osman Ağa'nın kızı Menekşe on beş yaşında, hayat dolu, tütün rengi gür saçlarıyla bucağın en güzel kızlarından. Saçlarının güzelliği ile övünen Menekşe bu özelliğini akranlarına üstünlük taslamak için kullanır. Menekşe'de babası gibi üstünlük taslamaktan hoşlanır.

Murat, Fatma Bacı'nın oğludur. Fatma Bacı eşini kaybetmiş oğlunu şehre okumaya göndermiş fedakâr bir annedir. Doğramacını oğlu olduğu için ağalar tarafından horlanan Murat tüm olumsuzluklara göğüs gerek doktor olur ve köyüne döner. Murat'ın dönüş haberini duyan Osman Ağa'nın, Fatma Bacı'ya kurduğu şu cümleler Osman Ağa'nın Murat'a dair görüşlerini açıkça göstermektedir:

“Toktor oldu demek. Hani senin oğlanı gözüm hiç tutmazdı da... İnşallah adamda olmuştur. Meseli bilin değil mi? Paşa olmuş da bubasını ayağına çağirtmiş, ehtiyar da ‘ Ben sen paşa olamazsın demedim, adam olamazsın dedim.’ Demiş ya ona benzeme inşallah... Sen de bilin insan kısmı soyuna çeker.” (14. s.)

Osman Ağa konuşmasına horlukla devam eder:

“Doğramacıymıs bubası he? Ben gendisini hiç görmedim. Siz köye geldiğiniz de ben askerdim... Ben terhis olmadan ölmüş bubası Bubasız oğlan büyötmek kolay değil... Hani diyorum a, iyi dayandın, doğramacının oğlunu toktor ettin...”(15. s.)

Murat'ın köyüne dönme haberi köyde ayrı bir heyecan yaratır. Özellikle köyün kızları genç doktoru merak etmekte kendisini görmeden gönülleri çarpmaktadır.

Fatma Bacı Murat'a dikiği beyaz gömleği giydirirken Şunları söyler:

“Aman nede açtı beyaz gömlek oğlumu. Köyün kızlarına görünme, dağa kaçırlılar seni, karışmam... Geldiğin günden beri köyün kızları yataklara ne diye serildiler! Durmadan ne diye çağırıyorlar seni evlerine?” (85. s.)

Osman Ağa'nın kızı Menekşe resimden gördüğü Murat'a ilk görüşte âşık olur. Köyün diğer kızlarından önce davranarak nehirde boğulma numarası yaparak Murat'la tanışır ve köye Murat'ın motoruna binerek, ona sarılarak gelir. Bu durum köyde çeşitli söylentilere yol açar.

Köyün namdar ağalarından Hüseyin Ağa Menekşe'yi oğlu Tahir'e almak ister. Amacı Tahir'le Menekşe'nin mutluluğu değil Menekşe'yi gelin olarak Osman Ağa'nın topraklarına sahip olmaktır. Hüseyin Ağa Menekşe vasıtasıyla topraklarını genişletmek için hain planlar peşindedir.

Romanın asıl çatışmasını Murat, Menekşe ve Tahir arasındaki aşk üçgeni oluşturmaktadır. Murat'la Tahir okuldan arkadaş olmalarına rağmen Menekşe'den dolayı anlaşamazlar. Doktor Murat ağa kızı Menekşe'ye olan duygularını kendine bile itiraf edememektedir. Çünkü sürekli doğramacının oğlu olduğu için horlanmakta, içten içten bu duruma gönül koymakta, ağa kızı Menekşe'ye dair korkuları bulunmaktadır. Fatma Bacı Menekşe'yi beğenmekte, oğlunu evlenmeye iknaya etmeye çalışmaktadır.

“Zamanı geldi de geçti bilem... Senin yaşındaykene buban altı yıllık evliydi... (...)Ağalar birbirinen yarışıyo, sana kızını versinler deyi... Hadi Hüsniye'yi geç. Emme Osman Ağa'nın Menevşesi'ne de bir bir diyeceğim yok ya... Hem körpe hem güzel... Üstelik evin biricik kızı...” (90. s.)

Bunun üzerine Murat annesine “*Osman Ağa'nın kızı bize göre değil ana. Evin tek kızı olması büsbütün kötü. Şımarık büyümüş... Sana gelinlik edemez o... Osman Ağa'ysa adalet budalası...*” (90. s.) cevabını verir.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde Murat sosyal statüsü dolayısıyla soyunun beğenilmemesinden dolayı Menekşe'den uzak durduğunu açıkça söyler:

“Senin gibi güzel bir karım olmasını bende isterim Menekşe. Ama baban bana vermeye razı olmaz. Soyumuzu beğenmiyor. Seni Doğramacılar'ın gelini olarak görmektense ölünü görmeyi yeğ görür.” (137. s.)

Menekşe Murat'a göre daha cesurdur ve onu daha çok görebilmek için türlü bahanelerle hasta olduğunu mazeret göstererek Murat'ı birkaç kez evlerine çağırır. Bu durum köyde çıkan dedikoduların daha da artmasına neden olur. Bu dedikodular gönlü Menekşe de olan Tahir'inbabası Hüseyin Ağa'nın kulağına gider ve harekete geçerler.

“İşler sarpa sarıyo teknil kâhya... Arabacı Sülüman'ı bul. Osman Ağa'yı tokturdu soğutacak ne ilazımsa yapısın... Osman Ağa, Sülüman'ın sözünden dışarı çıkmaz. Bizde elimizden geleni yapmakta kusur itmiyem.” (43. s.)

Hüseyin Ağa'nın kahyası, Sülüman'ı para karşılığında ikna eder. Osman Ağa'yı ne yapıp edecek Doktor Murat'tan soğutacaktır. Çünkü okumuş tahsilli bir damat muhtarlık seçimi içinde sorun teşkil etmektedir. Hüseyin Ağa, Sülüman'la anlaşmakla yetinmez kızı Hüsniye'yi Murat'a vermek için çabalar. Bunun için bir bahaneyle doktoru evlerine çağırır ve kahve içme esnasında doktora şunları söyler:

“Osman Ağa'nın Menevşesi acık serkeşçenedir... Olur olmaz kimseyibeğenmez... Eee... Öyle gördü, öyle yetiştirdi... Bubasına çekti... Osman Ağa, hani iyidir, hoş adamdır, severim kendisini... Kul kusursuz olamaz helbet... Accık çalım satmaktan da hoşlanır. Kimseleri beğenmez. Sözüm meclisten dışarı, asalet budalasıdır... Sen toktur ol, abukat ol!.. Soyun ünlü değilse beş para etmezsin onun gözünde... Bir insanın soyu ünlü olmuşolmamış ne kıymatı var? Ben adamın kendisine bakarım. Kendi adamsa, bi baltaya sap olmuşsa, para kazanmasını biliyosa, bitti... Canımı istese veririm ona...” (67. s.)

Hüseyin Ağa'nın planlarını kızı Hüsniye bozar. Hüsniye başka birini sevdiğini Murat'a söyler ve bu iş yarım kalır.

Bir süre sonra Hüseyin Ağa Menekşe'yi oğlu Tahir' e ister. Osman Ağa şehir de çok büyük bir düğün isteyerek bu işi önlemeye çalışır. Çünkü Hüseyin Ağa çok cimridir. İlk başta Osman Ağa'nın planı işler ve Hüseyin ağa bu kadar masrafı kaldıramayacağını dile getirerek bu isteğinden vazgeçer. Fakat Hüseyin Ağa bu hayırlı işin getirisinin daha fazla olacağını düşünerek pişman olur ve Osman Ağa'ya başka traktörlerini yarıştırmaya teklifi sunar. Traktörleri yarıştırmaya karar verirler ve yarışı eğer Hüseyin Ağa kazanırsa Menekşe'yi oğluna alacak kaybederse bu işten vazgeçecektir.

Bu traktör yarışı ve üzerine bahis oynanması Menekşe'yi rahatsız eder. Murat'a aşık olan Menekşe sevdasına yenik düşer ve Murat'la konuşmaya

karar verir. Güllü'nün yardımıyla bir gece vakti Murat'la buluşur. Babasının üzerine bahse girdiğini, yarışı kaybederse Tahir'le evlenmek zorunda kalacağını fakat gönlünün Murat'ta olduğunu söyler. Menekşe'nin bu cesareti karşısında Murat çekimser kalır. Çünkü annesinin yaptığı fedakârlıkları düşünür ve aklına Hüseyin Ağa'nın Osman Ağa hakkında söyledikleri gelir ve Menekşe'yi evine gönderir. Menekşe üzülen kaderine boyun eğmeye razı olur.

Hüseyin Ağa traktör yarışında amacına ulaşmak için arabacı Sülüman ile iş birliği yapar ve Osman Ağa'nın en güvenilir makinistini kasabadan uzaklaştırır. Osman Ağa traktörü kullanacak şoför bulma konusunda oldukça zor durumda kalır. Fakat Doktor Murat yetişir, traktörü Murat kullanmaya karar verir. Menekşe buna çok sevinir.

Tahir ile Murat traktör yarışına başlarlar. Murat yarışta önde giderken Sülüman boş durmaz Hüseyin Ağa'ya verdiği sözü tutmak için traktörün motoruna su doldurur. Sülüman'ın yaptığı hileyle Tahir yarışı kazanır ve Murat bunu gururuna yediremez, kasabadan ayrılır.

Tahir ile Menekşe nişanlanır ve İzmir'de pahalı düğünün hazırlıkları başlamıştır. Menekşe'nin gönlü hâlâ Murat'tadır. Düğün gecesi Murat, Menekşe ile Tahir'in düğünün yapıldığı otele gelir. Otelin garsonlarından Bekir Menekşe'nin okul arkadaşıdır ve onu tanır. Bunun üzerine geline güzel dileklerini iletme ister ve Menekşe'nin elini sıkır. Tahir bunu kaldıramaz garsonla tartışır. Otel sahibi aldığı para karşılığında müşteri memnuniyeti için ağaların görgüsüzlüğüne katlanmak zorunda kalır. Ağaların gönlü olsun diyerek Garson Bekir'i herkesin içinde azarlar, işten kovar. Ağa bozuntusu Tahir yüzünden işinden olan Bekir olayın intikamını almak ister. Merdiven boşluğunda Murat ile Menekşe'nin aşkını öğrenir. Hem Murat'a yardım edip sevenleri kavuşturmak için hem de Tahir'den intikamını almak için oyun oynar.

Düğün gecesi Tahir ve Menekşe sarhoş olurlar. Menekşe'nin midesi bulanır ve lavaboya çıkar. Odayı karıştırmamak için odanın kapısına havlu asar. Yan oda da ise Murat vardır. Bekir birbirini seven iki genci kavuşturmak ister ve havluyu alıp Murat'ın odasının kapısına asar. Menekşe

böylece Murat'ın odasına girer ve orda uyur. Sabah uyandıklarında ikisi de şaşkındır. Menekşe bu durumu fırsata çevirir ve Murat'ın kendisini kaçırdığını söyleyerek bağırır. Murat hiç sesini çıkarmaz, düğün masraflarını karşılayarak Menekşe ile evlenir. Tahir bu durumu kabullenemez ve kasabayı terk eder. Hüsniye de sevdiği adama kaçar. Hüseyin Ağa da doğru yolu bularak asalet tutkusundan vazgeçer. Roman mutlu sonla biter.

2.2.Cemo, Memo Ve Başka Olur Ağaların Düğünü Adlı Romanların Kahramanları

2.2.1. Cemo Romanın Kahramanları

CEMO

Annesinin ismi Kevi babasının ismi Cano olan Cemo kız daha bebekken annesini kaybetmiştir. Cano, ağa kızı olan Kevi'yi ağası için kaçırmaya niyetliken kendisine eş olarak almış, ağanın zulmünden korktukları için dağlarda kaçak yaşamışlardır. Fakat bir gün Şeyh Sait Ayaklanması baş gösterince Cano, Gazi Paşa'yı destekleyerek ağalarla savaşa girer ve Kevi'den ayrılmak zorunda kalır. Gazi Paşa ve Şeyh Sait yanlısı ağalarla yapılan mücadele çok çetin geçer ve hayli zaman alır. Kocasının dönüşünü bekleyen Kevi ayrılık hasretine dayanamaz ve ölür. Şeyh Sait Ayaklanması bastırılıp ovaya Ağa olma hayalleriyle dönen Cano, eşinin ölüm haberini alınca yıkılır. Kızını yanına alarak köyden ayrılır dağlara çıkar.

Cano, Zozana'ya gelir ve bir değirmene yerleşir. Tüm hayatını kızı Cemo'ya adar. Cano, Cemo'yu nasıl büyüttüğünü şu cümlelerle anlatır:

“Cemo'yu ben büyütmişim. He vallaha. Anasız büyütmişim hem de onu. Kör etmemişim, topal etmemişim. Dişi kurt kimi yavuz, ceyran kimi tez ayak etmişim. Gözüm kimi korumuşum, sözüm kimi sakınmışım. Anasından yadigâr idi bana. Hık demiş burnundan düşmüş anasının.” (11.s.)

Cemo'nun fiziki özelliklerini yine babası Cano'dan dinleyelim:

“Kara saçları gök ışıltılı idi. Gülünce inci dizileri dökülecek sanırdın ağzından. Kaşları çatıldı mı, hançer olup yüreğine saplanacak, diye korkardın. Dişi bitmemiş yetim kaldı anasından. Ufacık, kara bir kuzu kimi emekler buldum savaş dönüşü, Ama ceyran

kimi timarlı, canavar gibi yabani yetiştirdim onu. Derisini gülden yumuşak, bileğini çelikten sert etmişim.” (11.s.)

Babası Cano, Cemo’yu tıpkı bir erkek gibi savaşçı, cesur çok iyi at binen, çok iyi kılıç-silah kullanan birisi olarak yetiştirir. Cemo’nun bu şekilde yetiştirilmesinin sebebi ise kimseye muhtaç olmaması, kendi kendine yetebilmesi içindir. Cano kızının güçlü bir erkek gibi yetiştirilmesine dair şunları söyler:

“Yemedim yedirdim, giymedim giydirdim. Anasızlık ne bildirmedi. Kurt gibi yabani olsun, erden yılmasın istedim. Bileğini, olur olmaz yiğit bükmesin, dedim de öyle yetiştirdim. Yaz demedim, güz demedim, kar demedim, buz demedim sürdüm kızı yokuşa. Buram buram ter dökende buzu kırdım, daldırdım içine. Demirine su verdim, çelik ettim. At yoldaşı, tüfek oyuncağı idi. Kurdun, kuşun dilinden anlar oldu.” (27. s.)

Cemo iki yaşına geldiğinde hem güzelliğiyle hem de sahip olduğu diğer meziyetlerle dikkat çekmeye başlar. Akranlarıyla kıyaslandığında Cemo pek çok yönden onlardan ayrılır.

“On ikisine bastığında, Zozana’da Cemo gibi at binen, it süren, kurt kovan, attığını vuran biri daha yoktu. Analı babalı büyümüş akranları, yaprağı dökülmüş dal gibikuru birer çalı iken, Cemo güz çiçeği donanmış, gül tenli, ceyran bakışlı, yiğitli yürekli, çelik bilekli bir kız olup çıkmıştı.” (27. s.)

Güzelliği dilden dile dolaşan Cemo’yu pek çok kişi ister. Bu isteyenler arasında Sorikoğlu’da vardır. Fakat Cano, kızının satılık olmadığını, bileğine güvenen yiğidin mücadeleye girerek kızını alacağını şu sözlerle Sorikoğlu’na söyler:

“Senin gibi bir hayının oğluna verecek kız yok bende. Cemo gibi fıkara bir kız için şıh karısı olmak bulunmaz bir nimetse de bir kez kıza da onu isteyen yiğitlere de söz kesmişim. Kız para ile satılık değildir. Yiğit olan alacak kızı, sana da aynı sözü derim. Söz bir, Allah bir.”(28. s.)

Bu sözlere Sorikoğlu’nun cevabı ise şöyledir:

“Bu nasıl sözdür Cano? Kul tayfası bir şıhı, ağayı nasıl reddeder? Hatrını saydık geldik, senden Allah’ın emriyle kızını istedik de suç mu işledik? Onurumu kıracağını bilsem beyinden isterdim. Şıh Mahmut’un oğlu bir kancık kul için Sorikoğlu’nu çiğneyip geçmezdi.” (28. s.)

Güçlü bir kadın olarak karşımıza çıkan Cemo, diğer kızlara kıyasla oldukça şanslıdır. Çünkü babası onu parayla satmamış, bileğine güvenen erkekler arasında yarış düzenleyerek kızını istediğine vermiştir. Cemo,

Çancı Ustası Memo'ya il görüşte âşık olmuş ve babasının düzenlediği yarışta Memo ile savaştan onu karısı olur.

Kadını özellikleri fazla gelişmeyen Cemo, evlendiğinde ev işleri yapmakta, hamur yapmakta biraz zorlansa da Memo'nun desteğiyle bu konuda da kendini geliştirir. Fakat Cemo'nun asıl derdi çocuk sahibi olamamasıdır. Bunun için adaklar adar, kurbanlar keser ve sonunda hamile kalır.

Bir ağa olarak Cemo'nun Memo ile evlenmesini hazmedemeyen Sorikoğlu harekete geçer. Hem topraklarını genişletmek, hem de Cemo'yu Memo'nun elinden almak ister. Bunun için bazı sahtekârlıklar, düzenbazlıklar yapar. Böylece roman boyunca sürdürülen ezen-ezilen, ağa-kul(köylü) çatışmasının zemini oluşturulmuş olur.

Zalim bir ağa olan Sorikoğlu, babasının intikamını almak, Cemo'yu geri kazanmak için köylüye zulüm eder, evlerini yakıp yıkar, Cano'yu öldürür. Fakat Cemo o kadar güçlü bir kadındır ki bu zülme boyun eğmez ve her ne pahasına olursa olsun Memo'nun yanında ağalık düzenine karşı durur.

MEMO

Memo ilk olarak *Cemo* romanının ikinci bölümde Cemo'nun, sonra Şih Senem'in kocası olarak karşımıza çıkar. Ve *Cemo* romanında kendini şöyle tanıtır:

“Ben Cemo'nun eriyem. Çancı Memo derler sanıma. Muş'un, Bitlis'in Çapakçur'un dağlısı, düzlüsü bilir benim sanımı. Üç ilin içinde çanın hasını ben yaparım; davarların sığırların boynunda sallanan çanların çoğu benim elimden çıkmıştır. Hayvan koşumlarının, her biri başka ses veren çingirdaklarını ben tökmüşümdür. Oy benim töktüğüm çanlar! Gözüm kurban, ses vermez konuşur, türkü ırlar, dağları, yaylaları şenlendirir.” (45. s.)

Çancı ustası Memo dokuz yaşında Şih Sayıtlılar tarafından öksüz bırakılmış dayısı tarafından büyütülmüştür. Memo; çancılığı, âşıklığı, türkü söylemeyi, yiğitliği, cesareti, zalimin karşısında durup Kemal Paşa'yı desteklemeyi, güreş tutmayı dayısından öğrenmiştir. Dayısı sözünün eri, eli de dili de bin hünerli bir kişidir. Memo'nun karakterinin şekillenmesinde dayısı büyük bir etkiye sahiptir. Memo bu yiğit dayısından şu öğütleri dinlediğini söyler:

“Bizim Kayılar, kul kısmı ağa olmak isteyende dağa çıkmalı, Osmanlı’yı soymalı, derler. Kaplıma bu sözlere Memo, Uğrılıkla ağa olanın çanına otu çabuk tıklarlar. Sen elinin, dilinin hünerine bak. Hünerli bir kişi ne birine kul olur, ne birini kendine kul eder. Has ağalık budur Memo. Aman yeğen, kapılam Kayılara.” (46. s.)

Dayısı bu öğütlerle yetinmez fakiri, fukarayı kollamasını, zalimlerden yana olmaması gerektiğini öğütlemiştir.

“Bu dağlarda başıma buyruk kalam dersin, herkesten güçlü, herkesten hünerli olacaksın Memo! Gözün budaktan sakınmayacaksın. Gözüne bakan düşman yılgınlık duyacak, dost, yüreğin verecek. Kulu, fakiri arkalayacaksın, zalimin hizmetine girmeyeceksin.” (48. s.)

Cemo dayısından bu öğütleri dinleyerek büyümüş, babasının Şih Sayıtlardan intikamını almak için ağalıkla mücadele etmeye karar vermiştir.

Kemal Bilbaşar, Memo’nun dayısına bu konuşmaları bilerek yaptırtır. Çünkü Bilbaşar bu konuşmalarla Memo’nun harcını oluşturmaktadır. Memo Toplumcu Gerçekçilik’in önemli unsurlarından biri olan “olumlu kahraman” olma yolunda ilerlemektedir. Toplumcu Gerçekçilere göre olumlu kahraman, cesaret ve zekâya sahip olma, ideolojik inancı güçlü, amacı pürüzsüz ve temiz olarak görebilme; zevklerinde, duygularında, davranışlarında, düşünce dünyasında ve verdiği kararlarda isabetli olabilme, kesin olarak yanlışı ve hakikati bilme, her soruya cevap verebilme, inançlarında şüpheye düşmeme, hedefine ulaşabilmek için en akıllı ve kısa yolu seçebilme yetilerine sahip olmalıdır. Kemal Bilbaşar dayı vasıtasıyla olumlu kahraman yaratma çabası içerisinde. Fakat bu olumlu kahraman henüz tamamlanmamıştır. Bundan dolayı Memo’nun eğitim alması gerekecek, askere gidecek ve orada tamamen şekillenecektir.

Çançı ustasının yanında Memo’nun en önemli özelliği iyi bir âşık olmasıdır. Kendisini şöyle över:

“Bende türkü çoktur. Oy babo, bu dağların bilmediğim türküsü yoktur. Türküden başka saz da çalar, bar da üflerim. Sazım hastır, parmağım dokananda bin ses verir, gümüler, çanlarım gibi. Yerindeduramazsın. Ben saz çalanda obanın eri-gelini ortaya dökülür, horon teper. Bir de barı üfledim mi hey babo, yanık sesine yürekler dayanmaz, yanar kül olur. Koyun olsa gözün yaşın tutamaz.” (45. s.)

Memo, âşıklık hüneriyle pek çok kişinin sevgisini kazanmış, hatta bu vesileyle pek çok işini kolaylıkla halledebilmiştir. Örneğin asker kaçağı ve nüfus cüzdanı olmadığı için şikâyet edilmiş, fakat Jandarma Ali, Memo’nun

âşıklığından etkilenecek ona yardımcı olmuştur. Bundan sonra Memo'nun askerlik macerası başlar. Âşıklığı ve sergilemiş olduğu olumlu davranışlar sebebiyle Memo Fahri Yarbay'ın dikkatini çeker. Komutan Memo'yu çok sever ve özel işlerinde yardımcı olması için Memo'yu yanına alır. Komutan Memo'nun okuma yazma öğrenmesine öncülük eder gittiği her yere onu da götürür. Bu sevgi ve muhabbet karşılıklıdır. Memo dara düştüğüne Fahri Yarbay'a başvurur, ondan çok konuda yardım ister. Böylece öksüz kalan Memo, yalnız olmadığını, devletin var olduğunu anlar. Memo, âşıklığı ve yiğitliğiyle ikinci karısı Şih Senem'in obasında da saygıyla karşılanır ve ona oba halkı itaat eder.

Memo hayatıyla ilgili asıl dönüm noktasını, kırılma noktasını askerlikte yaşar. Köyünden çıkmış ve bambaşka bir dünyayla karşılaşmıştır. Olumlu kahraman olabilmesi için son safhadadır. Eksikleri tamamlanacak, iyice pişecektir. Memo, askerde okuma-yazmayı öğrenir, devletle tanışır, cumhuriyeti ve Mustafa Kemal Paşa'yı tanır, vatandaşlık haklarını öğrenir. *“Biz ekserdeyken okutup bellettiler ki, Cumhuriyet sınırları içinde her Türk hür doğar, hür yaşar. Başına buyruk olur. Madem öyledir, ne diye onca insan ağalara kulluk eder nahak yere?”* (125. s.) sözleriyle her Türk'ün hür doğup hür öldüğünü öğrenir.

Bütün bunlardan sonra köylerde hüküm süren ağalık düzenine karşı öncülük eder. Ağa/şih/bey-kul/köylü/maraba/işçi haklarının savunucusu olur. Halktan alıp yine halka verir. Toplum içinde var olan sınıf ayrımına karşı çıkar. Toprağın asıl sahiplerinin ağalar değil, köylü olduğunu savunur. Ağaların karşısında, devletin yanında olur. Böylece Memo, efsanevileşir, tıpkı bir destan kahramanı gibi destanlaşır.

CANO

Cemo'nun ilk bölümünü Cano'dan dinleriz. Cano, Kevi'nin kocası Cemo kızın babasıdır. Kevi'yi kaçırmadan önce ağanın hizmetinde çalışmaktadır. Bundan da şikâyetçi değildir. Kendini kul tayfasına ait görür ve ağasına sıkı sıkıya bağlıdır.

“Ben beg kapısında kuldum. Biz dokuz köyün insanı, begin uğruna kurbandık. Öl dese, ölürdük. Soyumuz böyle gelmiş, böyle giderdi. İş

bilenini kılıç kuşananın,” sözü bize göre değildi. İşçiliğimizde, biniciliğimiz de, atıcılığımız da begin malını, ünü yüceltmek içindi. Bu uğurda birbirimizle yarışırđık. Alinterimiz helal, canımız feda idi begin yoluna. Kimimiz çeltik tarlasının batagıynan, kimimiz karlı dağın kurduynan, kimimiz Osmanlı’nın zaptiyesiynen boğuşurduk. Kimimiz çobanı, çiftçisi, kimimiz ayıngacısı, tüfekçisi, eşkiyasıydık begin. Dua da bile Tanrı’dan kendimiz için bir dilekte bulunmayı düşünmezdik.” (12. s.)

Cano, ağanın en sadık kulları arasındadır ve ağa onu her işte kullanmaktadır. Ağa bir gün sevdiği kızın başkasına verildiğini duyar ve kızı kaçırma görevini en güvendiği adamlarından Cano’yu çağırır. Cano, ağa için Kevi’yi kaçırma niyetiyle yola koyulur fakat Kevi’ye kendisi âşık olur ve kızı ağaya vermez. Cano ve ağanın çatışması bu olayla başlar. Cano ve karısı Kevi ağa korkusu nedeniyle dağlarda yaşar ve sürekli ağadan kaçarlar. Şeyh Sait ayaklanması başlayınca Gazi Paşa’nın yanında durarak Şih Mahmut’la beraber ayaklanmaya destek olan ağalara karşı mücadeleye girişirler. Cano ve Kevi uzun bir ayrılık yaşarlar. Kevi ayrılık hasretine dayanamayarak vefat eder, geride Cemo’yu bırakır.

Şeyh Sait Ayaklanması’nı bastırmak için girişilen mücadele kazanılır ve Cano ganimet elde eder. Kevi’nin yanına köye döndüğünde karısının ölüm haberini alınca hayal kırıklığına uğrar. Ve kızı Cemo’yu alarak dağlara çıkar. Zozana köyüne yerleşir değirmencilik yaparak hayatını devam ettirir.

Bundan sonraki hayatını kızı Cemo’ya adamıştır. Cemo’nun yalnızlığının farkındadır ve onu bir erkek gibi yetiştirir. Kızlara ve kadınlara karşı oldukça duyarlı olan Cano, romanda adeta kadın haklarının savunucusudur. Kadınların içler acısı hâline acır, onlar adına üzülür. Kızını her isteyene vermez. Hatta başlık parasına karşı çıkar, kızının satılık olmadığını dile getirir. Cemo’yu Sorikoğlu’na vermez ve onunla düşman olur. Zaten ağalık sistemine ve düzenine karşı olan Cano, bu olayla ağalığa karşı isyanı iyice şiddetlenir. Kızını Çancı Ustası Memo’ya verir ve onunla ağalığa karşı mücadele eder. Bu mücadeleyi Cano, Memo ve Cemo omuz omuza yürütürler.

Cano zalimin karşısında yer almış, haklıyla haksızı iyi ayırt etmiş, köylülerin haklarını savunmuştur. Cano’nun romandaki rolü, insanlara iyiyi, güzeli, hakkı, hukuku öğütlemek, ağalığa ve ağalık düzenine

direnmeyi tavsiye etmek, devlete ve vatandaşlık haklarına sahip çıkmayı öğretmek, insanları pek çok konuda bilinçlendirmektir. Cano görevini yapar fakat zalim Sorikoğlu tarafından öldürülerek romandaki görevini tamamlar.

KEVİ

Romanda fazla bahsi geçen bir karakter değildir. Cano'nun karısı Cemo'nun annesidir. Bey kızı olan Kevi, güzelliği ve kocasınaduyduğu aşkla ön plana çıkmaktadır. Aşkı uğruna, ağa korkusu yüzünden Cano ile yıllarca dağlarda zorlu bir hayat sürmüş, pek çok zorluğa katlanmıştır. Cano'nun Şeyh Sait Ayaklanması'nı bastırmak için köyden ayrılmasına, hasretliğe dayanamayıp ölür. Romanın daha ilk sayfalarında yok olmasına rağmen kızı Cemo sürekli annesiyle dertleşir, göle iner onunla konuşur, başı her dara düştüğünde ondan yardım ister, ona mum yakar, Cano karısından her fırsatta sevgiyle söz eder. Böylece silikte olsa Kevi roman boyunca varlığını hissettirir.

ŞİH KIZI SENEM

Şih Abdo'nun kızı olan Senem Memo'nun ilk aşkıdır. Memo çan satmak için köy köy dolaşırken Şih kızı Senem ile karşılaşır, ilk görüşte ona âşık olur ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

“Suyun yüzünden bir ay doğdu sandım. Başımı kaldıranda, kaya üzerinde bir peri kızını oturur gördüm. Kucağında küçük bir kara kuzu tutardı. Başındaki pullu leçeğin yanlarını sarkıtmıştı. Kuzunun kara postuna eğilmiş yüzü süttü aktı, güneş gibi göz alırdı. Tanrı özenmiş de yaratmış güzelliğin kurban, dilerim bahtında kuzun gibi kara olmaya.” (52. s.)

Şih kızı Senem'in cevabı da “*Bahtım neye kara ola? Kara olsa şih kızı olmazdım.*” (52. s.) şeklinde olmuştur.

Bu konuşmanın üzerine Memo, bu kızın güzelliği dillere destan olan Şih kızı Senem olduğunu anlar ve yöredeki delikanlılar gibi kendisinin de ona âşık olduğunu söyler. Usulüne uygun olarak kızı babasından ister fakat reddedilir. Reddedilme gerekçesi olarak ağa şunları söyler:

“Ley, sen kimsin ki, benim hasna, müstesna kızımın desti izdivacını dileyisin? Ağa mısın, çiftin, maraban mı var? Şih mısın, sürün, celebini mi var? Seyit misin, ocağın mürüdün mi var? Deccal gibi dağ taş gezen bir kulun ne haddine şih kızının adını ağzına almak.

Yıkıl karşımdan! Bir daha bu yaylaya ayak basanda, ayağını kırarım senin.” (54. s.)

Şih Senem’in babası Memo’yu jandarmaya şikâyet eder ve kızını Diyarbakırlı bir Şih’in dördüncü karısı olarak satılır. Senem, babaevinde gördüğü rahatlığı orada bulamaz. Diyarbakırlı Ağa, Senem’den gönlü geçince ona diğer eşlerine yaptığı muameleyi yapar. Senem onun için o kadar değersizleşir ki, şöenlerde dansöz olarak oynatır.

Askerlik dolayısıyla yolları ayrılan Memo ve Şih Senem’in yolları Diyarbakır’da kesişir. Fahri Yarbay ağa tarafından şölene davet edilir ve komutan yanında Memo’yu da götürür. Memo bu şölende Senem’i görür ve konak hizmetçilerinin yardımıyla geceyi beraber geçirirler. Kaçmak için sözleşirler fakat ağa tarafından yakalanınca sevgililer yine kavuşamaz. Senem bir yolunu bulur obasına döner. Döndüğünde ise hamiledir. Bir oğlu olur ve ismini Memo koyar.

Şih Senem, Cemo ile benzerlikler taşır. Örneğin ikisi de dillere destan güzelliğe sahiptir. İkisi de Memo’ya aşklarıyla ön plana çıkarılır. İkisi de Memo’nun en büyük destekçileridir. Şih Senem’e bu romanda fazla yer verilmemiştir. Memo romanına geçtiğimiz de ise Şih Senem her yönüyle detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

SORİKOĞLU

Şeyh Sait ayaklanmasını destekleyen Sorik Ağa’nın oğludur. Babası bu ayaklanma sırasında öldürülmüştür. Sorikoğlu babası gibi devlet düşmanıdır, Gazi Paşa’nın düşmanıdır. Babası öldükten sonra ağa olmuş, Şih Mahmut’un tarlalarını memurlarla anlaşarak hileyle kendi üzerine geçirmiştir. Zalim ve gaddar bir ağadır. Köylülere çok kötü davranmaktadır.

Cemo’ya talip olmuş fakat kızı alamamıştır. Hem babasının intikamını almak hem de Cemo’yu Memo’dan geri almak için hain planlar yapar. Cano zalim ağa Sorikoğlu’nun niyetini şöyle açıklar:

“Hem babosunun öcünü almak hem de hınç çıkaracak. Cemo’yu istedi de vermedik, diye bize düşman kesildi. Köyün ağası olursa, iş değişecek. Töreye göre kullarına dilediğini yapmak, ağaların hakkıdır. Asar da keser de. Kendisinden izinsiz kocaya varan kızı da, dilerse gelir alır. Asıl meramı da bu onun. Cemo’yu alıp ağalık şanını kurtaracak aklı sıra.” (105. s.)

Toprak sahibi olan ağa, toprağın üzerindeki köylülere istediği gibi kumanda etme hakkına sahiptir. Sorikoğlu bu hakkı bildiği için devlet memurlarıyla, kaymakam vekiliyle iş birliği yapar, onlara rüşvet verir ve Şıh Mahmut'un topraklarını zorla ele geçirir. Memo'ya yardım eden Fahri Yarbay'ı iftira atarak başka bir yere sürdürür. Kaymakam vekilini de kendi tarafına çekerek Çakalgediği köyüne yerleşen halka zulüm etmeye başlar. Cemo'yu ele geçirir. Onun hamile olduğunu öğrenince Cemo'ya eziyet eder, dayak atar ve bebeğini düşürür. Oba halkından ileri gelen ağaları öldürtür, evleri, samanlıkları yaktırır. Köylüyü kandırarak kendine borçlandırır ve köyün erkelerine işkence eder, eziyet eder. Köylüye kan kusturan Sorikoğlu, Memo tarafından öldürülür.

FAHRİ YARBAY

Devleti temsilen, olumlu bir imajla karşımıza çıkar Fahri Yarbay. Memo'nun yiğitliği ve âşıklığı dolayısıyla tanıdığımız Fahri Yarbay iyi bir Mustafa Kemal askeridir. Ezen, sömüren, zalim ağalara karşı, ezilen,gariban, mazlum halkın köylünün yanında durmuş faydalı ve yararlı işler yapmış başarılı bir komutandır. Memo'nun öncülüğünde köylüyü Sorikoğlu'nun şerrinden korumak için Çakalgediği köyüne yerleştirmiştir. Devlet olarak köylüye sahip çıkmış, onlara kol kanat germiştir. Köylüye yardım ettiğinden dolayı Sorikoğlu'nun iftirasına maruz kalmış sürgüne gönderilmiştir. Memo en sağlam, en güvenilir dayanağını kaybetmiş, kimsesiz kalmıştır. Bundan sonra hiçbir şey eskisi olmamış, eski kara günler ve Sorikoğlu'nun zulmü her tarafa yayılmış.

JANDARMA ALİ

Yardımcı karakter olarak romanda geçen Jandarma Ali, Fahri Yarbay gibi olumlu asker örneği olarak karşımıza çıkar. Çancı Memo'nun kimlik kartı çıkarmasına yardımcı olur. Etkin bir rolü yoktur.

KAYMAKAM VEKİLİ

Sorikoğlu'nun en büyük destekçisi ve iş birlikçisi Kaymakam vekilidir. Zaaflarına yenik düşerek yapılan zulümlere göz yummuş, köylüyü sindirmek için elinden geleni yapmıştır. Kendisinden yardım isteyen

köylüyü azarlayarak kovmuş, ağaya itaat etmeleri konusunda köylüyü uyarmıştır.

“Ne haddini bilmez kullar, marabalarsınız ki şihınıza, ağanıza karlı gelirsiniz? Kime güvenirsiniz de isyankârlık edersiniz? Ağanız kusurlarınızı cahilliğinize verip bağışlayıp size iki yüz altın vermiştir, toprağınızı erkeksiz, komlarınızı onarasız, diye. Siz varıp şihınızın ayağına kapanacağınıza, pişmanlık göstereceğinize, gelmiş hükümet kapısına dayanmışsınız. Hükümetin ağa ile kul arasında işi ne? (...) Siz kim olursunuz ki, Sorikoğlu gibi maldar bir ağayı ağalığa yakıştırmazsınız.” (196. s.)

Ağalık sisteminin en büyük savunucularından olan Kaymakam vekili uçurumdan düşerek hayatını kaybeder. İyiler kazanmadığı gibi kötüler de kazanmamıştır.

VELO DAYI

Ezilen halkın sesi konumunda olan Velo Dayı köylülerin ağaya ve ağalık sistemine bakışını yansıtmaktadır. Romanda çok etkin olmasa bile kitabın ilerleyen sayfalarında kurmuş olduğu cümlelerle önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü kurulan yeni devlet düzeni ve ilan edilen cumhuriyet insanlara eşitlik ve özgürlük vaat etse de ne ağalar ağalıklarını bırakmakta ne de köylülerde kulluklarından vazgeçebilmektedir. Köylüler kendilerine toprak verilip toprağın sahibinin kendilerinin olacağı söylenip “kul” ve “maraba” olmaktan kurtulacaklarına inanmamaktadırlar. Çünkü ağasız, başsız hayatlarını sürdüremeyeceklerini düşünmektedirler.

“Sorikoğlu’na kul olak, demezim. Sorikoğlu’nun yüreğindeki hıncı bilirim. Lakin Cano, ağasız kalmakta korkutur beni. İyi bir ağamız olsa, bize kanat gerse fena mı ola? Şu diyarda ağanın himayesi olmadan yaşar bir kul göster bana. Göster ki güvenim arta! Bir avuç insan ne yapar, ne ederik tek başımıza? Haramiler basanda davarımızı, canlarımızı koruyabiliriz?” (144. s.)

İşte bu inançsızlıklarını dile getiren kişi de Velo Dayı’dır. Aşağıdaki sözlerdende anlaşılacağı üzere köylü her dara düştüğünde ağaya sığındıklarını gösterir.

“Ağasız nasıl ederik bunca insan? dedi. Komları neyle onarırık? Tohumu, unu, samanı, çifti kimden alırık? Önümüz kış. Ambarımızda bir avuç buğdayımız yok. Kış kıyamette ortada kalırık da acımızdan ölürük.”(141. s.)

Velo Dayının bu sözleri köylünün devlete güvensizliğinin kanıtıdır. Devlet köylünün can ve mal güvenliğini sağlamada yetersiz kalmakta, köylü

zor zamanlarında devlet erkânıyla değil zalim ağalarla karşılaşmaktadır. Zira köylü bu endişelerinde haksız değildir çünkü devlet memurları ağalarla iş birliği yapıp köylüye zulüm etmeye devam etmektedir. Velo Dayı'nın Sorikoğlu tarafından öldürülmesi ise korkuların ve kaygılarının haklılığını ortaya koymaktadır.

2.2.2. *Memo* Romanın Kahramanları

Cemo romanının devamı niteliğinde olan *Memo*'da olaylar aynı kişiler üzerinden anlatılır ve olayların geçtiği mekânlar da aynıdır. *Cemo*'da nedensellik ilkesinden hareketle soru işareti olarak kalan yerler ve kesin bir sonuca bağlanmayan olaylar *Memo*'da gerekçeleriyle birlikte daha detaylı bir şekilde anlatılmakta, sonuçsuz kalan olaylar bir sonuca bağlanmaktadır. Örneğin *Cemo* romanında Şih Senem'in hikâyeleri ve Diyarbakır'da yaşadıkları oldukça yüzeysel olarak anlatılırken *Memo*'da bu konu etraflıca anlatılmış, kalabalık şahıs kadrosuyla konu daha derinlemesine işlenmiştir.

Rauf Mutluay, *Memo*'ya yazdığı önsözde bu konuyla ilgili şunları söylemiştir:

“Cemo'nun sonunda Memo'nun Dersim dağlarına doğru yöneldiğini görmüştük. Sorikoğlu'ndan alınan öçten sonra ne olacak? Cemo ile Senem'in ortasında Ağa Memo hangi dramlara girecek? Bilmiyorum. Bu gizli hazinenin kapıları sanırım bu kitapla açılmak üzeredir. Hepimizi yeni bir eserin güzel coşkusu bekliyor.”(13.s.)

Roman yayımlandığı zaman büyük ses getirmiş pek çok eleştirmen, edebiyat tarihçisi hocalar tarafından olumlu ve olumsuz anlamlarda eleştiri toplamıştır. Herkes Kemal Bilbaşar'ı *Cemo*'da kazandığı başarısını devam ettirmek için *Memo*'yu yazdığına dair eleştirirken Şükran Kurdakul *Cemo* ve *Memo*'ya sahip çıkmış işlenen konular benzer olsa da konuların etki alanının farklı olduğunu ifade etmiştir. Kurdakul'a göre *Cemo*'da anlatılan olaylar “yerellikle” sınırlı kalırken bu konular *Memo*'da “ulusal,toplumsal” bir boyut kazanmıştır.

Ramazan Kaplan da *Memo*'yu *Cemo* romanının devamı olarak görür ve roman da işlenen zamanın dışında her iki roman arasında bir farklılık olmadığını belirtir:

“Kemal Bilbaşar’ın Cemo’daki konuyu işlemeye devam ettiği bir başka romanı da Memo’dur. Romanda, Şeyh Sait ayaklanması sonrasında başlayarak 1938’e kadar gelen yıllar içinde, Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki aşiretlerin yaşayışları sergilenir. Cemo’da çözüme kavuşmuş pek çok olay ve durum, daha geniş ayrıntılarıyla ele alınır. Bu bakımdan bu iki roman, olayların yaşandığı zaman dilimleri dışında, konuları ve tezleriyle büyük bir ayrılık göstermezler.” (Kaplan, 1997: 405).

Başarı noktasında da eleştirilen *Memo* romanı, *Cemo*’ya göre ikinci planda kalmıştır. *Cemo*’da olaylar daha heyecanlıdır ve okuyucu romanda geçen olaylara ilk defa tanıklık etmektedir. Fakat *Cemo*’da anlatılan olaylar tekrar tekrar daha detaylı olarak *Memo*’da okuyucuya sunulunca maalesef istenilen başarı yakalanamamıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: *Memo*, *Cemo* romanının bir devamıdır. Kişiler ve olaylar aynı kişiler olduğu için aynı kahramanları yeniden *Memo*’da tanıtmayacağız. Sadece *Cemo*’da olmayıp *Memo* romanına dâhil olan kişileri bu bölümde değerlendireceğiz.

ŞİH SENEM

Cemo romanında yeterince detaylı işlenmeyen ve tanıtılmayan Şih Senem *Memo*’da etraflıca işlenmiştir. Romanda geçen olaylar Şih Senem’in ağzından anlatılmaktadır. Ve roman Şih Senem’in kendini tanıtmasıyla başlar. Şih Senem kendisini şöyle tanıtmaktadır:

“Ben Monzur Gözesi’nin dikensiz gülü, K...Uşağı şihinin biricik dölüyüm. Senem derler adıma. Tujik Baba toprağından karılmış çamurum. Ak süde benzeyen Monzur suyuyla yunulmuş benim. Gözümün elifinde gün ışığı yanar, kara saçlarımdan gök ışıltıları dökülür. Bu sebeple kalem kaşlı, gül nakışlı güzelliğim dillerde gezer, kara gözlerimin elifi fermanlar bozardı. Kara saçlarımdan her teli bir yiğidin bileğini bağlar, kirpiklerimin her oku bir âşığın yüreğini dağlardı. Seyitler uğruma kekosun satar, şihlar, ağalar kapımızda kulluğa can atardı. Dersim Yaylası’ndan Dicle düzüne söylenirdi türküm.” (17. s.)

Geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olarak yetiştirilen Senem babası Şih Abdo’nun yanında çok kıymetlidir. Çünkü Şih Abdo’nun hem tek çocuğu hem de yıllar sonra gelen bir çocuktur.

Ağanın başka çocuğu olmadığı için Şih Senem obanın ağaları tarafından özenle yetiştirilmiştir. Bir erkek gibi yetiştirilen Şih Senem, at biner, silah kullanır, güreş tutar. Bu yönüyle *Cemo* ile benzerlik göstermektedir.

“Memeden kesilende, Huso beni anamdan almış ki, çekirdekten aşirete reis yetiştire. Oğlan gibi giydirip oğlan gibi eğitmiş. Bu sebebe er gibi giyinir, at sırtından inmez, yiğitlerin arasından ayrılmazdım. (...) Bir ava rastlayanda tüfeği kendi doğrultur, tetiği bana düşürtürdü. Oyuncağım kurşundu, tüfekti, hançerdi. Akranlarımın saçı pisik kokardı, benimki barut kokulu idi.” (25.s.)

Şıh Senem’in eğitimini Halo üstlenmiştir ve ona tüm hüneleri öğretmiştir. Şıh Senem bunları şu cümlelerle anlatır:

“Altı yaşma basanda altıma yağız atı çekip tüfekçimizin en yiğidi Halo’yu seyis olarak ardıma kattı babom. Halo’yla Monzor suyunu çevreleyen dağları düz ederdik. Ziyaret’ten Tujik Babo’ya Dlu Babo’dan Pokir’e, Balikan’dan Yılanlı Dağı’na at sürer, elik kovalardık. Ata binmeyi, hançer fırlatmayı, nişan-kurşun sıkımayı, bilek büküp hasmın silahını elden düşürmeyi, güreş tutmayı bellemekten başka işi yoğdu Halo’nun. Çok geçmeden tüm hüneleri kavrayanda yaşdaşım oğlanların karşısına çıkardılar beni. Yarışları şıh babom, Azbet Ağalarıyla bile izlerdi. Güreşte karşımdakini belinden kavrayıp yere vuranda babam keyiflenir.”(26. s.)

Şıh Senem, obalarına çan satmaya gelen Çancı Ustası Memo’ya âşık olur fakat üvey babası tarafından Diyarbakırlı Şıh Abuzer’e dördüncü kadın olarak satılır. Kaderine boyun eğen Şıh Senem Diyarbakır’da zor günler geçirmiştir. Şıh Abuzer, Şıh Senem’i kullanmış diğer eşleri gibi arzusunu hevesini alınca bir kenara atmıştır. Şıh Abuzer’in oğlu Seyit Vehhap, Senem’e göz koymuş, sürekli onu rahatsız etmiştir. Tüm zorlamalar rağmen Şıh Senem namusuna sahip çıkmış, Memo’nun aşkıyla kalan günlerini geçirmiştir. Bir gün ağanın düzenlediği şölene Memo gelmiş, âşıklar sonunda kavuşmuşlar ve kaçma planı yapmışlardır. Fakat Fato ve İbrahim’in konuyu ağaya söylemeleri üzerine yakanmışlar iki âşık yine ayrılmıştır.

Bir şıh kızı, bir ağa kızı olmasına rağmen Şıh Senem toplumda var olan adaletsiz ağalık düzenine karşı çıkmıştır. Çünkü üvey babası Şıh Persin, kocası Şıh Abuzer köylülere insanlık dışı muamele etmekte, köylüyü toprakta çalıştırtarak onların üzerinden geçinmektedirler. Şıh Persin’den nefret etme sebebi, kendisini para karşılığı zorla satması ve kendine ait toprakları hileyle üzerine geçirmesidir. Şıh Abuzer’den nefret etme sebebi ise başta kendisi olmak üzere kadınlara ve köylülere kötü davranmasıdır. Ağalıkta gözü olmadığını, ağaların nasıl insanlar olduğunu Memo’ya şu cümlelerle anlatır:

“Ne şihlik postunda gözüm, ne ağa karısı olmakta hevesim kalmıştır. Şihların, ağaların kullarına ettiklerini görüp insanlığımdan utanmışım. Osmanlı diyarında el hüneriyle yaşanan, kulluk, ağalık ne bilinmeyen yerler olduğunu duymuşum. N’ola kaçıp oralara gidek!...” (149.s.)

Bunlardan dolayı zalim ağalık düzeninin değişmesi için başlatılan mücadelenin taraftarı, Memo’nun en büyük destekçisi olmuştur.

ŞİH ABDO

Şih Senem’in babasıdır. Senem babasını şöyle tarif eder:

“Babam Abdo, Koresanlıların ulusu, Ke...Uşağı’nın namdar şihu idi. Sürüsü celebî sayıya gelmez, yatağının, toprağının sonu nere, bilinmezdi. Marabası, tüfekçisi oba basar, kervan soyar; ak sakallı seyitleri adak derler, cer toplar, getirir ayağına yığarlardı. Mal desen mal, pul desen pul, koca aşiret halkı kapısında kul...”(17. s.)

Şih Abdo, Senem’in annesiyle dördüncü evliliğini yapmıştır. Senem yıllar sonra gelen bir çocuk olduğu için babasının yanında çok kıymetlidir.

Şih Abdo dönem ağalarından farklı olarak kız çocuğu olmasına tepki göstermez tem tersi sevinir. Bu beklenmedik bir tepkidir çünkü o zamanlar kadınlara ve kız çocuklarına yeterince değer verilmemektedir. Şih Abdo ayrıca kızını obanın başına geçirme niyetiyle de dönem ağalarından farklılık gösterir. Evlilik konusunda bile kadınlara söz hakkı verilmeyen bir dönemde Şih Abdo’nun kızına güvenip obanın başına onu geçirmek istemesi önemli bir detaydır.

“Kancık doğurdum, aşireti reissiz kodum, deyi kayguya düşme sakın ha ana! Böyle hançer bakışlı, gül nakışlı ceyranın önünde hangi şih, ağa dize gelmez ki, kullar dize gelmeye. Hem vallaha da bu kancık benden sonra Ke... Uşağı’na hükümrân olacaktır. Beni böyle bir kızın babosu ettiğinden sana yatağımı, mezramı tümbağışlasam, hakkını ödeyemezim.” (24. s.)

Şih Abdo aynı zamanda ağalık düzenini de eleştirmiş Şeyh Sait Ayaklanması’nda Kemal Paşa’nın yanında yer almış fakat iftira atılarak idam edilmiştir.

ŞİH ABUZER

Oldukça zengin bir Diyarbakır şihidir. Haremde Senem’le birlikte dört tane karısı vardır. Şih Senem’i oğluna istemiş, yüksek miktarda başlık parası

ödemiş fakat Senem'in güzelliğini görünce kendisine almıştır. Sakallı ve yaşlı bir adam olan Şih Abuzer kadınlara kötü davranmakta, dini kendi çıkarlarına göre kullanarak kadınlara istediği cezayı vermektedir. Parasına ve toprak varlığına güvenerek hem köylülere hem de kadınlara oldukça kötü davranmaktadır. Kadınlardan istediğini alıp yeterince gönlünü eğlendirdikten sonra başka kadınlara meyil etmektedir. Senem'den sonra 13 yaşında bir kızını beşinci kadın olarak haremine alması şih'in kadınlara bakışını göstermektedir.

ŞİH PERSİN

Şih Senem'in üvey babası düzenbaz, sahtekâr, zalim ve acımasız bir şih'tir. Memo romanındaki en zalim ağa olarak karşımıza çıkan Şih Persin, Cemo romanındaki Sorikoğlu ile aynı konumdadır. Köylüyü/marabayı ezen, iteleyen, köylüyü sefalet içinde yaşatan, hak-hukuk nedir bilmeyen, kadınlara ve kızlara dayak atmaktan geri durmayan, rüşvet alıp rüşvet veren, haksız yere adam öldürten zalim bir ağadır.

Şih Senem'in annesiyle Şih Abdo'nun topraklarına sahip olabilmek için evlenmiştir. Şih Senem'i ve annesini hiçbir zaman sevmemiştir. Bundan dolayı Şih Senem'i küçük yaşta Şih Abuzer'e satmış böylece istenmeyen evlattan kurtulmuştur.

Şih Senem'le Memo'nun kavuşmasında da o engel olmuştur. Memo'nun asker kaçağı olduğu, kimlik kartı olmadan dolaştığını jandarmaya ihbar ederek Memo'yu obadan uzaklaştırmıştır. Yaptığı kötülükler bununla da kalmaz Şih Senem üzerine kalan toprakları, tapuda hile yaparak kendi üzerine almış, Şih Senem'in annesini mahkeme salonunda vurdurmuştur.

Şih Persin sadece Senem ve ailesine zarar vermez köylüye/marabaya da eziyet eder. Şeyh Sait Ayaklanması'nda devletin karşısında olmuş, ağaları desteklemiştir. Ayrıca Şeyh Sait Ayaklanması'nı kendi çıkarları için o kadar güzel kullanmış ki masum insanlara iftira atarak onların ölümüne neden olmuştur. Köyün erkeklerini de müteahite işçi olarak kiralar ve onların üzerinden para kazanır.

SEYİT RAŞO

Şih Senem'in dayısıdır. Romanda değişim yaşayan tek kişi Seyit Raşo'dur. Romanın ilk başlarında Şeyh Sait Ayaklanmasına karşı çıkmış Mustafa Kemal'e güvenini şöyle dile getirmiştir:

“Biz Sünni Halife'nin davacısı olup Kemal Paşalı'ya karşı çıkmayacağımız gibi Kürt adışahlığı davasında da katılamazık. Dilimize bakıp biz Dersimlilere Kürt demek gelenek olmuşsa da biz Zazalardan değilik. Kürt olan obalarımız varsa da, çoğumuz Süleyman Şah'ın torunlarıyık. Osmanlı ile bir atanın evlatlarıyık. Kemal Paşa ile Sivas'ta bir arada yaşamaya söz kesmişiz, ant vermişiz. Milleti gāvura satmış bir Sünni halife uğruna Kemal Paşalı'ya karşı çıkamazık. Çıkarsak küfranlık etmiş oluruz. O yiğit paşa elimizden tutmasa topunun mitralyözünü esirgeseydi, heç şüphe yok kömümüz kazanır, Dersim adı, Ermenistan'a yazılırdı.”(35. s.)

Seyit Raşo'nun Osmanlı'ya olan güveni Şih Abdo'nun asılması ve Ke... Uşağı'nın ileri gelenlerinin iftira atılarak tutuklanmasıyla olmuştur. Bu olaylardan sonra Seyit Raşo devlet düşmanı olur. Kadına ve kızlara da değer vermeyen Seyit Raşo, ablasını rızası olmadan Şih Persin'le evlendirmiş, Şih Senem'in Diyarbakır'a satılmasına göz yummuştur.

Şihlik ve ağalık sistemini destekleyen Raşo toprak dağılımına, köylünün toprak sahibi olmasına, haraç ve ağalık haklarının ödenmemesinden rahatsızlık duyar. Kurulmuş ağalık düzeninin devam etmesini ister. Ağalık hakkını vermeyen Memo'ya düşman kesilir.

Dersim olaylarını patlak verdiği zamanlarda Dersimlilere silah etmin etmiş, Alevi-Sünni çatışmasını daha da körüklemiştir. Cumhuriyet hükümetin toplumdaki düzeni değiştirip köylülere/marabalar vatandaşlık haklarının verilip ekonomik, dini bağımsızlığını kazanmalarını istemez. Bundan dolayı direnişe geçer ve dağlara çıkıp eşkıya olur. Raşo bu direnişinde haksızdır ve sonunda Hozat Seyyar Jandarma Alayı Yedek Asteğmen'den öğrendiğimize göre tutuklanıp Gazi Paşa'ya teslim edilmiştir.

TURSUN ONBAŞI

Askeri personel olan Tursun onbaşı tam bir haindir. Ağalarla/şihlerle/beylerle iş birliği yaparak köylüye/marabalara/kullara eziyet eder. Rüşvet ve haraç alarak ağaların işlerini halleder. Müteahhite

kiralanan işçilerin/marabaların yerini öğrenmek isteyen köylüler tarafından jandarma şikâyet edilmiş ve tutuklanmıştır. Bir yolunup bulup hapisten çıkan Tursun Onbaşı yanına jandarmaları da alarak obaya baskın verir. Silah arıyorum bahanesiyle bütün köyü yakıp, yıkar, herkese dayak atar.

Ormandan izinsiz odun kesildiği iddiasıyla köyden üç kadını odunlarıyla birlikte bağlayıp karakola götürür. Karakolda kadınlara eziyet, işkence eder ve kadınları odunlarla birlikte satmaya kalkar. Bu durum köylünün/marabaların/kulların sabrını taşıran son damla olur ve silahlanırlar. Karakolu basıp kadınları kurtarırlar.

MÜTEAHHİT

Dersimdeki yol ve köprü çalışmalarını yürüten müteahhit köylüler/marabalar/kullar üzerinden geçimini sağlar. Tursun Onbaşı'nın vergi borcu gerekçesiyle, daha önce Şih Persin'in müteahhide kiraladığı marabayı alıp götürerek obayı savunmasız ve erkeksiz bırakmıştır.

Kemal Bilbaşar Memo romanını kalabalık bir şahıs kadrosundan oluşturmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Memo, Cemo romanın devamı niteliğindedir. Bundan dolayı yaşanan olaylar ve romanlarda geçen kahramanlar çok farklı değildir. Romanlar arasındaki en büyük fark Cemo'da anlatılanların daha detaylı ve ulusal boyutta anlatılmasıdır. Anlatılan olayların genişliği nedeyle Memo'nun şahıs kadrosu daha geniştir. Örneğin Hüso, Ökkeş Dayı, Jandarma Ali, Avukat Nusrat Bey, Fato ve İbo vb. yardımcı karakterler de bulunmaktadır.

2.2.3. Başka Olur Ağaların Düğünü Romanının Kahramanları

DOKTOR MURAT

Romanın asıl kahramanı Doktor Murat'tır. Babasını küçük yaşta kaybeden Murat, şehirde tıp fakültesini okuduktan sonra doktor olarak kasabada yalnız yaşayan annesi Fatma Bacı'nın yanına gelir. Maddi durumları iyi olmamasına rağmen okumayı başaran Murat özünü, nereden geldiğini unutmamış, ilmini güzel ve yararlı işlerde kullanarak köylüsüne ve fakirlere yardım etmeyi kendine amaç edinmiştir.

Doktor Murat hem okumuşluğuyla hem alçakgönüllü ve mütevazı duruşuyla hem de yakışıklılığıyla köylülerin sevgisini ve saygısını kazanmıştır. Örneğin Murat'ın köye dönüş haberi köyün genç kızları arasında heyecan yaratmış, tüm kızlar onun yakışıklılığını ve fiziki güzelliğini bir resimden hareketle abartarak dile getirmiştir. Köyün güzel kızlarından biri Murat'ın resmîni görerek *“Aha resmî, kaşının gözünün ne biçim olduğunu kendin gör de, söyle!...”* (30.s.) onun güzelliğini dile getirir. Fotoğrafını görüp etkilenenlerden biri olan Menekşe, Murat için *“Kaşına gözüne diyecek yok... Sahiden de aslan gibiymiş. Fatma Bacının oğlunu göklere çıkarması boşuna değilmiş...”* (30.s.) yorumunu yapar.

Doktor Murat'ın amacı kasaba halkına faydalı olmaktır. Bundan dolayı evlerinin bir odasını muayenehane olarak düzenler ve Doktor Murat Doğramacıoğlu tabelasını asar. Bir doğramacının oğlu olduğunu asla unutmayan Murat oldukça alçak gönüllüdür ve özünü unutmamıştır. Kasabanın ağa ve zenginlerinden uzak durmaya çalışmış, onlardan gelen ikramları ve teklifleri reddetmiştir. Örneğin Hüseyin Ağa'nın kâhyası Kadir Efendi Murat'ın köydeki evlerinin bir odasını muayenehaneye çevirdiğini görünce şu teklifi yapar: *“Bu kadar acelen neyeydi? Hüseyin Ağa başka türlü düşünmüştü. Sana çok selam etti. Toktor Bey isterse çarşıdaki evi verem de kendine bir muayenehane yapsın dedi.”* (61.s.) Doktor Murat bu teklifi kibarca reddeder.

Murat hemşehrilerine karşı oldukça samimi ve onlara faydalı olmaya çalışan iyi niyetli birisidir. Kasabalının konuştuğu dille konuşur, yapmacıklığa düşmez. Bu durumda onun köyde daha da sevilmesine neden olur. Romanın başından beri Osman Ağa, Doktor Murat'ı doğramacının oğlu olduğu için küçük görmekte, onu horlamaktadır. Osman Ağa bunu Murat'ın annesi Fatma Bacı'ya ve Doktor Murat'a yansıtmaktan geri durmaz. Fatma Bacı ile Osman Ağa arasında şu diyalog bunun göstergesidir:

“Toktor oldu demek. Hani senin oğlanı gözüm hiç tutmazdı da... İnşallah adamda olmuştur. Meseli bilin değil mi? Paşa olmuş da bubasını ayağına çağırılmış, ehliyar da ‘ Ben sen paşa olamazsın demedim, adam olamazsın dedim.’ demiş ya ona benzeme inşallah... Sen de bilin insan kısmı soyuna çeker.” (14. s.)

Osman Ağa konuşmasına horlukla devam eder:

“Doğramacıymıs bubası he? Ben gendisini hiç görmedim. Siz köye geldiğiniz de ben askerdim... Ben terhis olmadan ölmüş bubası...Bubasız oğlan büyütmek kolay değil... Hani diyorum a, iyi dayandın, doğramacının oğlunu toktor ettin...” (15.s.)

Fatma Bacı Osman Ağa'nın bu sözlerine itiraz eder ve kızgınlıkla karşılık verir.

“Osman Ağa bu hor görmeyi kitabın ilerleyen sayfalarında Murat'a da yapar fakat Murat sert bir şekilde cevap verir. “Aslını unutanlardan olsaydım, ben de şehirde kalırdım Osman Ağa... Ben köylü çocuğu olduğumu hiçbir yerde gizlemedim. Köylü geldim, köylü gideceğim bu dünyadan...”(96.s.)

Murat şehirde okumuş olmasına rağmen utangaç bir yapısı vardır ve özellikle kadınlardan utanmaktadır. Köye ilk geldiğinde kasaba kızlarının ve kadınlarının ilgisinden bunalır. Bu çekingenliği onda hep vardır. Murat, Menekşe'ye karşı samimi duygular besler fakat Menekşe kadar cesur değildir. Bu durum onda iç çatışmaya sebep olur. Murat iç hesaplaşma yapar kendi kendine. Menekşe'nin cesaretle duygularını açmış olmasına rağmen onu reddeder. Bu reddetmesi yersiz değildir aslında içten içe onun ağa kızı olması korkutmaktadır. Çünkü Osman Ağa her fırsatta bunu dile getirir.

Fatma Bacı Menekşe'yi beğenip geleni olarak kabul edebileceğini söylediği anda Murat korkusunu “*Osman Ağa'nın kızı bize göre değil ana. Evin tek kızı olması büsbütün kötü. Şımarık büyümüş... Sana gelinlik edemez o... Osman Ağa'ysa adalet budalası...*” (90.s.) bu cümlelerle açıklar:

Yine aynı şekilde Murat Menekşe'ye de benzer şeyler söyler:

“Senin gibi güzel bir karım olmasını bende isterim Menekşe. Ama baban bana vermeye razı olmaz. Soyumuzu beğenmiyor. Seni Doğramacılar'ın gelini olarak görmektense ölünü görmeyi yeğ görür.”(137.s.)

Doktor Murat sergilediği olumlu davranışlar ve samimi duyguları sayesinde kasabalının sevgisini, saygısını, takdirini kazanmış, birçok meziyeti kendinden toplamış başarılı bir doktordur. Maddi durumu iyi olamayanları ücretsiz tedavi etmiş, köyün çocuklarına doğru yolu göstererek okumayı tavsiye etmiştir. Romanın ilerleyen bölümünde traktör yarışında Osman Ağa'nın traktörünü kullanmış, bu güzel davranışıyla Osman Ağa'nın

bile takdirini kazanmış, Osman Ağa o güne kadar söylediklerinden pişman olmuştur.

Murat almış olduğu eğitimle, hem güzel ahlakı ve mütevazılığla, hem samimi ve değerlerine sahip çıkmasıyla, kibar ve nazik davranışlarıyla, kasabalıyı batıl inançlardan kurtarıp bilimle-tıpla tedavi etmesiyle olumlu ve idealist bir kahramandır.

MENEKŞE

Kasabanın zengin ağalarından biri olan Osman Ağa'nın ve Zeynep Hanım'ın biricik kızlarıdır. Menekşe özellikle güzelliğiyle ve cesaretiyle dikkat çekmektedir. O da babası gibi asalet budalasıdır. Yazar Menekşe'yi şöyle tarif etmektedir:

“Menekşe, on beşinde kanlı canlı bir kız. Tütün rengi saçları kucak dolusu. Anasına göre saçı da kendisi gibi inatçıdır kızının. Tararken gözlerinden yaş gelir. Ama Menekşe saçlarından şikâyetçi değildir. Onlar yüzünden kendini akranlarından üstün tutar. Üstünlük taslamak onlarda aile hastalığı. Doğrusunu isterseniz, aile içinde kınanamayacak olanı Menekşe'dir. Kızın güzellikten yana Bucakta eşi emsali yoktur. Bütün kızlar, kıskansalar da gene bunu kabul ederler.”
(11. s.)

Menekşe akıllı, cesur ve istediğini elde etmek için elinden geleni ardına koymayan, üzüntüye hayatında yer vermeyen melankolik bir tip değildir. Aşk için cesaretle biraz da kurnazca mücadele etmiş sonunda Doktor Murat'la evlenmeyi başarmış bir genç kızdır.

Doktor Murat'ın köye geleceği haberini duyunca harekete geçmiş kurnazca bir plan yaparak kasabanın kızlarından önce hareket etmiştir. Murat'ın geleceği zamanda motorun sesini duyunca kendini dereye atar ve boğulma numarası yapar. Derede birinin çırpındığını gören Murat hemen yardıma koşar ve Menekşe'yi boğulmaktan kurtarır. İki arasındaki ilk karşılaşma gerçekleşir ve karşılık bir etkileşim olur. Menekşe resimden gördüğünden daha yakışıklı olduğunu görür ve Murat'a ilk görüşte âşık olur. Murat'ta Menekşe'nin güzelliğinden etkilenmiştir. Menekşe kurmuş olduğun oyuna devam eder ve ayağının çok ağrıdığını söyler, numara yapar ve Murat'ın motoruna binerek köye gelir. Böylece Menekşe köyün kızlarına nispet yapar ve onlara gizliden gizliye mesaj verir. Murat'la Menekşe'nin

köye beraber gelmesi bazı dedikodulara da neden olur fakat bu durum Menekşe'nin ekmeğine bal sürer. Çünkü onun istediği de budur. Hatta Doktor Murat'ı daha fazla görebilmek için çeşitli mazeretler bulur. Osman Ağa bu durumu fark eder ve tedbir almak ister. Doktor Murat'ı her ne kadar okumuş olsa da doğramacının oğlu diye horlamakta onu kızına denk görmemektedir. Ona göre herkes dengi dengiyle, ağa kızı ağa oğluyula evlenmelidir.

Kasabanın diğer ağalarından Hüseyin Ağa Menekşe'yi oğlu Tahir' istemekte bu amaçla Osman Ağa'nın topraklarını da alarak zenginliğine zenginlik katacağını düşünmektedir. Menekşe, Tahir'den hiç haz etmemekte onunla evlenmektense bir evde hizmetçilik yapmayı yeğleyeceğini söylemektedir.

Menekşe babası Osman Ağa ile Hüseyin Ağa'nın traktör yarışına girerek kendi üzerine bahis oynanmasından rahatsız olur. Yarışın her ihtimalini düşünür ve çare olarak Murat'a duygularını açmayı bulur. Güllü'nün yardımıyla bir bahaneyle köyün dışında Murat'la buluşur ve ona olan duygularını dile getirir. Murat'tan beklediği cevabı alamaz üzgün bir şekilde evine geri döner.

Yarışı hileyle sahtekârlıkla Hüseyin Ağa ve Tahir kazanır. Murat gururuna yenilir kasabayı terk eder. Şehirde gösterişli, şaşalı bir düğün kurulur. Düğün gecesi herkes zil zurna sarhoş olur. Biraz kaderin biraz Tuzsuz Deli Bekir'in yardımıyla odaları karıştıran Menekşe düğün gecesini yan odada kalan Murat'la geçirir. Menekşe bu durumu avantaja çevirir ve nihayetinde Doktor Murat'la evlenmeyi başarır.

OSMAN AĞA

Osman Ağa kasabanın zengin ağalarından biridir. Romanın ilk sayfalarından Kemal Bilbaşar tarafından şu şekilde tanıtılır:

“Osman Ağa, beşbin dönüm toprağıyla kasabanın en zengin ağalarındandır. Odun ticareti yaparken iflas edip bu köye sığınmış bir babanın oğlu olmasına karşın, savaş yıllarında harmanları ölçmeye gelen vergi memurlarıyla ortaklaşarak, kentli karaborsacılarla ilişki kurarak yükünü tutmuş, toprak almağa başlamış, Marshall yardımından sağladığı krediyle mîrî toprakları kapatmış, giderek politikacılara da kendisini saydıran hatırlı bir ağa olmuştur.” (10. s.)

Menekşe'nin babası olan Osman Ağa, gösteriş meraklısıdır ve oduncu Hasan Emmi'nin oğlu olduğunu inkâr eder. Soyluluk ve asalet budalası olan Osman Ağa kendisini köylülerden üstün görmüş, kılık kıyafetinde bile bu üstünlüğü göstermeye çalışmıştır.

“Kendisini tüm hemşerilerinden üstün tutmakla, dış görünüşünde bile onlardan ayrılmaya özen göstermektedir. Bu yüzden kılığı, küçük kasabamızda kimseninkine benzemez. Herkesin başında kasket, onunkinde fötr şapka vardır. Başkaları kilot pantolon, çizme giyer. O, tarlada bile ütülü pantolonla dolaşır. Şanına, inancına uygun bir kılıktır bu. Osman ağa hemşehrilerini köylü, kendisini babasının şehirden göçmüş olmasını kanıt göstererek, kentli sayar. İşe giderken de, kahveye çıkarken de, elinden, sinek öldürmeye yarayan raketi hiç eksik etmez. Bu sinek raketi onca, şehirli kibarlığının simgesi, bir tür soyluluk alâmetidir.” (10.-11. s.)

Asalet budalası olarak tanımlanan Osman Ağa soyluluğunu göstermek için aile kökenin Fatih'e dayandığını iddia eder. Yazar, bunu da şu cümlelerle gösterir:

“Unutmadan belirtelim: Osman ağa, zengin olduktan sonra soyluluk taslamağa da başlamıştır. Büyük dedesinin, Sultan Aziz paşalarından olduğunu iddia eder. Bir gazete tefrikasında Gedik Ahmet Paşa'nın Fatih Vezirlerinden olduğunu öğrendiği günden beri de, soyadının benzerliğine dayanarak, aile kökenini Fatih devrine çıkarmıştır. Kahvede, parti ocağında ecdadına değin türlü yiğitlik öyküleri anlatır, bir dinleyen bulursa...” (11. s.)

Nerden geldiğini unutarak kendini olduğundan farklı göstermeye çalışan Osman Ağa denklik ve soyluluk konusuna takılmış, Doktor Murat ne kadar okumuş da olsa onu horlamaktan geri durmamaktadır.

Osman Ağa, hizmetçi Güllü'ye kendisine “ağa hazretleri” şeklinde, kızı Menekşe'ye “küçükhanım” şeklinde hitap etmesini emretmektedir. Çünkü Osman Ağa bunun bir soyluluk göstergesi olduğunu düşünür, kendisine saygı duyulmasından oldukça hoşlanır. Örneğin Osman Ağa, Fatma Bacı'nın evinin önünü süpürürken işini yarıda bırakıp edeple toparlanmasından memnun olmuş, kendisine duyulan bu saygıdan gururu okşanmıştır. Yine aynı şekilde Menekşe için şehirde bir otelde düzenlenen düğün esnasında garsonların kendisine “ağa hazretleri” şeklinde hitap etmesinden memnun kalarak garsonlara bolca bahşiş vermiştir.

Romanda değişim geçiren tek kişi Osman Ağa'dır. Doktor Murat'ın traktör yarışında, şoförün kasabadan kaçması üzerine, kendisine yardım

etmesinden oldukça etkilenmiş, Hüseyin Ağa ile kızı üzerine girdiği bahisten pişman olmuştur.

“Bu eyiliğini ömrüm oldukça unutmayacam, aslan Muradım. Tertemiz adammışsın! Kadrini kıymetini bilememişim... Büyük kusur işlemişim...” (...) Yarışı kazanırsan şart olsun ki Menevşe’yi Murat’a veririm. Ondan iyi damat mı bulacam...(…) Meneşe zati Murat’a yakışır. O pinti herifin kalas olduğunu neysin kızım?” (152.s.)

Osman Ağa asıl değişimi kızının düğününde yaşanan rezillikten sonra yaşar. Şehirli ve köylüden üstün görünmek için giydiği kıyafetleri çıkarır, üstün göstergesi sinekliği bırakır ve gösterişli şaşalı şehir düğününden vazgeçerek davullu zurnalı bir köy düğünü yapar. Oduncunun torunuyla doğramacının oğlunun evliliğinde hiçbir sıkıntı görmez ve asıl denkliğin böyle sağlandığını söyler.

Kemal Bilbaşar’ın bu romanında resmettiği Osman Ağa karakteri ile diğer romanlarındaki ağa karakterleri birbirlerinden farklıdır. Yazar burada farklı bir ağa ile karşımıza çıkmaktadır. Çünkü diğer romanlarda örneğin Memo ve Cemo romanlarındaki ağalar ezen-sömüren-hak yiyen- zalim ağalardır. Osman Ağa ise komik, eğlenceli, temelsiz soyluluk ve şehirlilik iddiası olan, saf bir adamdır.

HÜSEYİN AĞA

Hüseyin Ağa toprak bakımdan değil fakat para bakımdan bucağın zengin ağaları arasındadır. En önemli özelliği ise cimriliğidir. O kadar ki tarlalarda çalışan ırgatların bile parasını ödemez. Irgatlar, alın terinin karşılıklarını zorla, kavgayla alırlar. Yazar Hüseyin Ağa’yı şu şekilde tasvir eder:

“Hüseyin Ağa bucakta toprak bakımından değilse de para bakımından başta gelen zenginlerdendir. Tombalak, güler yüzlü bir adamdır. Son derece cimridir, günahını bile vermez başkasına. Çaput yahut pamuk toplama zamanı ırgatların haklarını ağadan almaları, köyün belli başlı eğlencelerindedir. O gün herkes Hüseyin Ağa’nın pamuk tarlasına toplanır, ırgatlarla ağanın cebelleşmesini seyreder. En sonunda ırgatlar ağayı yere yıkarlar, kuşağından cüzdanını alırlar, paraları bölüşürler.” (17. s.)

Hüseyin Ağa kurnaz bir adamdır ve kısa yoldan nasıl zengin olunur onun derdindedir. Oğlu Tahir’e Osman Ağa’nın kızı Menekşe’yi istemesinin, Doktor Murat’la kızı Hüsniye’yi evlendirmek istemesinin asıl

nedeni tamamen maddi çıkarlardır. Menekşe'yi oğlu Tahir'e istemesinin sebebi oğlunun aşkı değil, Menekşe'nin Osman Ağa'nın topraklarının tek mirasçısı olması ve bu yolla topraklarını genişletme düşüncesidir.

Doktor Murat ile Menekşe hakkında çıkan aşk dedikodularından rahatsız olan Hüseyin Ağa bu durumdan rahatsız olur. Yazar Hüseyin Ağa'nın niyetini şu cümlelerle ifade eder:

“Ama Menekşe'yi başkasına kaptırdılar mı beş bin dönümlük arazi temelli çıkardı ellerinden... Murat, Osman Ağa'nın damadı oldu mu, yalnız beş bin dönüm arazi değil, muhtarlık da temelli giderdi. Okumuş tohtur adam, bi de toprak sahabı oldu mu kim bükebilirdi onun bileğini.” (41. s.)

Hüseyin Ağa Demokrat Partili'dir ve partililik sayesinde muhtarlığı kazanmıştır. Babası eşek bakıcı olduğu için Osman Ağa, Hüseyin Ağa ile sık sık dalga geçer. Hüseyin Ağa'da ona asalet tutkusu ve şehirlilik iddiasıyla cevap verir. Kendi çıkarları için insanların dini duyguları sömürmekten geri durmayan Hüseyin Ağa, muhtarlık seçimini kazanmak için Hac filmi kasabaya getirtmiştir.

Sırf topraklarını genişletmek ve zenginliğine zenginlik katmak için her türlü hileye sahtekârlığa başvuran Hüseyin Ağa maalesef amacına ulaşamaz. Osman Ağa ile girdiği bahsi hileyle hileyle kazanmış olmasına rağmen düğün hüsrana sonuçlanmış, Hüseyin Ağa maddi olarak zarara girmiştir. Fakat Doktor Murat'ın düğün masraflarını ödeyeceğini söylemesi üzerine Hüseyin Ağa'nın gönlü rahatlamış, fakat kaybettiği tarlalara ve zenginliğe üzülmüştür.

TAHİR

Hüseyin Ağa'nın oğludur. Okumamış, kendi kararlarını kendisi veremeyen, çoğunlukla babasının ve etrafındakilerin yönlendirmesiyle hareket eden, ağalık özentisi olan, Doktor Murat'ı kıskanan sakar bir gençtir. Okuyamadığı için Murat'ı kıskanır, Murat'ı tanımamazlıktan gelir. Yazar bunun altındaki sebebin açık bir şekilde okuyamamanın tepkisi olduğunu “*Murat, şapkasını giyip yoluna devam etmek zorunda kaldı. Fena hâlde bozulmuştu. Niye yapmıştı bunu Tahir? Okulda ne iyi arkadaşlıklar.*

Acı acı gülümsedi. Okuyamamanın tepkisiydi bu...” (51. s.) bu cümlelerle söyler.

Tahir bu ezilmişliğinin altında kendini ispat etmeye çalışır. Menekşe’ye şu cümleleri kurar:

“Sınıfın birincisi bendim ya... Beğenemedin mi? Ben isteseydim müendis çıkardım...Tohturluk ne ki? Hesabım çok kuvvatlıydı... Hocanın çözemediğini ben çözerdim. Bubam istemedi yoğsam... ‘Malımız, paramız çok’, dedi,’okuyacaksın da n’olacak?’ dedi, ‘memur olup elâlemin ağız kokusunu mu çekiceğsin?’ dedi, ırazi olmadı yümsek mektaba gitmeme. Gitseydim, Murat’tan önce okur gelirdim. Müendis olurum hemi de.” (54.s.)

Çeşitli hilelerle ve sahtekârlıklarla kazandığı traktör yarışından sonra şehirde kurulan düğünde görgüsüz, kaba-saba davranışlar sergiler. Kadına bakış açısı da oldukça sakıncalıdır. Örneğin düğün esnasında Menekşe’nin arkadaşı garson Tuzsuz Bekir iyi dileklerini Menekşe’ye iletmek ister ve tokalaşır. Bunu hoş karşılamayan Tahir kavgaya başlar. Sevdiği kadına başka erkeğin elinin değmesini istemeyen Tahir, gittiği eğlence mekânında bambaşka bir tutum sergileyerek açık saçık kadınlarla eğlenir. Tutarsız davranışlar sergileyen Tahir görgüsüzlüğünü ve cahilliğini bir kez daha göstermiş olur. Baştan sona başarısız, yetersiz, henüz birey olmayı başaramamış olan Tahir, Menekşe ile Murat’ın evlenmesi ile kasabayı terk eder.

FATMA BACI

Doktor Murat’ın annesidir. Çocuk yaşta evlenmiş, genç yaşta dul kalmış, oğlunu çeşitli zorluklara göğüs gererek okutmuş fedakâr bir annedir. Her konuda oğluna destek olmaktadır, en büyük isteği onun güzel bir kızla evlenmesidir. Fatma Bacı oğluyla gurur duymakta, onunla övünmektedir. Fazla ön planda tutulmayan Fatma Bacı yardımcı karakter olarak romanın ilk sayfalarında kendine yer bulmuştur.

GÜLLÜ

Osman Ağa’nın konağında çalışan hizmetçidir. Menekşe’nin en yakın arkadaşıdır, ona her konuda yardımcı olur. Menekşe ve Doktor Murat arasında iletişimi sağlar. Yazar tarafından özellikle oluşturulmuş bir karakterdir. Çünkü alt statü de ve gayriahlaki bir kadın portresi

çizilmektedir. Birden fazla erkekle birlikteliği vardır. Yardımcı karakterdir. Ayrıca Hüsniye, Tuzsuz Bekir, Recep Dayı, Arabacı Sülüman gibi yardımcı karakterlere de yer verilmiştir.

Başka Olur Ağaların Düğünü adlı romanın kahramanlarına baktığımız zaman çok net bir farkla karşılaşırız. Bu fark Kemal Bilbaşar'ın *Cemo*, *Memo* gibi Toplumcu Gerçekçilik'in işlendiği romanlardaki ezen-ezilen, sömüren-sömürülen, ağa, bey, köylü, işçi, aydın tiplerinin başka bakış açılarıyla işlenmiş olmasıdır. Bu romandaki Osman Ağa ve Hüseyin Ağa diğer romanlardan farklı bir ağa tipiyle karşımıza çıkmaktadır. Osman Ağa ve Hüseyin Ağa kurnaz, toprak ve mal-mülk düşkünü olmalarına rağmen oldukça masumdurlar. Zaaflarıyla, komik tarafıyla, insanlarla olan safça diyaloglarıyla ortaya bambaşka bir ağa profili çıkmaktadır. *Cemo* ve *Memo*'da ağalar zalim, gaddar, hak yiyen, emeğe ve alın terine saygısı olmayan, kural-kanun tanımayan, kadınlara ve kızlara saygı duymayan tipler olarak karşımıza çıkarken *Başka Olur Ağaların Düğünü* adlı roman da ağalar masumdur, saftır.

Romanda asıl dikkat çeken kahraman Murat'tır. O bir aydındır ve köyünü, insanları aydınlatmak için döner. En önemli özelliği hain değildir. Özünü unutmamış, dilini kaybetmemiştir. Asıl amacı tıp tahsilini fakir insanları tedavisi için kullanmak köyün insanını hurafelerden ve batıl inançlardan arındırarak bilime inanmalarını sağlamaktır.

3.BÖLÜM

CEMO, MEMO VEBAŞKA OLUR AĞALARIN DÜĞÜNÜ **ADLI ROMANLARDA TOPLUMCU GERÇEKÇİLİK**

3.1.Güçlülerle-Güçsüzlerin Çatışması: Ezen-Ezilen, Ağa/Bey/Şıh-Köylü/Kul/Maraba, Zengin-Fakirİlişkisi

Temelini Marksizm'den alan Toplumcu Gerçekçilik siyasal ve ideolojik bir tavrı bünyesinde barındırır. Ekonomiye özel bir önem ve ağırlık veren Marksizm, sömürüye dayanan ve sınıflara ayrılmış bir toplum düzenine karşı çıkar. Bundan dolayı ezen, sömüren, ağa/bey/şıh, zengin yapı karşısında, ezilen, sömürülen, fakir, işçi ve emekçinin yanında olmuştur.

Toplum ve bireyleri, içinde bulunduğu şartları göz önünde bulundurarak değerlendirmeye çalışan Toplumcu Gerçekçi yazarlar ideolojilerini eserlerinde açıkça yansıtırlar. Toplumcu Gerçekçi yazarlar halka karşı sorumluluk hissinden hareket ederek halkı yönlendirmek, bilinçlendirmek ve onlara farkındalık kazandırmak isterler.

Kemal Bilbaşar'da halka karşı sorumluluk fikrinden hareket etmiş bu doğrultuda eserler vermiş bir yazardır. Olumlu kahramanlar oluşturarak halka yön vermek istemiş bunu yaparken de halka mesafeli durmamıştır. Halkın konuştuğu dili kullanmış, yerel deyiş ve sözleri eserlerine yedirerek onlardan biri olduğunu göstermeye çalışmıştır. Biçimden çok içeriği önemseyen yazar; şiveli konuşmalara, batıl inançlara ve hurafelere, efsanevi motiflere yer vererek daha fazla kişiye ulaşmayı hedeflemiş, halktan biri olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* adlı romanına baktığımız zaman; yazarın olayları gerçekçi bir gözlemlerle incelediğini, halkın konuştuğu dili kullanarak samimi bir üslup oluşturduğunu görürüz. Yazar bu romanında ilk olarak ağalık sisteminin yapısı hakkında bilgi verir. Ağalık düzeninin yapısını ortaya koyduktan sonra halkın ondan kurtuluş mücadelesini anlatır. Bu mücadeleyi yaparken halkı kendi kendine hesaba çeker. Çünkü köylünün

haklı korkuları vardır. Ayrıca köylü ağasızlığa alışkın değildir. Hep başlarında birileri bulunmuştur.

Ağalarla köylüler arasında ciddi bir fark vardır. Ağalar köylüleri “kul” olarak görürler. Bu ifade köylünün sosyal statüsünü belirlediği gibi ağa-köylü ilişkisinin ne derece kesin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. *Cemo*’da köylü yerine “kul”, *Cemo*’nun devamı olan *Memo*’da ise “maraba” kelimesi kullanılmıştır. Tez-antitez zıtlığından hareketle Kemal Bilbaşar, *Cemo* romanında olayların merkezine bu zıtlıkları koyar. Ezen-ezilen, güçlü-güçsüz, ağa/şıh/bey-köylü/kul/maraba, zengin-fakir çatışması ekseninde olaylar gelişir.

Ağaların “tanrı”, köylülerin “kul” muamelesi gördüğü *Cemoromanında* çok net bir sınıfsal ayırım vardır. Sınıflar arasında esneklik olmasına rağmen bunu başarabilen az kişi vardır. Örneğin romanın başlarında Cano, Şeyh Sait Ayaklanması’ni bastırdıktan sonra köye ağa olma umuduyla döndüğünü şu sözlerle açıklar:

“Kemerimde üç yüz sarı liram, heybemde bin iki yüz otuz üç mecdiyem vardı. Gayri bende ağa olacaktım. Kararım böyle idi. Muş panayırından davar, sığır, at, ester satın alacaktım. Cins hayvanlarımı otarmak için şihlardan yatak kiralayacaktım.” (25. s.)

Fakat çok sevdiği karısının ölüm haberini alınca ağa olmaktan vazgeçer.

Romanda ağa/şıh/bey-köylü/kul/maraba zıtlığının yaşanmasındaki temel sebep ekonomidir. Toprak zenginliğine dayanan ağalar refah ve huzur içinde yaşarken, toprağı ekip biçen her türlü işçiliğini yapan köylüler sefalet içinde yaşamakta, itilip hor görülmektedir. Ağalar; toprak ve köylü üzerinden sadece ekonomik olarak faydalanmazlar, kadın ve kızlara da gayriahlaki bir yaklaşım içine girerek faydalanmak isterler. Kimse onlara karşı koyamaz, hep onların dediği olur. O kadar ki eğer ağa bir kızın evliliğine rıza göstermezse toprak hakkına dayanarak o kızı geri alabilir. Bunu da Cano’nun şu sözlerinden anlayabiliriz:

“Hem babosunun öcünü almakhem de hınç çıkaracak. *Cemo*’yu istedi de vermedik, diye bize düşman kesildi. Köyün ağası olursa, iş değişecek. Töreye göre kullarına dilediğini yapmak, ağaların hakkıdır. Asar da keser de. Kendisinden izinsiz kocaya varan kızı da, dilerse gelir alır. Asıl meramı da bu onun. *Cemo*’yu alıp ağalık şanını kurtaracak aklı sıra.” (105. s.)

İnsanî değerlerden uzak bir hayat yaşayan köylüler, sosyal statüsünü korumak isteyen ağalar tarafından sömürülmektedir. Köylüler bu zulümden kurtulmak için devlete sığınmış ve destek görmüşlerdir. Şeyh Sait Ayaklanmasına destek verdikleri için boşaltılan Çakalgediği köyüne köylünün göç edeceğini duyan Sorikoğlu köylüyü tehdit etmiştir:

“Töreyi çiğneyip hükümete başvurduğunuz, Çakalgediği’ne göç edeceğinizi duymuşum. Eski zamanda olsa sağ komaz, tüm tepelerdim sizi. Ne yapayım ki yeni zagonlar elim ayağım bağlamıştır. Gidecek olanlar bugünden tezi yok, gitsinler! Lakin gitmeden bana olan borçlarını tüm ödesinler... Birikmiş ağalık hakkımı, çırağ paramı, öşürümü bir tamam isterim. Vermeyenlerin, malını, davarını, çulunu pırtısını götürmesine iznim yoktur. Götürmeye kalkana haddini bildiririm.” (145.s.)

Bununla beraber Kemal Bilbaşar’ın yarattığı köylünün pasif olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü birçok Toplumcu Gerçekçi eserde sesini çıkaramayan köylü, Kemal Bilbaşar’ın hem *Cemo*, hem *Memo* hem de *Başka Olur Ağaların Düğünü* adlı romanlarında ağaya ve ağalığa dair eleştirilerde bulunmuş, yapılan eziyetlere ve zulümlere karşı çıkmışlardır. Köylüler ağanın tehditlerine cesaretle karşılık vermiş, devlete olan güvenlerini Cano’nun ağzından şöyle dile getirmişlerdir:

“Senin bu kullara yaptığın bir zulüm. Ne hakkına istersin ağalığı, çırağı, öşürü? Biz, ağamız Şih Mahmut’un oğluna, teknil borcumuzu ödemiştizdir gelende. Bir pul borcumuz yoktur. Elimizde kağıdımız, senedimiz vardır. Şimdi de Osmanlı’nın marabası olmuşuz. Çakalgediği’ne göçerik. Ne sen, ne de başka bir şih bize el süremezsiniz gayri. Bize el sürmek Gazi Paşa’ya karşı gelmektir. Bu sebepten malımızı, davarımızı, pırtımızı sana vermezik. Zorla alırım dersen Şih Sayıtlı babon gibi, harami olduğun meydana çıkar. O zamanda hükümatın hışmını üzerine çekersin. Burnundan getirirler yaptığını... Yedi ceddine pişman ederler. İyisi mi, bu sevdadan vazgeç.” (146.s.)

Köylülerin cesaretle karşılıklarına dikilip haklarını aramalarına, özellikle de devlete olan güvenlerini açıkça söyleyebilmelerine sinirlenen Sorikoğlu köyün adamlarını kırbaçlamış, köyün kadınlarına ve kızlarına saldırmış bunun üzerine köyde kavga çıkmıştır. Özellikle kadınlara ve kızlara el uzatıldığını gören köylü, ağanın adamlarıyla ciddi bir mücadeleye girmiştir. Bu kötü manzarayı Cemo dağıtmış, silahını çekmiş ve Sorikoğlu’nun karşına çıkıp “*Sorikoğlu! Eğer adamlarını alıp gitmezsen beni katil edersin.*”

(148. s.) demiştir. Cemo'nun şakası olmadığını gören Sorikoğlu adamlarını toplayarak köyden ayırmıştır.

Köylü'nün "kul", ağaların "tanrı" muamelesi gördüğü bu yapı öyle alışlagelmiştir ki hem köylüler hem de ağalar Cumhuriyet rejimin getirdiği değişiklikleri kabullenmekte zorlanmışlardır. Cano bu kemikleşmiş yapıya dair "*Bizim bu diyarda kul haymasında doğan kul; ağanın, şıhın otağında doğan ağa, şıh olur. (...) Buralarda kul tayfası için Tanrı'ya tevekkül edip ağaya kul olmaktan başka çıkar yol yoktur.*" (125-126.s.) cümleleri kurarak bu yapıya dikkat çekmiştir.

Köylü/kul olarak haklarının bilincinde olan tek kişi Memo'dur. Memo'nun okuması yazması vardır. Gazi Paşa'nın bu tür zulümlere fırsat vermeyeceğini bildiğinden devletten, "devlet babadan" yardım ister. Dönemin diğer romanlarından farklı olarak ağa zulmünden kaçan köylü dağlara çıkıp eşkıya olmak, kendi haklarını kendileri savunmak ve kendi adaletleri sağlamak yerine devlete güvenmiştir. Haklarının farkında olan Memo'da Fahri Yarbay'dan yardım ister ve devletin desteğini alır. Fahri Yarbay köylüyü Sorikoğlu zulmünden kurtarmak için onlara yurtluk olarak Çakalgediği köyünü verir ve çeşitli yardımlar da yapar:

"Bunları köye götüreceksin. Yurtluk yer isteyenlere parmak bastırıcaksın. Muhtara mühürleteceksin, sonra bana getireceksin, gerisini ben takip ederim, hiç merak etmeyin! Size Ziraat Bankası'ndan ödünç para da alırız, tohumlukta alırız. Kış bastırmadan komlarımızı onarıp Çakalgediği'ne yerleşirsiniz, toprağınızı ekersiniz."
(137.s.)

Memo'nun komutanına olan güveni boşa çıkmaz. Köye eli de boş dönmez. Bunların sonucunda Memo oldukça mutludur. Fakat köylülerin hem devlete güvensizlikleri hem de kemikleşmiş ağalık sisteminden dolayı korkuları vardır. Memo devlet babanın desteklerinden bahsetmiş, ağalık düzenin son bulacağını "*Başımıza buyruk birer ağa eder bizi, hiç kimsenin malını uğrulamadan, dağa çıkmadan ağa eder bizi komutanm. Çift kendimizin, tohum kendimizin, kom kendimizin olacak.*" (140.s.) cümleleriyle anlatır. O güne kadar hiçbir devlet desteği almayan köylülere bu vaatlere yine inanmaz. "*Hükümetin urbana para dağıttığı heç duyulmamıştır, vukuu yoktur. Bizim bildiğimiz vergi der, ağa hakkı der,*

durmadan para ister kul kısmından.”(141.s.) sözleriyle Velo Dayı şaşkınlığını söylemekten çekinmez.

Köylüler sadece devlete değil aynı zaman da kendilerine de güvenmemektedirler. Toprak paylaşımında bile anlaşmazlığa düşmüşler, Çakalgediğine göç ederken ağaya danışma ihtiyacı duymuşlardır. Köylü yıllar yılı kendini ağaya/beye/şaha hep kul olarak bilmiş, hizmet etmiş, ne toprak sahibi olabilmiş ne de söz sahibi. Ağa/bey/şih takımında ekonomik gücü bir silah olarak kullanmış her istediğini kul olarak gördüğü köylülere yaptırmıştır. Velo Dayı'nın şu sözleri kemikleşe ağalığa dikkat çeker:

Ağasız nasıl ederik bunca insan? Komları neyle onarırık? Tohumu, unu samanı, çifti kimden alırık? Önümüz kış. Ambarımızda bir avuç buğdayımız yok. Kış kıyamette ortada kalırık da acımızdan ölüürük! (...) Hükümetin urbana para dağıttığı heç duyulmamıştır, vukuu yoktur. Bizim bildiğimiz vergi der, ağa hakkı der, durmadan para ister kul kısmında. (141. s.)

Cemo romanı olumlu kahraman Memo ve köylüsünün bulunduğu bir başkaldırı romanıdır. Buradaki başkaldırı elbette, köylüyü ezen ve köylüye zulmeden ağalara karşıdır. Görüldüğü üzere *Cemo* ezen-ezilen, sömüren-sömürülen, ağa/bey/şih-köylü/kul çatışmasını ele alan Toplumcu eserlerdendir.

Cemo romanında yüzeysel olarak anlatılan güçlülerle-güçsüzlerin çatışması, ezen-ezilen, ağa/bey/şih-köylü/kul/maraba, zengin-fakir zıtlığı *Memo*'da daha gerçekçi anlatımla daha gerçekçi bir tabloyla karşımıza çıkar.

Toplumcu Gerçekçilik'i kendine edebî görüş olarak benimseyen Kemal Bilbaşar, *Memo*'da ustalığını gösterir. Güçlülerle-güçsüzlerin ilişkisini tüm yönleriyle işlemiş, konuları sebepve sonuçlarıyla işlemekle kalmamış, sorunlara çözümlerde üretmiştir.

Cemo'da köylü yerine “kul”, *Cemo*'nun devamı olan *Memo*'da ise “maraba” kelimesi kullanılmıştır. Tez-antitez zıtlığından hareketle Kemal Bilbaşar, *Memo* romanında da olayların merkezine zıtlıkları koymuştur. Romanın ilk sayfasında Şih Senem, babası Şih Abdo'yu tanıtırken kul ve maraba sahibi olduğunu söyleyerek ağa-kul zıtlığının ipuçlarını vermiştir. Senem babasını şu cümlelerle tanıtır:

“Babam Abdo, Koresanlıların ulusu, Ke... Uşağı'nın namdar şıhı idi. Sürüsü celebi sayıya gelmez, yatağının, toprağının sonu nere, bilinmezdi. Marabası, tüfekçisi oba basar, kervan soyar; ak sakallı seyitleri adak derler, cer toplar, getirir ayağına yığarlardı. Mal desen mal, pul desen pul, koca aşiret halkı kapısında kul.”(17.s.)

Şeyh Sait İsyanı'nın aslında arkasında yatan sebepte bu çatışmadır. Kemal Paşalı'nın “Ağayı marabadan ayırt etmemesi” toprak zengini, kulları istediği gibi yöneten ağaların/şihların işlerine gelmemektedir. Şeyh Sait ve destekçileri Alevi-Sünni çatışmasını mazeret göstererek, Osmanlı'yı kötüleyerek köylünün aklını bulandırmaktadır. Fakat Şeyh Sait aradığı desteği bulamaz.

Cemo'da güçlülerle-güçsüzlerin çatışması, ezen-ezilen, ağa/bey/şih-köylü/kul/maraba, zengin-fakir zıtlığının asıl anlatıldığı bölüm “*Avrat ersiz aşiret başsız olmaz.*” (s.40) sözüyle Seyit Raşo'nun Senem'in annesini, bölgenin en zalim ağası Şih Persin'e satmasıyla başlar. Şih Persin o kadar zalim ve gaddar bir adamdır ki yalanan kemik parçalarının bile kullara atılmasını istemez. “*Adamların ahlakını mı bozacaksın herif? Sıyrılmış kemik bu itlerin nesine yetmez?*” (s. 41) diyerek yoksulluk ve sefalet içinde yaşayan köylüyü iyice sindirmek ister.

Şih Persin Senem'in obasına yerleşmiş, kurulu düzeni bozmuş, töreye aykırı işler yapmış, köye kendi adamlarını yerleştirmiş. Ziyaret mekânlarını başına kendi seyitlerini yerleştirmiş, sığırtmaçlığa rıza göstermeyenlerin komlarını yıkıp, göçe zorlamıştır. Marabalardan bazılarını ağaca bağlayıp meydan dayağı atmış ki, köylülerin gözünü korkutup onları yola getirmek istemektedir. Ez azgın adamı Maho ile soygunculuk çetesi kurarak kervanların, yolcuların yollarını kesip mallarına el koyarlar kimseye de bir şey vermezler. Şih Persin yokluğunda Maho köylüye zulüm eder, kırbaçıyla herkesi erkenden evlerine tıkar. Huso bu zulümden dolayı Şih Persin'i Seyit Raşo'ya şöyle şikâyet eder:

“Şih Persin, Ke... Uşağı'nın şihlik postuna oturduğundan bu yana heçbir töremize, geleneğimize saygı göstermemiş, aşiret halkını üretip dirliğe kavuşturacağına, kırbaç altına yatırıp yıldırmaya kalkmış, hayme söktürmüş, kom yıktırmış, yiğitlere kervan yedireceğine oba bastırmış, kervan soydurmuş, pul uğruna kul harcamıştır.” (47. s.)

Bütün bu yaptıklarıyla yetinmeyen Şih Persin, Şih Abdo'nun bütün topraklarını malını, mülkünü hileyle, evrakta sahtecilikle üzerine geçirmiş, köylüler/marabalar üzerinde tam hâkimiyet elde etmiştir. Ve marabayı şu sözlerle açıkça tehdit etmiştir:

“Bu kağıt ki, Ke... Uşağı'nın tüm köylerini, mezrasını, malım; ağasını, marabasını kulum eder. Buruğuma karşı geleni kurşunlamama destur verir. Tapu senedi derler bir kağıttır ki, padişah fermanından muhkemdir. Elaziz Paşası'nın kapısından verilmiştir. Üzerinde turası vardır görür müsün?” (...) Ke... Uşağı obası bugünden sonra tapılı malım, ağası marabası kulum olmuştur. Eğer ki sadakatla kulluk ederseniz gözünüzü budaktan sakınmazsanız, gelen yıl ağalık hakkımı sekizde bir yerine öşür alırım. Talandan ganimet payını artırırım. Kızların başlık parasından bir ağalı hakkı verirseniz, gayrisini size bağışlarım. Bir var ki sadakatsizliğini sezdiğim, gayretinde kusur gördüğüm kulu heç bağışlamazım. Y ağaca asar, ya beynine kurşun sıkırım.” (100.- 101.s.)

Dediklerine uyanlar kaderlerine razı olmuş, uymanlar ise başka bir köye göçe zorlanmıştır. Elaziz Paşası ile iş birliği yapan Şih Persin o güne kadar duyulmadık bir iş daha yapar ve Elaziz'dengelen efendilere obanın marabasını mal gibi saydırıp kütüğe geçirtmiştir.

Şih Senem ve Çancı Ustası Memo kaderin yardımıyla birbirlerine kavuşurlar ve göç edip ağasız kalan köylüler Memo'yu ağa olarak aşiretlerinin başına geçirirler. Bundan o kadar memnun olurlar ki sürekli “ağam” kelimesini tekrar ederler. Yazar bu memnuniyeti ve güveni şöyle açıklar:

“Obamıza şenlik salmış, uğur getirmişsin ağam!” derlerdi. Çoktandır dilleri ağa sözüne hasret kaldığından “Ağam, Ağam!” derler dönerlerdi. Bu sözü dillerden düşürmemek keyif ve güven verirdi.”(451.s.)

Bundan sonra olayların seyri değişir ve Şih Senem'le Memo ağalık düzeniyle mücadele etmeye başlar. İlk önce Senem'in üzerinden hileyle alınan topraklarını geri almak için miras davası açarlar. Elaziz Paşası'nı ve Şih Persin'i devlet desteğini de alarak yakalayıp devlete, adalete teslim ederler. Kumandan Şih Persin'in hileyle elde ettiği yoprakları köylülere eşit bir şekilde paylaşır. Ağalık düzenine karşı ciddi bir mücadeleye başlar. Komutan ağalarla/şihlerle mücadele etmenin yersiz bir çaba olduğunu söyleyip marabalarla işe başlamıştır. Komutan farkındadır ağaların/şihlerin hepsi öldürülüp başka yerlere sürülse bile köyle başsız/ağasız yapamamakta,

başka ağalar türemektedir. Bunun önüne geçmenin en sağlıklı yolu kulların/marabaların kendi kendine yetmelerini öğrenmek, hak ettikleri efendiliklerinin farkına varmalarını sağlamaktır.

Memo ayrıca mütehhaite kiralanan işçilerinde hakkını almak, onları köylere geri çekmek ister. Bu istediğini komutana söyler ve köylüler erkeklerine kavuşur. Bu mutlu ve huzurlu ortam çok sürmez, Dersim Olayı patlak verir, devlete güvenin temsili Komutan başka yere sürülür ve zulüm yeniden filizlenir. Başka ağalar/şıhlar türemiş zulüm yeniden filizlenmiş Tursun Onbaşı gibi zalim askerler yüzünden köyün huzuru kaçmıştır. O kadar ki Tursun Onbaşı odun getiren kadınları tutuklamış ve onları odunlarıyla beraber satmaya kalkmıştır. Bunu duyan köylüler eline silahlarını alır ve soylu eşkıya olurlar. Kendi mücadelelerini başlatmışlardır.

Başka Olur Ağaların Düğünü romanına baktığımızda güçlülerle-güçsüzlerin çatışması diğer romanlardan farklı olarak karşımıza çıkar. Roman hem yazıldığı dönem bakımından(yazılış tarihi 1972) hem de konuların işlendiği coğrafya, mekân bakımından Toplumcu Gerçekçilik'in önemli konularından biri olan güçlülerle-güçsüzlerin çatışması, ezen-ezilen, ağa-köylü, zengin-fakir ilişkisi bakımından diğer toplumcu romanlardan biraz farklılık göstermektedir.

Romanda karşımıza ağa olarak çıkan Osman ve Hüseyin Ağalar, Toplumcu Gerçekçi romanlarda anlatılan zalim, gaddar, her istediğini kolaylıkla elde eden, işçinin ve köylünün üzerinden geçinen klişe ağalardan farklıdır.

Bu farklılığın oluşmasında yukarıda da belirttiğimiz gibi romanın yazılış tarihi ve olayların geçtiği coğrafya yani Ege bölgesi etkili olmuştur. Fakat burada unutulmaması gereken bir detay vardır. O da bu roman aslında bir senaryodan romana çevrilmiş olmasıdır. Roman 1957 yılında Cumhuriyet gazetesinde Yanlış Zifaf adıyla tefrika edildikten sonra, 1972'de *Başka Olur Ağaların Düğünü* adıyla kitaplaştırılır. Kemal Bilbaşar, bu romanını film senaryosundan romana aktarır. Yazar, *Pembe Kurt* ve *Üç Buutlu* hikâyeleri birleştirerek *Gelinin Muradı* adını verdiği bir senaryo oluşturur. Bu senaryo 1957 yılında sinemaya aktarılır. Yönetmeni Atıf Yılmaz, başrol oyuncularını

ise Fikret Hakan ve Pervin Par'dır. Film izleyicisi tarafından oldukça beğenilir. Eleştirmenlerin beğenisini ve takdirini toplayan film komedi alanında "ilk ciddi film" olarak değerlendirilir. Filmin başarısının romanda da devam ettirmek isteyen Bilbaşar, fazla değişikliğe gitmeden ortaya böyle bir eser çıkarır. (Bağcı, 2008: 252)

Başka Olur Ağaların Düğünü adlı romanda Osman ve Hüseyin ağalar Toplumcu Gerçekçi romanlarda işlenen ağalardan farklıdır. Yazar bu farklılığı trajikomik bir tabloda mizahi bir üslupla yapar. Ağaların insani yönünü ön plana çıkararak onların zaaflarını, kusurlarını, cinselliğe ve aşka dair bakışlarını, zenginlik ve toprak tutkularını başarıyla işlemiştir.

Ramazan Kaplan, Kemal Bilbaşar'ın romanlarındaki bu farklı ağa profili çizmesini başarılı bulmuş ve konu hakkında şunları söylemiştir:

"Bilbaşar, köy romanlarında daima acımasız, zalim, çıkarıcı vb. oluşlarıyla verilen ağa tipinin karşısına farklı bir anlayışla çıkar. Onların da birer insan olarak, kendilerine göre bir dünyaları olduğunu gösteren yazarın, klişe anlayış ve tutumlardan kurtulma çabası içinde oluşunu, romancılığı açısından olumlu bir nokta saymalıdır." (Kaplan, 1997: 364)

Bilbaşar, diğer romanlarından farklı bir ağa profili çizmiştir. Romanda elbette ki ağa-köylü ilişkisi vardır. Fakat romandaki asıl hoşnutluk ağalar arasındaki tatlı rekabettir. Osman Ağa ve Hüseyin Ağa birbirlerine düşmanca tavır beslemezler. Ağalar aralarındaki farklılıklardan beslenerek birbirleriyle dalga geçerler. Örneğin Osman Ağa, Hüseyin Ağa'nı eşek bakıcısı bir babanın oğlu olmasıyla, cimriliğiyle dalga geçer. Yine aynı şekilde Hüseyin Ağa'da Osman Ağa'nın asalet budalası olduğunu, soyluluk ve şehirlilik iddiasının yersizliğiyle eğlenir.

Ağaların aralarındaki bu tatlı rekabet siyasette de karşımıza çıkar. Osman Ağa ile Hüseyin Ağa birbirlerini çekemezler sürekli bir atışma, didişme hâlinedirler. Destekledikleri partiler bile farklıdır. Osman Ağa Halk Partili, Hüseyin Ağa Demokrat Partili'dir.

Ramazan Kaplan ağalar arasındaki bu duruma dair şunları söylemiştir:

"Osman Ağa ve Hüseyin Ağa arasındaki rekabet konusu olan şeyler, yaşayışlarının akışını canlandıran, renklendiren türden durumlardır. Böylece çevrelerindeki insanların yaşayışları da bir canlılık kazanır. Bu iki ağa köy kahvesinde oturur, sohbet eder, söz

yarışında bulunurlar. Birbirlerini yenmek hem kendilerinin hem de yanlarında yer ala taraftarlarının en büyük zevkleridir. Bunlar yavaş yavaş buldukları çevreyi küçümseyerek daha başka çevrelerin insanları gibi davranmaya özenirler. (Düğünün şehir yerinde yapılması ve şehir geleneklerinin benimsenmesi gibi)” (Kaplan, 1997: 363)

Bu romanda ağalarla ırgatlar arasında keskin çizgilerle çizilmiş sınırlar yoktur. Köylü ağalara karşı saygı da kusur etmemeye dikkat etmektedir. Fakat köylü-ağa arasında keskin bir ayrım yoktur. Memo ve Cemo’da köylüler ağalara korkuyla birlikte saygı duyarken, haklarını aramaya çekinmemektedirler hatta haklarını arayamazlar bile. Fakat bu romanda köylülerle ağalar diyalog hâlinindedir ve kimse kimseden çekinmemektedir. Cimriliğiyle tanınan Hüseyin Ağa’dan ırgatlar paralarını istemekten çekinmezler, haklarını cesurca talep edebilirler. Hatta bu hak arayışlarını daha da ileriye götürülerek köylülerle Hüseyin Ağa arasında arbeye yaşanı.

Yazar bu arbededen Hüseyin Ağa’yı tanıtırken şöyle bahseder:

“Son derece cimridir, günahını bile vermez başkasına. Çaput yahut pamuk toplama zamanı ırgatların haklarını ağadan almaları, köyün belli başlı eğlencelerindedir. O gün herkes Hüseyin Ağa’nın pamuk tarlasına toplanır, ırgatlarla ağanın cebelleşmesini seyreder. En sonunda ırgatlar ağayı yere yıkarlar, kuşağından cüzdanını alırlar, paraları bölüşürler.” (17.s.)

Yazar yine 1. Bölümün ilk sayfasında ağalık sisteminin nasıl kökleştğine dair bazı bilgiler vererek eleştirilerde bulunur.

“Menderes Ovası’nın bereketi, savaşın getirdiği darlık nedeniyle büyük kentlerde karaborsacı, vurguncu para babalarını zenginleştirdiği gibi, ova köylerini ağalarını, esnafını da kanlandırıp canlandırdı. Bunlar savaştan sonra ortaya çıkan Demokrat Parti’nin kılavuzluğu, Truman Doktri’nin ve Marshall yardımının desteğiyle beyaz altın üretecek topraklara saldırdılar: Devlet malını yağmalayarak, sahipli toprakları türlü oyun ve baskılarla satın alarak ya da kiralayarak çiftliklerini büyüttüler.” (9. s.)

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Kemal Bilbaşar bu romanında mizahi bir üslupla ağa- köylü ilişkisine değinmiş, zengin-fakir zıtlığını gerçekçi bir tabloyla sunmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi *Başka Olur Ağaların Düğünü’nde* yazar diğer romanlarda yer alan gaddar, zalim klişe ağaların zıddına insani tarafları daha ağır basan komik, budala ağa portresiyle karşımıza çıkmaktadır.

3.2.Toprak Sorunu

Toprağın roman konusu olduğu ilk eser *Karabibik* olsa da daha sonraki yıllarda pek çok eser tarafından işlendiği görülmektedir. 1950-1960 arasında işlenmeye devam eden toprak konusu Fahri Erdiç'in *Ali'nin Biri*, Cengiz Tuncer'in *Hacizli Toprak*, Talip Apaydın'ın *Yarbükü* romanlarında yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Bu romanlarda toprak meselesi taraflı bir tutumla, kötü zenginlerle, iyi fakirlerin bir mücadelesi şeklinde ele alınmıştır. (Kaplan, 1997: 164)

Farklı yönleriyle köy romancılarının ve Toplumcu Gerçekçilerin en çok ilgilendikleri konuların başında yer alan toprak konusu, 1950 sonrası romanlarda da önemini korumaya devam eder. Toprak mücadelesi ve topraksız köylünün yaşantısıyla ilgili meseleler 1950'lerden sonraki pek çok köy romancısının ve Toplumcu Gerçekçi eserlerin işledikleri konuların başında gelir. 1960-1980 yılları arasında kaleme alınmış, Abbas Sayar'ın *Çelo*, Talip Apaydın'ın *Sarı Traktör*, Fakir Baykurt'un *Yılanların Öcü*, Yaşar Kemal'in *İnce Memed* serisi bu konuyu işleyen romanlara örnek verilebilir.

Bu konuyu eserlerinde işleyen yazarlar, toprağın köylü için taşıdığı değeri göstermeye çalışırlar. Bunu gösterebilmek içinse topraksız köylünün durumunu veya toprak kavgalarını olayların merkezine koyarlar. Çünkü köylünün geçimi büyük ölçüde toprağa bağlıdır. Toprak ağalarla-köylüler arasındaki anlaşmazlığın temel sebeplerinden biridir. Köyde insanın sahip olduğu toprak, onun ekonomik gücünü gösterir. Bundan dolayı toprak konusundaki anlaşmazlıklar ekonomik gücü bağlı olarak toprağı artırmak veya var olan toprağı koruma gayretleri olarak da değerlendirilebilir.

Toplumcu Gerçekçi eserlerde toprağın önemli bir yeri vardır. Ezen-ezilen çatışmasının merkezinde olan toprak, Toplumcu Gerçekçi eserlerde de çatışmanın merkezinde yer alır. Bundan dolayı ezen-ezilen çatışmasının güçlü bir şekilde işlendiği *Cemo* ve *Memo* romanlarında çatışmanın merkezinde toprak yer alır.

Sosyalist açıdan bakıldığında toprak ekonomik gücün ve sınıfsal ayrımın en belirleyici faktörüdür. Toplumcu Gerçekçi eserlerde toprak

çatışması ya daha fazla toprağa sahip olmak için ya da ya da topraktan elde edilen ürünlerin adaletsiz dağılımı üzerine kurulur. Çünkü ne kadar fazla toprağa sahipsen o kadar güçlüsün demektir. Böylece fazla toprağa sahip ezen taraf ile hiç toprağı olmayan ezilen taraf arasında makas gittikçe açılır ve mücadeleler başlar.

Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* ve *Memo* romanlarına baktığımızda toprak sorunun çoğunlukla ağaların daha fazla toprak sahibi olmak istemeleriyle, bu istek doğrultusunda devlet memurlarıyla iş birliği yapıp haksız yere toprak elde etmeleri üzerine yoğunlaşır. Köylü fazla bilinçli değildir, henüz haklarının farkında olmadığı için topraktan elde edilen mahsülden almak ya da toprakta çalışmış olmanın karşılığını alma mücadelesini vermez. Bu romanlardaki köylü insanca yaşamak ve kendi toprağının kendi ağası olmak ister.

Ağalar sırf zenginliklerine zenginlik katmak, daha fazla nüfuza sahip olmak, aç gözlerini doyumak için hileyle topraklarını genişletmek ister. Fakat köylüler için toprak umuttur, emektir. Köylülerde toprak sahibi olmak isterler fakat onların amacı kendilerine bir yaşam alanı bulmaktır. Bunun için hileye başvurmazlar, hakka, hukuka ve devlete başvururlar. Örneğin *Cemo*'da köylüler toprak sahibi olmak için *Memo*'nun öncülüğünde devlete müracaat ederler. Amaçları kendilerine yurt bulmaktır.

Zalim ve gözünü toprak hırsı bürümüş Sorikoğlu hileyle Şih Mahmut'un avukat oğlundan Kargadüzü Köyü'nü alır. Sorikoğlu'nun amacı babasının öcünü almaktır. Çünkü babası Şeyh Sait Ayaklanması'na destek verdiği için köylüler tarafından ihbar edilip öldürülmüştür. Ayrıca *Cemo*'yu kendisine istemiş fakat alamamıştır. Bütün bunlardan dolayı köylüye kin beslemektedir. Amacına ulaşmanın yolunun köylünün oturduğu toprağa sahip olmaktan geçtiğini bilir. Çünkü töreye göre ağaların böyle bir hakkı vardır. Bunu da Cano'dan şu sözlerle öğreniriz:

“Hem babosunun öcünü almak hem de hınç çıkaracak. *Cemo*'yu istedi de vermedik, diye bize düşman kesildi. Köyün ağası olursa, iş değişecek. Töreye göre kullarına dilediğini yapmak, ağaların hakkıdır. Asar da keser de. Kendisinden izinsiz kocaya varan kızı da, dilerse gelir alır. Asıl meramı da bu onun. *Cemo*'yu alıp ağalık şanını kurtaracak aklı sıra.” (105. s.)

Karagadüzü köylüleri/kulları “*Gel gör ki, köyün ağası olan, bize yapmadığını komayacak. Canımızdan usandıracak ki, gelip sana yalvararak kızı isteyek ya da kaçırak*” (105. s.) sözleriyle Sorikoğlu’nun amacını Memo’ya anlatmaya çalışırlar. Ve Cano, Memo’yu “*Sorikoğlu bela kesildi ki, ne bela kesildi başımıza. Bu dertlerden kurtulmanın kestirim yolu, Sorikoğlu’nu Kargadüzü’ne ağa etmemektir. Ne yapıp etmeli bunu çaresine bakmalı.*” (105. s.). sözleriyle uyarır.

İşin ciddiyetini anlayan Memo başka bir yurtluk aramanın peşine düşer. Diğer dönem romanlarında olduğu gibi Memo soylu eşkıya olup dağlara çıkmaz. Askerlikte komutanı sayesinde devlete olanı güveni artmış, yeni kurulan devletin cumhuriyetin köylüye değer verdiğini”, köylünün “kul” değil, “milletin efendisi” olduğunu öğrenmiştir. Bundan dolayı Fahri Yarbay’dan yardım isterler ve devletin desteğini alırlar. Halkı Şeyh Sait isyanına destek verdiği için boşaltılan Çakalgediği köyü yurtluk olarak köylülere verilir. Köylüler bunu “*Toprak kendimizin, kom kendimizin mülkü olacak he mi?*” sözleriyle şaşkınlıkla karşılarlar. Memo ısrarla köylüyü yurtluk konusunda inandırmaya çalışsa da kimse inanamaz ve Cano bunu “*Hay kurban, inanmazım tövbe. Heç kimsenin marabası olmayacağık, kendi toprağımızı kendimiz ekip biçeceğiz, he mi?*” (139.s.) sözleriyle ısrarla sorar:

Memo ise “*Beli Cano. Başımıza buyruk birer ağa eder bizi, hiç kimsenin malını uğrulamadan, dağa çıkmadan ağa eder bizi komutanım. Çift kendimizin, tohum kendimizin, kom kendimizin olacak.*” (140.s..)sözleriyle cevap verir.

Görüldüğü üzere devletin desteğiyle köylüler/kullar amaçlarına geçici de olsa ulaşırlar. Fakat Sorikoğlu yaşanan olaylara daha da sinirlenir ve öcünü almak için farklı yollara başvurur. Fahri Yarbay’a iftira atar ve başka yere sürdürür. Kaymakam vekiliyle iş birliği yapar ve köylüye görülmedik eziyetler yapar. Cafero, Haydaro, Velo Dayı’yı, Sorikoğlu tarafından öldürülür ve Velo Dayı’nın “*Kul kısmı ağasız edemez.*” sözünün haklılığı ortaya çıkar.

Sosyalist açıdan bakıldığında toprak ekonomik gücün ve sınıfsal ayrımın en belirleyici faktörüdür. Toplumcu Gerçekçi eserlerde toprak çatışması ya daha fazla toprağa sahip olmak için ya da ya da topraktan elde edilen ürünlerin adaletsiz dağılımı üzerine kurulur. Çünkü ne kadar fazla toprağa sahipsen o kadar güçlüsün demektir. Toplumcu Gerçekçilik'in en önemli konularından olan toprak sorunu, *Memo*'da da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkar.

Daha fazla toprak elde etmek için ağalar/şihlar kirli oyunlara, hilelere başvurmaktan çekinmezler. Amaçları toprak üstünlüğünü elde ederek daha fazla insana sahip olmak ve onlara hükmetmektir. *Memo* romanında da bu amaç için Şih Persin uğraşır. Şih Senem'in babasından kalan toprakları, kadından yalan yanlış fetva alarak, tapu kağıtlarında sahtekarlık yaparak üzerine geçirmiştir. Toprağa sahip olarak toprak üzerinde yaşayan kullara da sahip olacağını düşünmektedir. Kulları/marabaları istediği gibi kullanma hakkına sahiptir.

Şih Senem, Memo ve tüm aşiret Şih Persin'in hileyle aldığı toprakları almak için hukuk mücadelesi başlatırlar. Memo, Komutan'ından ve Avukat Nusret Bey'den yardım ister ve hukuki süreç başlatırlar. Bu mücadele zor olmuştur. Çünkü Şih Persin yalancı şahitler tutmuş, Şih Senem'in öldüğünü iddia etmiş bunları ispat etmek için Şih Senem'in annesini bile öldürtmüştür. Fakat kazanan taraf Şih Senem ve Memo olmuştur. Bundan sonra elde edilen toprakların paylaşımı sorun olmuştur.

Toprak paylaşımı konusunda devreye Komutan girmiş ve kulları/marabaları içinde yaşadıkları adaletsiz düzenden kurtarmak için onlara "*Milletin Efendisi*" olduklarını hatırlatmak için eşit bir şekilde toprak paylaşımı yapılması gerektiğini söyleyerek bu konuda Memo'yu görevlendirmiştir. Yapılan şölende köylüye hak ettikleri değerin verileceğini, onlara yardım edileceğini şu sözlerle söylemiştir:

"Kadı fermanıyla toprağımıza kavuşmuşsunuz. Şih Persin Ke... Uşağı obasından üzerine geçirdiği toprağı da ben müsadere eip aşiretinize bağışlamışım. Lakin bu toprak Şih Persin'in soyup namerde muhtaç düşürdüğü kullara dağıtılacaktır. O şartla veririm size. Cumhuriyet hükümetinin muradı, tüm Dersim halkını şakilikten, uğrılıktan vazgeçirmektir. Marabanın elinden tüfeği alınıp yerine

kazma kürek verilecektir. Her kul toprak, davar sahibi olacak ki, alinteriyle geçimini sağlaya, şıha, ağaya muhtaç düşmeden namusuyla yaşaya. Kemal Paşa yeni toprak zagonu hazırlamıştır. Bu zagon yakında Büyük Meclis'ten çıkanda şıhların, ağaların gönül rızasıyla vermedikleri topraklar alınıp kullara dağıtılacaktır.” (316.s.)

Bu dağılım ağaların/şıhların işine gelmediği için karşı çıkıp itiraz etmişlerdir. Başta Şıh Raşo olmak üzere tüm bölge şıhları Memo'ya düşman kesilmişlerdir. Şıh Abdo'nun ölümünden sorumlu tuttuğu devletle arası bozuk olan Raşo dayı Memo'ya şu sözlerle itiraz etmiştir:

“Dersim, Dersim olalı, aşiret malının kullara bölüştürüldüğü heç görülmüş, duyulmuş mu? Paşa'nın aramıza fitne sokmaya çalıştığını nasıl anlamazsınız. Toprak marabaya dağıtılarda aşiretin birliği kalır mı? Böyle bir yol açılan da, başka aşiretlerin kulları da topraki, kom sahibi olmaya heves duymaz mı? Bunca zamanın itaatli kulları mal hırsına kapılıp azamaz mı? Birbirine düşman kesilmez mi?” (339.s.)

Görüldüğü üzere karışit güçler arasında toprak önemli bir çatışma unsurudur. Güçlü, ezen, sömüren kesim gücünü topraktan aldığı için en önemli zenginlik kaynağını kaybetmek istemez. Devlet güçleri ve Memo'yu destekleyen Şıh Senem ve obası hak ettikleri toprakları alıp köylü/marabalar arasında eşit bir şekilde paylaşarak herkesi ağanın/şıhın beyin emrinden kurtarmak ister.

Toprak mücadelesi ve topraksız köylünün yaşantısıyla ilgili çeşitli meseleler 1950'den sonraki pek çok köy romancısının ve Toplumcu Gerçekçi eserlerin ilk sıralarda işledikleri konuların başında gelir.

Yaşar Kemal'in *Yaban* adlı romanında köyün zengin ve nüfuzlu ağalarından olan Salih Ağa, Mehmet Ali ve ailesine ait bir tarlanın kendisine ait olduğunu iddia eder. Mehmet Ali'nin annesi Zeynep Kadın bu duruma çok üzülür ve her gün ağlar. Zeynep Kadın hakkını aramaya kalksa da şahitlerin ve mahkemenin Salih Ağa'nın tarafında olacağını düşünerek hak arayışından vazgeçer ve kaderine boyun eğer.

Toprak, ağalar/beyler/şıhlar için zenginliğin temsilidir. Ne kadar fazla toprağa sahipsen o kadar söz hakkına da sahiptin anlamına gelmektedir. Ezilen emekçi köylü toprağa sahip olamadığı gibi topraktan yetiştirdiği ürünlere de sahip olamaz. Bunlara sahip olamadığı gibi toprakta çalışmış olmanın, ağaların işini görmüş olmanın alın terini hak ettikleri paralarını da alamazlar. Bundan dolayı emekçi köylü kaderine boyun eğer ve toprak

ağasına bağlı olmak zorunda kalır. Ağalar da bu bağımlılığın farkında olduğu için köylülerin toprak sahibi olmalarını istemezler. Haksız ve adaletsiz toprak dağılımının altında yatan sebepte işte yine budur. Ağalar bu adaletsiz ve haksız toprak dağılımını sağlamak için çeşitli hilelere ve sahtekârlıklara başvururlar. Devlet memurlarıyla ve tapu kadastro memurlarıyla iş birliği yaparak topraklarını genişletirler. Bu da eselerde çatışmanın özünü oluşturur.

Toplumcu Gerçekçi romanlarda toprak mücadelesi esas çatışmayı oluşturan unsurların başında gelir. Hem ağalar hem de köylüler toprak sahibi olmak için mücadele ederler. Fakat bu mücadelede ciddi farklılık vardır. Ağalar sırf zenginliklerine zenginlik katmak, daha fazla nüfuza sahip olmak, aç gözlerini doyurmak için hileyle topraklarını genişletmek ister. Fakat köylüler için toprak umuttur, emektir. Köylülerde toprak sahibi olmak isterler fakat onların amacı kendilerine bir yaşam alanı bulmaktır. Bunun için hileye başvurmazlar, hakka, hukuka ve devlete başvururlar. Örneğin Cemo'da köylüler toprak sahibi olmak için Memo'nun öncülüğünde devlete müracaat ederler. Amaçları kendilerine yurt bulmaktır.

Başka Olur Ağaların Düğünü'ne baktığımız zaman toprak sorunu farklı bir şekilde karşımıza çıkar. Elbette buradaki ağalarında toprak tutkusu vardır fakat toprak sorunun işlediği romanlar kadar sert değildir. Buradaki ağaların amacı özellikle de Hüseyin Ağa'nın amacı daha fazla toprağa sahip olarak zenginliğine zenginlik katmaktır. Bundan dolayı Doktor Murat ile Menekşe'nin aşkına engel olmak için çeşitli entrikalara başvurur.

“Ama Menekşe'yi başkasına kaptırdılar mı beş bin dönümlük arazi temelli çıkardı ellerinden... Murat, Osman Ağa'nın damadı oldu mu, yalnız beş bin dönüm arazi değil, muhtarlık da temelli giderdi. Okumuş tohtur adam, bi de toprak sahabı oldu mu kim bükebilirdi onun bileğini.” (41.s.)

Hüseyin Ağa topraklarını genişletmek amacıyla toprak zengini Osman Ağa'nın kızı Menekşe'yi oğlu Tahir ile evlendirmek ister. Bu gayesine ulaşmak içinde elinden geleni ardına koymaz. Fakat yine de başarılı olamaz.

Toplumcu Gerçekçilik'in önemli konularından biri olan toprak sorunu yine bu romanda farklı bir bakış açısıyla sunulmuştur. Buradaki ağalar

zaafları dolayısıyla, zenginlik tutkusuyla hareket ederek topraklarını genişletmek isterler. Köylü zorla topraktan sürgün etme, köylünün elinden topraklarını alma, köylünün topraksız kalma gibi korkuları yoktur ve ağalar bununla insanları tehdit etmez. Dolayısıyla yazar bu konuda da farklı tutumunu sürdürür ve net bir şekilde toprak sorununa değinmez.

3.3.Yoksulluk

Toplumcu Gerçekçi yazarlar halka ve topluma karşı görevlerini gerçekçi bir tabloyla sunup üzerine düşen görev ve sorumluluklarını yerine getirmek isterler. Bunun için taraflı bir şekilde ezilen-sömürülen-mağdur edilen kesimi destekler ve onların içinde buldukları durumu daha iyi yansıtmak için gerçekçi bir tablo oluşturmayı kendilerine amaç edinmişlerdir. Bu tabloyu oluştururken de yoksulluk kullandıkları konuların başında gelir. Öyle gerçekçi tablolar sunarlar ki insanın vicdanına dokunur.

Gücü ve iktidarı elinde tutan ağalar/beyler/şihlar ezilen tarafta olan köylülere eziyet etmekte, horlamakta, küçük görmekte hatta dayak atıp korkutarak onları susturmaya sindirmeye çalışmaktadırlar. Çünkü ezen kesim yani ağalar/beyler/şihlar özel mülkiyet hırsını ve iktidar gücünü kaybetmek istemezler. Çünkü bilirler ki onlara göre, gücü elinde bulunduran benzetme yapacak olursak “*Mühür kimdeyse Süleyman odur*” zihniyetinden hareketle bütün yetkiler kendilerinde toplanmıştır. Vicdan ve ahlak yoksunu ağaların/beylerin/şihların köylüyü nasıl ezdiği, sömürdüğü, horladığı, tüm gerçekliğiyle eserlerde yansıtılmaya çalışılmıştır.

Kemal Bilbaşar’da Toplumcu Gerçekçi diğer yazarlar gibi yoksulluğu sıkça eserlerinde başarıyla işlemiştir. Hatta yazar anlatmak istediği olayları daha gerçekçi ve samimi bir şekilde yansıtabilmek için romanlardaki olayların geçtiği coğrafyada-mekânlarda bulunmuş, o insanlarla birlikte yaşamıştır. Zaten dilindeki samimiyetin kaynağı da buradan gelmektedir. Kullanmış olduğu yerel deyişler, söyleyişler ve köylü ağzı bundan dolayı yazarın üzerinde eğreti durmamaktadır.

Samimiyetle ve görev bilinciyle yola çıkan Kemal Bilbaşar özellikle birbirinin devamı olan *Cemo* ve *Memo* adlı romanlarında yoksulluğu tüm

çıplaklığıyla resmetmiştir. Örneğin köylüler o kadar yoksuldur ki bir o kadar da ağalar o kadar vicdansızdır ki köylülere kemik yalatır.

“Konukların rakılarına nar suyu dökerler, önlerine durmadan kızarmış kuzu, tavuk sürerlerdi. Etlerini yedikleri kemikleri konuklar, avluda kümelenen kul tayfasına atarlardı. Onlarda itişip kakışarak kapışarlardı. Onların yalayıp sıyırdığı kemikleri de dolanan iri köpekler katırdatırlardı.” (73.s.)

Yazar yoksulluğu yüzeysel değil tüm yönleriyle işlemeye çalışmıştır. Hatta yoksulluğun nedenlerine de değinmiş satır aralarında kapitalist sistemin adaletsizliğini, gelir dağılımındaki haksızlığı, toplum içindeki sosyal statüyü eleştirmiştir. Yazara göre köylünün yoksulluk ve sefalet içinde yaşamalarının sebepleri; adaletsiz ve zalim ağalık düzeni, toprak paylaşımındaki haksızlıklar, köylünün toprağın ve ağanın bütün işlerini yapmasına rağmen üründen faydalanamaması ve alın terinin karşılığını alamaması, köylünün haklarının farkında olmaması, cahillik, korkaklık, köylünün devlete olan güvenlerinin yetersiz oluşu, devlet erkânı ile ağaların iş birliği içinde olması gibi pek çok faktör sıralanabilir. Ve ağalık köylüler tarafından “*Buralarda kul tayfası için Tanrı’ya tevekkül edip ağaya kul olmaktan başka çıkar yol yoktur (126.s.)*” sözleriyle kemikleşmiş olarak sanki değişmez bir kader olgusu olarak benimsenmiştir. Bunda elbette Sorikoğlu korkusu da etkili olmuştur. Çünkü köylüler ne zaman mücadele etse, ne zaman haklarını arasalar kaybetmişler, zulme uğramışlar ve Sorikoğlu hep kazanan taraf olmuştur. Sorikoğlu korkusunu köylüler şu cümlelerle anlatır:

“Biz Kargadüzü’nün ehtiyarları, vaktinde Şih Mahmut’un adamlarıydık. Şih Sayıtlı olayında bayrağı ardında gezen Şik Sorik’i yakalayıp Şih Sayıt gibi astırmışız. Sorikoğlu eline geçen bu fırsatı ganimet bilip bizden babosunun öcünü almak diler. Şimdilerde yüze gülmesine bakma! Hele bir marabası olak, o zaman gör canavarlığını. Yapmayacağı namertlik yoktur onun.” (...) Sorikoğlu efendilerin gözdesidir. Bu sebeple fitnesini bizim köyün içinde de yürütür. Gözüm yılmıştır ondan.” (129.-127.s.)

Yazar bütün bunlardan yola çıkarak çare olarak olumlu kahraman olarak Memo’yu karşımıza çıkarır. Memo olumlu kahraman tipinin bütün özelliklerini taşımaktadır. Cesur, adaletli, haksızlık karşısında duran, merhametli bir adamdır. Memo okumamış olmasına rağmen askerlikte olumlu anlamda bir değişim yaşar ve devlete olan güveni artar. Onun amacı

sömürülen horlanan halkı ağaların zulmünden kurtarmak, halkı hak ettiği refaha kavuşturmak. Memo güçlüden alıp güçsüzle paylaşmak, toplum içindeki adaletsiz ağalık düzenine son vermek ve yine toplum içindeki sosyal statüyü kaldırarak eşitliği sağlamak, köylüyü huzura ve refaha ulaştırmak ister. Bunun için kendi adaletini kendisi sağlamanın yerine devlete başvurur. Dönemin diğer romanlarında görüldüğü gibi örneğin İnce Memet gibi dağa çıkmaz hukuk yoluna başvurur.

Memo, Sorikoğlu'na köyün gerçekten satılıp satılmadığını öğrenmek için avukata danışmaya gider ve avukat onu valiye yönlendirir. Memo'nun bazı çekinceleri vardır ve çekincelerini “ *Vali Beg'in katına varak, ayağına yüz sürek ya, köylü diye bizi korlar mı içeriye?*”(110.s.) sözleriyle dile getirir. Bunun üzerine avukat Memo'yu cesaretlendirir ve şu cümleyi kurar:

“Nasıl komazlar? Siz memleketin efendisisiniz. Ne hadlerine, Vali Beg'in konağına varanda, kapısında dikilen polise benden selam edin, bizi avukat Hıdır Beg gönderdi, deyin. Vali Beg'e arzımız vardır, deyin! O sizi sokar Vali Beg'in katına.” (110.s.)

Memo, önce köylülerinden aldığı destekle sonra devlete olan güveniyle ağalık düzenine karşı onurlu bir mücadeleye girer fakat güç zalimlerden yanadır ve güçlü yine kazanır. Sorikoğlu iftirayla Komutan Fahri Albay'ı sürgüne gödertir, kaymakam vekiliyle iş birliği yaparak Çakalgediği köyüne göçen köylülere görülmedik eziyetler etmeye başlar. Cafero, Haydaro, Velo Dayı, Sorikoğlu tarafından öldürülür. Bütün köy yakılıp yıkılır. Cemo Sorikoğlu tarafından kaçırılır ve bebeğini düşürür. Ve Velo Dayı'nın “*Kul kısmı ağasız edemez.*” sözünün haklılığı ortaya çıkar.

Ezen-ezilen odaklı ve birbirinin devamı niteliğinde olan *Cemo* ve *Memo*, emek verenin karşılığını alamadığı, hakkın güçlüler tarafından sömürüldüğü ve emek veren kesimin her geçen gün ağalara/şihlara/beylere bağımlı kalarak yoksullaştığı romanlardır. Gücü, alın teri ve emekleri ağalar/şihlar/beyler tarafından sömürülen köylüler/kullar kapitalist hayatın etkisinde küçülmeye, zulüm görmeye, itilip kakılmaya, hor görülmeye devam etmektedir. Bu romanlarda fakirlik köylünün değişmez bir kıyafeti hatta kaderi gibidir. Köylüler sürekli çalışmaya, ağalara bağımlılıklarını sürdürmeye mâhkumdur.

Toplumcu Gerçekçilik'in ve dolayısıyla köy romanlarının en çok üzerinde durdukları konular arasında yer alan yoksulluk; Kemal Bilbaşar başarıyla işlemiştir. Yoksulluk ve sefalet içinde yaşayan köylü yiyecek bir dilim ekmeğe muhtaçtır. O kadar susturulmuş ve sindirilmiştir ki acizliğini ve çaresizliğini kabul etmiştir. Fakirlik ve yoksulluk onlar için değişmez bir kaderdir.

Kemal Bilbaşar'a göre toplumdaki bütün bu aksaklıkların, düzensizliklerin, ağaların/şihların/beylerin bitmek bilmeyen zulümlerinin sebebi köylünün yoksulluğu, ağa tayfasının doymak bilmeyen toprak hırsıdır. Üstü başı eskimiş, dayakla, kırbaçla korkutulmuş köylü/kul/maraba ikinci sınıf insan muamelesi görmektedir.

Örneğin Şih Persin, Senem'in annesiyle evlendiği zaman şölen düzenler ve sofralar kurdurur. Sofra düzeniyle alakalı şu tasvir fakirliği anlatmaya yeterli:

“Şih Persin'in etli pilavı salt ağaların sofrasına koydurduğu görüldü. Maraba sofrasına ayran çanağı verildi. Ağa sofrasında temizlenen kemikleri Şih Persin, maraba sofrasına atardı. Adamları kemikleri kapışıp ağalarına şükran söylediler.” (40.s.)

Ağalar/şihlar yoksulluğu bir terbiye aracı görmekte, fazla yedirilen köylünün azacağından çekinmektedirler. Şih Persin bunu açıkça şu cümlelerle dile getirir:

“Abzet Ağası Hüso, marabaya etli bir kemik atacak oldu. Şih Persin fırlayıp kalktı, etli kemiği marabanın elinden kaptı. Gözlerini açarak Hüso'ya çıkıştı, “Adamların ahlakını mı bozacaksın herif? Sıyrılmış kemik bu itlerin nesine yetmez?” dedi de, parmağımızı ağzımızda kodu.” (41.s.)

Kemal Bilbaşar'a göre köylünün eşkıya olmasının altında yatan en büyük sebep yoksulluktur. Yazar bunu Komutan'a “*Fukaralık Dersimlileri eşkıya yapmıştır.*” (320.s.) sözüyle dile getirmiştir. Aynı şekilde Memo'da köylüye toprak dağıtılmasına karşı çıkan Raşo Dayı'ya karşı köylüyü savunmuş ve köylünün eşkıya olmasının sebebini yoksulluğa bağlamıştır:

“Benim bildiğim kul kısmını azdıran talana süren yoksulluğudur. Malı toprağı olan uğrılığa, haramiliğe kalkışmaz. Silahına, gözü pekliğine değil; öküzüne demirine bir de alın terine güvenir. Paşa'nın kullarımıza toprak dağıtmasında kötülük sezinlemene de şaşmamak elden gelmez.” (340.s.)

Görüldüğü üzere Kemal Bilbaşar *Cemo* ve *Memo* romanlarında yoksulluğu başarıyla incelemiş, çare olarak ise Cumhuriyet hükümetinin de üzerinde durduğu toprak paylaşımıdır.

Ezen-ezilen odaklı ve birbirinin devamı niteliğinde olan *Cemo* ve *Memo*, emek verenin karşılığını alamadığı, hakkın güçlüler tarafından sömürüldüğü ve emek veren kesimin her geçen gün ağalara/şihlara/beylere bağımlı kalarak yoksullaştığı romanlardır. *Cemo* ve *Memo* isimli romanlarda kahraman/olumlu tip olarak Memo karşımıza çıkar. Memo olumlu kahraman tipinin bütün özelliklerini taşımaktadır. Cesur, adaletli, haksızlık karşısında duran, merhametli bir adamdır. Memo okumamış olmasına rağmen askerlikte olumlu anlamda bir değişim yaşar ve devlete olan güveni artar. Onun amacı sömürülen horlanan halkı ağaların zulmünden kurtarmak, halkı hak ettiği refaha kavuşturmadır. Köylünün bu makus talihini değiştirmeye niyet eder ve bunun için diğer eşkıyalar gibi dağa çıkmaz devlete ve Cumhuriyete güvenir. Fakat zalim ve adaletsiz bu düzeni değiştirmek kolay değildir. Ağaların elleri kolları o kadar uzundur ki menfaatçi devlet memurlarıyla iş birliği yapar. İyi niyetli ve köylünün yanında olan komutana iftira atılır, Şeyh Sait ayaklanmasına destek verdiği asılsız iddialarıyla Komutan Fahri Yarbay farklı bir yere sürülür.

Başka Olur Ağaların Düğünü'ne baktığımızda ise fakirlik vardır fakat *Cemo* ve *Memo*'daki kadar sosyal statüyü etkilemez. Bu romanda yoksulluk normal bir olgu olarak karşımıza çıkar ve köylülerle ağalar arasında keskin bir ayırım yoktur. Ağalar köylülere yoksulluları sebebiyle zulüm etmez, horlamazlar. Ve eğer isterlerse yoksul köylüler okuyarak fakirliklerini ve kötü kaderlerini değiştirebilirler. Örneğin Doktor Murat öksüzdür ve fakir bir annenin çocuğudur. Fakat tüm yoksullukları, engelleri aşarak doktor olmayı başarır. Ve köyüne aydın bir tip olarak döner. Köylüyü hurafelerden ve batıl inançlardan kurtarmak için ilime ve bilime yönlendirir. Yoksul ailelerin çocuklarına okumayı tavsiye eder.

Yoksul olarak karşımıza iki karakter çıkar. Bu karakterler Fatma Bacı ve Huriye'dir. İkisinin de ortak özelliği eşlerini kaybedip dul kalmış olmalarıdır. Fatma Bacı ve Huriye yoksulluktan dolayı nefislerine yenik

düşmemiş, diğer romanlarda görülen gâyriahlaki davranışlar sergilemişlerdir. Tam tersine onurla gururla yaşamlarına devam etmiş, namuslarına sahip çıkmışlardır. Bu dik duruşlarından asla taviz vermemişler, okumaya eğitim-öğretime olan inançlarını hiç kaybetmeyerek çocuklarını okumaya teşvik etmişlerdir.

Fatma Bacı çektiği sıkıntıların karşılığını almış ve oğlu Murat doktor olmuştur. Onunla gurur duymaktadır ve babasına benzediği için süreli övünmektedir. Fatma Bacı için asıl sevindirici olay oğlunun değerlerine yabancılaşmaması, özünü unutmamasıdır. Hatta Murat konuşmasını bile değiştirmemiş, köylüler gibi konuşmaya devam etmiştir.

Doktor Murat bu örnek davranışını samimiyetle yapmakta, doktorluk tahsilini yoksulları, köylülerini iyileştirmek için kullanmaktadır. Çünkü Murat'ta bir fakirdir ve onları çok iyi anlamaktadır. Köyden komşuları olan Huriye'yi muayeneye gittiği zaman Huriye kahve ikram etmiş ve Murat geri çevirmemiştir. Çünkü "*Murat, ikramların reddedilmesinden fukaraların ne kadar gücendiklerini kendinden bilirdi, İçerim Huriye Abla.*" dedi (72.s.) diyerek açıklık getirmiştir.

Kemal Bilbaşar, bu konuda da farklı bakış açısını sürmeye devam etmiştir. *Cemo* ve *Memo*'da yoksulluk çok çarpıcı bir şekilde işlenirken *Başka Olur Ağaların Düğünü*'nde yüzeysel olarak işlenmiştir.

3.4.Emek Sömürüsü

Toplumcu Gerçekçi eserlerin ele aldığı konuların merkezinde emek yer almaktadır. Rusya'da ortaya çıkan daha sonra tüm dünya edebiyatında kendine önemli bir yer edinen Toplumcu Gerçekçilik özünü Marksizm'den almaktadır.

Toplumcu Gerçekçilik'in asıl kurucusu olarak kabul edilen Maksim Gorki ve diğer devrimci yazarlar romancının aktif olmasını ve ayaklanması isterler. Bu yazarların amaçları toplumun değiştirilmesi ve dönüştürülmesidir. Bu amaca hizmet etmek için Gorki ve çağdaşları, yazara önemli görevler yükleyerek yazarın asli görevlerden birinin "insanı genişletmek" ve "yeniden üretmek" olduğunu vurgulamışlardır. Gorki'ye

göre en önemli çağdaş tem emektir ve yazarlar bu doğrultuda hareket etmelidir. Bu bağlamda Birinci Yazarlar Kongresi'nden üç yıl önce Gorki'nin yazdıklarını Ahmet Oktay şu şekilde aktarmaktadır:

“Yazar, insanı genişletme, üretme hakkına sahiptir, dahası bu onun görevidir. Yazar bireyi betimlerken o bireyin sınıfsal özelliklerini, iyi ve kötü yanlarıyla hamuruna katmayı öğrenmelidir.” der bir başka konuşmasında şu görüşleri dile getirir: “Edebiyatın görevi, ayaklanmış olan emek dünyasına omuz vermektir. Bu destek ne kadar güçlü olursa ‘sendeleyeni’ düşürmek onca çabuk olacaktır.” (Oktay, 2008: 108)

Marksizm'e göre ekonomik güçleri elinde bulunduran burjuva bir taraftan güçlenirken diğer tarafta bulunan işçi sınıfı da ezilmeye başlamıştır. Böylece ekonomi temelli iki zıt kutup oluşmuş, zamanla bu iki kutup arasındaki makas daha da açılmıştır. Bu zıtlık sadece burjuva ile işçi sınıfı arasında kalmamış toplumun diğer katmanlarına yayılarak etki alanını genişletmiştir.

Türkiye'de ekonominin yeterince gelişmemiş olması, işçi sınıfı gibi Türkiye'de net sınıf ayrımının olmaması gibi nedenlerden dolayı bu zıtlık Türk edebiyatında ilk başlarda köy romanlarında, köy edebiyatında ağa/bey/şih – köylü/kul/maraba şeklinde işlenmiştir. Fakat daha sonraları Türk romanı belli bir mesafe kat ettikten sonra işçiye, işçi haklarına, sermaye çatışmasına farklı şekillerde işlemiştir.

Kemal Bilbaşar'ın eserlerine baktığımızda emek sömürsünün ağa/bey/şih-köylü/kul/maraba doğrultusunda işlendiğini görmekteyiz. Yoksulluk konusunda belirttiğimiz gibi zenginlik kaynağı toprak, emek sömürsünün merkezinde bulunmaktadır. Çünkü toprağa kim sahipse söz hakkı da o kişiye aittir. Bu söz hakkı o kadar ileri safhadadır ki ağanın rızası olmadan yapılan evlilikler bile bozulabilir, ağa istediği kızı kendisine eş olarak alabilir.

Cemo romanında ağalık düzenine karşı başlatılan mücadelenin kahramanı Memo'da ve diğer köylüler de yüksek sesle emek sömürsüne karşı bir hak arayışı söz konusu değildir. Çünkü köylüler ve Memo sahip oldukları hakların farkında bile değildirler. Köylüler ve Memo aydınlanmanın yani haklarına karşı farkındalıklarının, o bilinçlenmenin

henüz çok başındadırlar. Çünkü ağalık ve ağa korkusu insanların iliklerine kadar işlemiştir. Memo ve köylünün asıl mücadelesi huzur içinde yaşayabilecekleri bir yurt bulabilmek, ağanın gölgesinden çıkıp hür iradeyle kalan hayatlarını devam ettirtmektir.

Bilbaşar, ezilen sınıfın temsilcisi olarak tarlada çalışan köylülerin yanı sıra taş ve maden ocaklarında, köprü inşaatında çalışan işçilerden de az da olsa söz eder. Köylülerin hakları ağalar tarafından sömürülürken işçilerin hakları ise müteahhit tarafından sömürülmektedir. *Memo* romanında konu yüzeysel olarak Şıh Persin'in hileyle Senem'in topraklarıyla beraber köylüyü satın alıp obanın erkelerini müteahhite kiralayarak onların üzerinden para kazanmasıyla anlatılır. *Cemo*'da işçiye emek sömürüne pek fazla değinilmeden konu ağa-köylü zıtlığında yüzeysel olarak işlenir.

Sonuç olarak *Cemo* romanında emek sömürüsü hakkında şu sonuca varabiliriz: Toplumcu Gerçekçilik'in önemli konularından birisi olan emek sömürüsüne karşı henüz yeterli bir farkındalık sağlanamamıştır. Köylülerin ve Memo'nun dünyası küçüktür, büyük hayalleri büyük idealleri yoktur.

Memo romanında emek sömürü ağalar/şıhlar, köylüler/marabalar ve işçiler üzerinden anlatılmıştır. *Cemo* romanındaki olay örgüsünün daha da genişletilerek anlatıldığı *Memo* romanında zalim ağalar rollerini iyi oynamışlar, mazlum köylüyü her anlamda iliklerine kadar sömürmüşlerdir. Köylüler dayakla, kırbaçla, başka yere sürgün edilme korkusuyla, tehditle, evlerine ve mallarına zarar verme yoluyla sindirilip, susturulup ağaya bağlı ve bağımlı hâle getirilmişleridir. Yazar çare olarak yoksulluğun giderilmesini, devletle halkın bütünleşmesini, ağalık düzenin tamamen ortadan kaldırılmasını önermektedir.

Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* ve *Başka Olur Ağaların Düğünü* adlı romanlarında ön plana çıkmayan "işçiler" bu romanda ön plana çıkarılmıştır. Bölgede köprü yapan müteahhitler aşiretin erkeklerini kiralayarak onları zorla, uygunsuz şartlarda çalıştırmaktadır. Müteahhitler ucuz işçi çalıştırmak için bürokrasi yoluyla Memo'nun aşiretindeki erkekleri köprü inşaatına götürürler. Bu durumdan rahatsız olan köylüler Komutan'dan yardım isteyerek köyün erkeklerini geri çağırırlar. Fakat bu

geri çağırılma işçi haklarını korumak, onları daha iyi şartlarda daha iyi ücretlerle çalıştırmak için değil, köylerinde erkek kalmadığı içindir.

Toplumcu Gerçekçilik'in temelinde, sosyalist dünya görüşüne bağlı bir toplumculuğun gerekli ve yeterli bir şart olduğu düşüncesi unutulmamalıdır. Bir eserin sanat değerini sağlayan, Marksist bir dünya görüşünü içeren politik bir tavır ve buna bağlı olarak toplumdaki sınıf çatışmasını öne çıkararak ideal kahramanlar yaratmak ve nihayetinde işçi sınıfının zaferini ilan edecek olan sosyalist bir dünyanın romantik imgelerini üretmektir. (Tural, 2014: 21)

Marksizm kapitalist topluma yönelik bir eleştiriden meydana gelir. Marksizm toplumsal değişme ve gelişmeyi açıklarken varolan tüm etkenler arasında ekonomiye özel bir önem ve ağırlık verir. Sömürüye dayanan ve sınıflara ayrılmış bir toplum düzenine alternatif olarak sınıfsız bir toplum önerisi sunan marksizm, toplumlara ilişkin bir analizden oluşup sınıfsız bir toplum düzenine geçişin yollarını gösteren bir öğretiyi ortaya koyar.

Toplumcu Gerçekçi anlayışı benimseyerek bu doğrultuda eser veren sanatçılar, olayların merkezine ezen-ezilen çatışmasını, emek sömürsünü koyar. Yazarların bu konuya bu kadar ağırlık vermelerinin sebebi, halkı eğitmek, aydınlatmak ve onlara yol göstermektir. Toplumcu Gerçekçi yazarlar sanatlarını bu doğrultuda kullanmayı kendilerine misyon edinmişlerdir. Onlara göre sanat bir araçtır. Yaşanan haksızlıklara dur demek, zulme ve emek sömürsüne boyun eğmemek, batıl inançlara ve hurafeler yerine aklın ve bilimin üstünlüğünü benimsetmek için sanat bir araçtır.

Kemal Bilbaşar da bu amaç doğrultusunda Cemo, Memo gibi önemli eserler vermiş, emek sömürsünü, ezen-ezilen çatışmasını merkeze aldığı romanlar kaleme almıştır. *Başka Olur Ağaların Düğünü*'nde ise yine diğer romanlardan farklı bir bakış açısı geliştirmiştir. Emek sömürsüne üstün körü değinilmiş, detaylı bir anlatıma yer verilmemiştir.

3.5. Kadına Bakış

Tanzimat dönemiyle beraber sosyal hayata giren kadın, yavaş yavaş edebî eserlerde de kendine yer bulmaya başlamıştır. Tanzimat Dönemi eserlerinde ilk olarak görücü usulü evliliğin eleştirilmesinde kadın ve kadınların yaşadıkları yüzeysel olarak işlenmiş, Mehmet Rauf ve Halit Ziya ile birlikte kadınlar duygusal ve psikolojik yönleriyle irdelenmiş kadınların duygu ve düşüncelerine yer verilmiştir. Cumhuriyet Dönemi romanlarına özellikle Milli Mücadele dönemi romanlarında kadınlar; mücadeleciler, askerlerle omuz omuza cephede savaşan, fedakârlıklarıyla ön plana çıkarılmıştır.

Toplumcu Gerçekçi yazarlar için kadın önemli bir konudur. Çünkü kadın her yönüyle yazara iyi bir malzeme sunar. Kadın yazar için önemli bir motiftir. Yazar vermek istediği mesajları, kadının içinde bulunduğu toplumun ilerlemişliğini, hayata bakış açısını, kültürel ve dini olarak hangi safhada olduğunu göstermek için kadını bir araç olarak kullanır. Çünkü bir toplumun kadına bakış açısı ve kadına davranış biçimi o toplum hakkında önemli ipuçları verir.

Toplumcu Gerçekçi eserlerde kadın ezilen, sömürülen bir birey olarak ele alınır. Toplumsal düzenin neden olduğu çatışmalar emekçiyi sömürülmeye maruz bırakmıştır. Bu düzen içinde özellikle kadınlar daha fazla ezilmektedir. Kadınların pek çoğu bu zalim düzenin çarkları arasında ezilen kocalarından zulüm görmekte bir kısmı da cinsel sömürüye maruz kalmaktadır.

Köy edebiyatında ve köy romanlarında ise kadın görücü usulünden dolayı değil, başlık parası âdetinden dolayı mağdur olurlar. Köyde kadınlar satılık bir mal gibidir.

Bilbaşar'ın eserlerinde de kadın önemli temalardan biri olarak karşımıza çıkar. Bilbaşar romanlarında iki kadın profili çizer. Bunlardan ilki ezilen, horlanan, sömürülen kadınlardır. Bu ilk profilde; kadına uygulanan şiddet, kadının ezilmesi, kadının evlilikteki konumu, kadının alınıp satılması, kumalık, başlık parası vb. konular eleştirilmiştir. Örneğin *Cemo* romanındaki Cano'nun şu sözleri kadının içinde bulunduğu durumu anlatır:

“Yolda oynayanda kapar gelin ederler dokuz yaşında kızı. Ak ne, kara ne bilmezken, kofiyi giydirirler başına. Avrat olur, ana olur, dahası erinin yedi sülalesine kul olur. Ekmekten çok dayak yer. Kocasını döver, kaynanası döver, görümü döver, kayını döver. Koca evinde gelini dövmek helal. Tüm kabahatlar gelinin. (...) Canına tak diyenin, babaevine kaçması da suç. Bu kez anası babası döver gelini, yüz geri çevirirler. Koca evine dönende dayak daha helal olur. Dünyaya geldiğine pişman ederler gelini. Bu hakaretlere dayanır dayanmaz koca avrat olur otuz yaşında. Dayanamayan kendini ırmağa atar, kurtulur.” (35.s.)

Kadına hiçbir söz hakkı tanınmamaktadır. Bu şekilde güçsüz durumdaki kadınlar başta kocaları olmak üzere toplumun baskısı altındadır. Evlenmeden önce babası tarafından bir eşya gibi pazarlık yapılarak satılır, evlendikten sonra ise kocasının nezdinde bir hizmetçiden farkı yoktur. Sürekli dayığa maruz kalır, ikinci sınıf insan muamelesi görür. Eğitimden ve ekonomik özgürlükten de yoksun olduğu için kocaya bağımlıdır ve durumunu kabullenmekten başka yapabileceği hiçbir şey yoktur.

İkinci kadın profilinde ise halk hikâyelerlerinden ve Dede Korkut’tan esinlenilerek oluşturulmuş güçlü, cesaretli, erkeksi özelliklere sahip, at binen, kılıç kuşanan, her daim doğrunun yanında olan eşlerinin arkasında duran, aşkına sahip çıkan kadınlardır. Cemo romanındaki Cemo ve Memo romanındaki Şih Senem ortak özelliklere sahip güçlü kadınlar olarak karşımıza çıkar. Örneğin Cano, Cemo’nun sahip olduğu meziyetleri şöyle anlatır:

“Yemedim yedirdim, giymedim giydirdim. Anasızlık ne bildirmedim. Kurt gibi yabani olsun, erden yılmasın istedim. Bileğini, olur olmaz yiğit bükmesin, dedim de öyle yetiştirdim. Yaz demedim, güz demedim, kar demedim, buz demedim sürdüm kızı yokuşa. Buram buram ter dökende buzu kırdım, daldırdım içine. Demirine su verdim, çelik ettim. At yoldaşı, tüfek oyuncağı idi. Kurdun, kuşun dilinden anlar oldu.”(27. s.)

Aynı şekilde Şih Senem’de Huso tarafından erkeksi özelliklere sahip olacak şekilde yetiştirilmiştir.

“Memeden kesilende, Huso beni anamdan almış ki, çekirdekten aşirete reis yetiştire. Oğlan gibi giydirip oğlan gibi eğitmiş. Bu sebebe er gibi giyinir, at sırtından inmez, yiğitlerin arasından ayrılmazdım. (...) Bir ava rastlayanda tüfeği kendi doğrultur, tetiği bana düşürtürdü. Oyuncağım kurşundu, tüfektir, hançerdi. Akranlarımın saçını pisik kokardı, benimki barut kokulu idi.” (25. s.)

Kemal Bilbaşar romanlarında kadını, ruhsal, psikolojik olarak derinlemesine irdelemenin yerine yüzeysel anlatmıştır. Örneğin *Cemo*'nun aşkı yüzeyseldir, Memo'ya karşı hisleri yeterince detaylı işlenmemiştir. Ayrıca Cemo hem yetiştirilme tarzıyla hem de evlenme tarzıyla diğer kadınlardan önemli bir farkla ayrılır. Cemo kendi evliliğinde söz sahibi olmuş, kiminle evleneceğini kendisi seçmiştir. Tabi ki bunu da babasının desteğiyle başarmıştır. Cano kızının bir mal gibi, meta gibi satılık olmadığını, yarışmayı kim kazanırsa ve Cemo kime evet derse onunla evlendireceğini söyler. Güzelliği dilden dile dolaşan Cemo'yu pek çok kişi ister. Bu isteyenler arasında Sorikoğlu'da vardır. Fakat Cano, kızının satılık olmadığını, bileğine güvenen yiğidin mücadeleye girerek kızını alacağını şu sözlerle Sorikoğlu'na söyler:

“Senin gibi bir hayının oğluna verecek kız yok bende. Cemo gibi fıkara bir kız için şıh karısı olmak bulunmaz bir nimetse de bir kez kıza da onu isteyen yiğitlere de söz kesmişim. Kız para ile satılık değildir. Yiğit olan alacak kıızı, sana da aynı sözü derim. Söz bir, Allah bir.” (28.s.)

Yazar aslında bu sözlerle kadınların alınıp satılmasını, kadına bakış açısını eleştirmektedir.

Memo'nun ikinci karısı Şıh Senem ise Cemo kadar şanslı değildir maalesef. Üvey babası tarafından bir Diyarbakır şıhına dördüncü kadın olarak satılır. Senem, babaevinde gördüğü rahatlığı orada bulamaz. Diyarbakırlı Ağa, Senem'den gönlü geçince ona diğer eşlerine yaptığı muameleyi yapar. Senem onun için o kadar değersizleşir ki, şölenlerde dansöz olarak oynatır. Şıh Senem'in Diyarbakır'da yaşadıkları anlatılırken, yazar kadınların içler acısı durumunu anlatmaktan geri durmamıştır. Diyarbakırlı Şıh, kadınları hevesini alıncaya kadar kullanmakta sonrasında ise bir çöp gibi kenara atmaktadır. Kadınlar da sevme, sevilme, değer görme açlığını başka erkeklerden karşılamaktadır. Böylece kadınlar istemeden de olsa gâyriahlaki ilişkilere meyil eder. Fakat burada suç yine kadına yüklenir. Ağalar istediği gibi davranıp, ahlak savunuculuğu, namus bekçiliği yaparken kadın maalesef kurban edilir. Ağa karılarından biri olan Hatçe ile gönlünü eğlendirir, hevesini alır ve bir kenara atar. Hatçe bunun üzerine

başka bir erkeğe meyil eder ve ondan hamile kalır. Hamile kaldığı duyulunca affedilmez ve dini kurallara göre recm edilir.

Kitabın ilerleyen sayfalarında Şıh Senem ve Memo, Cano'nun hayatta olduğunu öğrenirler ve Memo zor durumda kalır. Bunun üzerine eşinin üzüntüsüne dayanamayan Şıh Senem, Cemo'yu kuma kabul edebileceğini "*N'ola Memo, gelirken Cemo'yu da birlik getir. Üstüme kuma gelmesine alışkınım. Aklın orda kalacağına böylesi daha hayırlıdır*" (193.s.) bu cümlelerle dile getirir.

Memo'da Şıh Senem'le aynı fikirdedir. Fakat Cemo'nun buna rıza göstermeyeceğini "*Gelse getiririm a, gelmez. Keçi gibi dik başlıdır, bilirim. Urçanlıktan yılğınlığı, üzerine kuma getiririm korkusundandı. Söylemezdi ama bilirdim*" (Memo, 193) sözleriyle anlatır.

Kemal Bilbaşar kadın kahramanlarını ruhsal açıdan derinlemesine işlememiş olsa da dönemin toplumsal şartları içinde kadını sosyal yönden başarıyla anlatmıştır. Kadın kahramanlar üzerinden dönem içinde kadına nasıl bakıldığını, kadının nasıl itilip dışlandığını, nasıl ikinci sınıf insan muamelesi gördüğünü gerçekçi izlenimlerle ustaca anlatmıştır.

Kemal Bilbaşar, *Cemo*'nun devamı olan *Memo*'da kadına özel bir yer vermiş ve kadını dönemin koşulları içinde gerçekçi bir tasvirle sunmayı başarmıştır. Örneğin Doğu Anadolu ve çevresinde çocuk sahibi olamayan kadınlar ya intihar etmekte ya üzerine kuma getirilmektedir. Kız çocuğu doğuran kadınlarda ikinci sınıf muamele görmekte ve horlanmaktadır. Bunları da Şıh Abdo'nun sözlerinden anlıyoruz. Doğum yaptıran ebe Şıh Abdo'ya müjde vermeye çekinir çünkü karısı kız doğurmuştur. Şıh Abdo ebenin yaşadığı durumu "*Hem kancık doğurtursun, hem de mücde istemeye cüret gösterirsin*" *deyi kırbaçla üzerine yüriye*" *beklenirken ebeye bir kese altın vermişim.*" (Memo, 23) Beklenen aslında Şıh Abdo'nun tepki göstermesi iken o diğer ağalardan farklı olarak kız doğduğuna sevinmiştir. Bunu da kız doğurduğu için üzülen karısını teselli ederken kurduğu cümlelerden anlıyoruz. Şıh Abdo karısını şöyle teselli etmektedir:

"Kancık doğurdum, aşireti reissiz kodum, deyi kayguya düşme sakın ha ana! Böyle hançer bakışlı, gül nakışlı ceyranın önünde hangi

şih, ağa dize gelmez ki, kullar dize gelmeye. Hem vallaha da bu kancık benden sonra Ke... Uşağı'na hükümrana olacaktır. Beni böyle bir kızın babosu ettiğinden sana yatağımı, mezramı tüm bağışlasam, hakkını ödeyemezim." (24.s.)

Şih Abdo bu yönüyle diğer ağalardan ayrılır. Çünkü hem kız doğmasına sevinmiş hem de kızını kullarının başına, obasına şih olarak görev vermeyi düşünür. Ve marabalarını/kullarını şu sözlerle uyarır:

"Eli ayağı düzgündür, lakin kancıktır. Bilmezim şu ahir ömrümde Hızır babomuz başka döl verir mi? Vermezde zürriyetim bu yavruyla kalırsa, kancık der de hor mu bakarsınız, yoksa Hızır İhsan'ı budur, deyi, tevekkül edip bağrımıza mı basarsınız? Eğerce nasibimiz buymuş dr de, aşiretim kızımı baş tacı ederse, ben de çeliğine su verip bileğini değme yiğidin bükemeyeceği bir civan olarak yetişmesine himmet gösteririm." (24.s.)

Memo romanında kadın konusundan en çok üzerinde durulan ve eleştirilen konu ise kadınların bir ticari ürün gibi satılmasıdır. Hem Şih Senem hem de Şih Senem'in annesi başlık parası karşılığında rıza göstermedikleri adamlara satılmışlardır. Seyit Raşo, Şih Persin'i haraca bağlamak için kız kardeşini "*Avrat ersiz aşiret başsız olmaz*" diyerek satmıştır. Üstelik bunu sadece kendi çıkarları için kız kardeşinin fikrini almadan yapmıştır. İstemediği bir evlilik yapmak zorunda kalan kadın türlü zorluklar görmüş bunu da ağabeyi ile paylaşmak istemiştir. Şih Persin'in zulmünden şikâyet eden Senem'in annesini Seyit Raşo'ya konuyu açar fakat abisi tarafından geleneğe uyararak "*Avrat milletidir. Kancık kısmının bu işlere akli ermez.*" (43. s.) diyerek susturur kadını. Bu cümleler aslında kadının fikrine hiç değer verilmediğini gösterir.

Senem'in annesi de kadere boyun eğmiş kızının satılmasına göz yumduğu gibi kızının da bu töreye uymasını bekler. "*Bir var ki, il hakkısın sen, er geç satılacaksın! Bir kız on dördünde ya ere ya da yere denilmiş. Gelenek böyle gelmiş, böyle gider. Kimse karşı duramaz buna.*" (54.s.)

Şih Senem'in Diyarbakır'da Şih Abuzer'in konağında yaşadıkları ise sadece köylü kadınlarının değil ağa/bey/şih karılarının da ikinci sınıf insan muamelesi gördüğünü gösterir. Şih Abuzer kadınlara mal muamelesi yapar küçük kızları kuma diye konağa getirir. Onlardan hevesini alınca bir mendil gibi kullanıp atar. Bu durumdaki kadınlar da başka erkeklere meyil eder. Şih Abuzer'in karılarından Hacer başka bir erkeğe gönül verir ve

ondan hamile kalır. Hacer'in başka birinden hamile kaldığı duyulunca kadın dine göre köy meydanında recm edilir. Bu sahne öyle gerçekçi anlatılır ki Senem'in korkusu okuyucuya oldukça başarılı bir şekilde geçer. İşin asıl ilginç yanı ise aynı kaderi paylaşan, çocuk yaşta kızların kuma gitmesine ses çıkarmayan kadınların Hacer'e en büyük tepkiyi vermeleridir.

Memo'da kadının miras hakkında işlenmiştir. Şih Persin, Şih Senem'in babasından kalan evrakta sahtecilik yaparak, kadından yalan yanlı bir fetva alarak toprakları kendi üzerine geçirmiştir. Şih Senem ve Memo hileyle alınan topraklarını geri kazanmak için devlete başvurmuş, hukuki süreç başlatmışlardır.

Hem *Cemo*'da hem *Memo*'da kadınların ezilmesi, dayak yemesi, hiçbir konuda fikrini söyleme hakkı tanınmaması, mal gibi alınıp satılması, eş seçme hakkı olmaması, kısaca toplumda ezilmesi ve değersiz görülmesi anlatılır. Şih Senem ve Cemo adlı iki güçlü kadının bu duruma itiraz etmesi, direnişi, başkaldırısı söz konusu olsa da romanın sonunda her ikisinin de başarısız olması kadınların kaderinin bireysel çabalarla değişmeyeceğini gösterir.

Toplumcu Gerçekçi eserlerde kadın önemli bir unsurdur. Yazarlar kadın motifini eserlerinde net bir şekilde başarıyla işlemişlerdir. Çünkü bu yazarlar toplumda yaşanan olayları ve kadının toplumdaki yerini gerçekçi bir gözlemlerle eserlerine aktarmışlardır. Toplumcu Gerçekçi eserlerde kadın ezenler tarafından ezilen, sömürülen bir birey olarak ele alınır. Toplumsal düzenin neden olduğu çatışmalar emekçiyi sömürülmeye maruz bırakmıştır. Bu düzen içinde özellikle kadınlar daha fazla ezilmektedir. Kadınların pek çoğu bu zalim düzenin çarkları arasında ezilen kocalarından zulüm görmekte bir kısmı da cinsel sömürüye maruz kalmaktadır. Bunun yanında güçlü, cesur, bu adaletsiz düzene baş kaldıran kadınlar da vardır.

Toplumcu Gerçekçi eserlerde kadın genellikle iki yönden incelenir. Birincisi kadın şiddet görür, ikincisi cinsel bir obje olarak sömürülür. Yaşar Kemal *İnce Memed* serisinde, kadına şiddeti ve kadının cinsel olarak sömürülmesini geniş bir şekilde işlemiştir. *İnce Memed II*'de Ali Safa Bey eşkıyalar vasıtasıyla üç kızı dağa kaçırır ve kızlara dağa tecavüz edilir.

Yazarın buradaki amacı ağaların acımasızlığını, zalimliğini göstermektir. Yine *İnce Memed* serisinde İnce Memed'in annesi Döne Kadın ağaların şiddetine maruz kalır, alın terinin karşılığını alamaz ve ayağının dayacağına dayanamayarak ölür. Aynı şekilde İnce Memed'in sevdiği Hatçe kız ağanın zulmüne maruz kalır. Çünkü ağa Hatçe'yi yeğenine istemiş, Hatçe buna razı gelmeyerek Memed'e kaçmıştır. Bu olay onun ağanın zulmünü hak ettiği anlamına gelmektedir. Ağa bu durumu onuruna yediremez ve Hatçe'yi hapse tiktirir bunlarla da kalmaz Hatçe zalim bir kurşunla öldürülür.

Toplumcu Gerçekçi yazarlar arasında önemli bir yere sahip olan Fakir Baykurt'ta romanlarında kadın, cinsel bir obje olarak bakma, işleri yapan bir köle gibi görme ve değer verilmeyen kişiler olarak karşımıza çıkar. Bu bakış açısı Toplumcu Gerçekçi eserlerde sıkça görülen bir durumdur. Burjuva düzeni içerisinde buluna kadın, ekonomik olarak bir özgürlüğe sahip değildir. Ev işlerini yapmak, çocuklara bakmak gibi görevleri dışında toplumda yer eden bir kimliğe sahip değildir.

Toplumcu Gerçekçi eserlerde kadınlar genellikle fedakârlıklarıyla ön plana çıkarlar. Kadın, ev işlerinde, bağda-bahçede-tarlada çalışan, azla yetinmesini bilen, söz hakkı tanınmayan bir birey olarak tasvir edilir. Kapitalist toplum içinde kadın, ekonomik yönden bağımsızlığını elde edemediği, kendini yetiştirme ve geliştirme olanağı bulamadığı için toplum içinde yeri yoktur. Bu da onu bir erkeğe bağımlı olarak yaşamaya ve adeta onun kölesi duruma gelmeye mahkûm etmektedir. Bu nedenle toplumcu romanlarda ekonomik ve toplumsal dengesizlik içinde kadın bütün gerçekliğiyle anlatılmaya çalışılır. Kadın; toplumun gerçeklerinin zorladığı genellikle ezilen bir kahramandır. Romanlarda karşılaştığımız kadınlar genellikle cinsel sömürüye maruz bırakılan, fedâkarlık yapmak zorunda kalan fuhuş batağına sürüklenmiş ve bir nevi sömürü aracı haline gelmiş bir kahramandır.

Toplumcu Gerçekçilik'i edebî görüş olarak benimseyen Kemal Bilbaşar'ın romanlarında kadın birçok yönden işlenmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, tarlada çalışan, hakkı yenilen, cinsel istismara maruz kalan kadınlar olduğu gibi güçlü, haksızlığa başkaldıran kadınlar da vardır.

Örneğin *Cemo* ve *Memo*'da kadın adeta birer mal gibidir. Kolaylıkla alınıp satılır ve evlendirilirken fikri alınmaz.

Cemo romanında Cano'nun ağzından dökülen şu cümleler kadının içinde bulunduğu durumu anlatır:

“Yolda oynayanda kapar gelin ederler dokuz yaşında kızı. Ak ne, kara ne bilmezken, kofiyi giydirirler başına. Avrat olur, ana olur, dahası erinin yedi sülalesine kul olur. Ekmekten çok dayak yer. Kocasını döver, kaynanası döver, görümü döver, kayını döver. Koca evinde gelini dövmek helal. Tüm kabahatlar gelinin. (...) Canına tak diyenin, babaevine kaçması da suç. Bu kez anası babası döver gelini, yüz geri çevirirler. Koca evine dönende dayak daha helal olur. Dünyaya geldiğine pişman ederler gelini. Bu hakaretlere dayanır dayanmaz koca avrat olur otuz yaşında. Dayanamayan kendini ırmağa atar, kurtulur.” (35. s.)

Cemo'nun devamı olan *Memo*'da da yazar aynı bakış açısıyla kadınları mal olarak gösterip rahatlıkla alınıp satılabileceğine dair cümleler kurdurtur.

Yazarın toplumsal olayları merkeze alarak kurguladığı *Cemo*'da kadın çok fazla ön plana çıkarılmamıştır. Kadınlara erkeksi özellikler takındırılmış, erkek gibi giydirilmiş, onurlu, gururlu, mücadeleci efsanevi bir karakter gibi yetistirilmiştir. Örneğin Cano yetim kızı *Cemo*'yu tipik kadınsal özelliklere göre değil erkek gibi dağda, derede, tepede hayvanların arkasında yetiştirmiş, ona silah kullanmayı erkek gibi savaşmayı öğretmiştir. *Cemo*, Toplumcu Gerçekçi romanlar arasında güçlü, kaderine boyun eğmeyen, mücadeleci ve her zaman eşinin arkasında olan bir kadın olarak resmedilir. Bu özelliği de *Cemo*'yu kadınlar arasında özel bir yere taşır.

Memo romanında olaylar daha da genişletilerek anlatılmış, kadınlara daha geniş yer verilmiştir. *Memo*'nun âşık olduğu Şih Senem bir Arap şeyhine Şih Abuzer'e dördüncü kadın olarak parayla satılmış, ağa hevesini aldıktan sonra çeşitli şenliklerde dansöz olarak meydana çıkarılmıştır. Kadının bedeni de sömürü malzemesi olmuştur.

Kadınların içinde bulunduğu durum onları ahlaki olmayan davranışlara sürüklemiş, kadınlar başka erkeklerle birliktelik yaşamışlardır. Örneğin Diyarbakır'ın zengin şihleri arasında yer alan Şih Abuzer'in haremde nikahı dört karısı vardır ve kadınlara kötü davranmaktadır. Bu kötü

davranışlar neticesinde karlılarından Hatice kocasını aldatır ve hamile kalır. Çocuğun başkasından olduğu ortaya çıkınca Hatice recm edilerek zalimce öldürölür.

Başka Olur Ağaların Düğünü'ndeki kadınlara baktığımızda kadınlar benzer durumda karşımıza çıkar. Özellikle Fatma Bacı ve Huriye kadın fedakâr, zorluklara göğüs geren, namuslu kadınlar olarak karşımıza çıkar. Romanda olayların merkezinde bulunan Menekşe ise güzelliğiyle, kıvrak zekâsıyla, kurnazlığıyla ve cesaretiyle ön plana çıkarılmaktadır. Menekşe o kadar güzeldir ki, köyün kızları tarafından kıskanılmaktadır.

“Menekşe, on beşinde kanlı canlı bir kız. Tütün rengi saçları kucak dolusu. Anasına göre saçı da kendisi gibi inatçıdır kızının. Tararken gözlerinden yaş gelir. Ama Menekşe saçlarından şikâyetçi değildir. Onlar yüzünden kendini akranlarından üstün tutar. Üstünlük taslamak onlarda aile hastalığı. Doğrusunu isterseniz, aile içinde kınanamayacak olanı Menekşe'dir. Kızın güzellikten yana Bucakta eşi emsali yoktur. Bütün kızlar, kıskansalar da gene bunu kabul ederler.” (11. s.)

Hüseyin Ağa'nın oğlu Tahir, Menekşe'nin Doktor Murat'ın yanında üzerini değiştirmesinden rahatsız olur. Ve Menekşe ile aralarında geçen bir konuşmada Tahir, kardeşi Hüsniye'nin doktor dahi olsa yanında soyunmasına izin vermeyeceğini, Hüsniye'nin kendi sözünden çıkamayacağını “*Hele bi sözümden dışarı çıksın saçlarından tuttuğum gibi yere çalarım. Karı kısmı erkeğin sözümden çıktı mı sopayı hak eder...*” (54.s.) söyler. Bu sözler yazar tarafından Tahir'e bilerek söylenmiş, onun cahilliği gösterilmek istenmiştir.

BOAD'nde herkes Menekşe kadar şanslı, Fatma Bacı ve Huriye kadın kadar ahlaklı değildir. Bunların tam tersi Osman Ağa'nın konağında hizmetçi olarak bulunana Güllü erkeklerle gâyriahlaki bir ilişki içindedir. Güllü sosyal statüsü gereği cinsel istismara maruz kalır ve bunu kimseyle paylaşmaz. Güllü nişanlı olduğu hâlde Nalbandın İbram, Makinist İsmail Efendi ve Arabacı Sülüman'la birlikte olmaktan çekinmez. Güllü bir gece İsmail Efendi'nin oyununa gelir. Geceyi İsmail'le geçireceğini sanan Güllü Arabacı Sülüman ile geçirir. Bundan dolayı Güllü İsmail'e kıvgındır ve kullandığı cümleler döneminin kadına ve erkeğe bakışını yansıtır.

“Hay boynu devrilesice dü rzü Menekşe’yi de, kendisini de yakmıştı. Aşağılık herif, arabacıya satmıştı demek kendilerini. Hani ele güne rezil olmayı göze alıp kapıyı açsa, bütün rezillikler hep şu arabacı dü rzüsünün başı altından çıkıyor, diye bağırsa İpliğini pazara çıkarsa onun yok mu...Yüreği biraz olsun ferahlıyacaktı. Ama nasıl söylerdi. Herifin geceyi koynunda geçirdiğini onlara anlatırsa cümle âlem suratına tükürmez miydi? Günah, kadın kısmının alın karası, erkeklerin elinin kınasıydı. Bu gûnahtan ötürü kendisini yerden yere çalarlar, Sülûman’ı gökyüzüne çıkarırlardı. Gel de erkek olmayı isteme Ama İsmail gibi, Sülûman gibi erkek olacağına domuz ol daha iyiydi...”(151.s.)

Cinsel olarak sömürülen sadece köydeki hizmetçi Güllü değildir. Şehirdeki eğlence mekânındaki kadınlar da bedenleri üzerinden geçimlerini sağlamak zorunda kalır ve dansözlük yaparak para kazanırlar.

Sonuç olarak Kemal Bilbaşar, Toplumcu Gerçekçilik’in önemli konularından olan kadın temasını diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da başarıyla işlemiştir.

3.6.İdeolojik Bakış

Toplumcu Gerçekçi romancılar Marksist ideolojinin amaçlarına uygun eserler oluşturmaya gayret eder. Edebî eserler bu yönüyle güdümlü-hamasi bir yapıya bürünür. Bundan dolayı ortaya konulan eserlerde estetik kaygıdan ziyade içerik önemli olur. İnsanların özellikle işçilerin ve köylülerin dertlerini, sorunlarını, ezilmişliklerini taraf tutarak anlatırlar. Toplumun kalkınması için adaletsizliklere, yolsuzluklara, haksızlıklara, kötülöklere ezilen ve sömürülen işçi ve köylüye dikkat çekmeye çalışırlar. Yazarlar, eserlerinde açık ve net mesajlar verirler, sorunlara çözüm sunmaktan geri durmazlar.

Toplumcu Gerçekçilik doğrultusunda eserler veren yazarlar açık bir şekilde taraf tutarlar ve ezilenin, sömürülenin, horlananın, yanında dururlar. İdeolojik tavrı olan sanatçı eserinde bu ideolojiye hizmet eden metinler oluşturmaya gayret eder. Ayrıca yazar halkı yönlendirmek ve eğitmek istediği için edebî ve estetik kaygıyı bir kenara bırakır ve içeriği önemser. İçerik biçimden önce gelir. Hem içeriği önemsedikleri için hem sosyal mesaj verme kaygısını güttükleri için hem de halka özellikle de köylüye yakın olduklarını, onlardan biri olduklarını göstermek için halkın kullandığı dili eserlerinde kullanmaya özen göstermişlerdir.

Kemal Bilbaşar da eserlerini siyasi fikirleri doğrultusunda oluşturmuş ve halkın konuştuğu dili eserlerinde başarıyla kullanmış bir yazardır. Eserlerinde sosyalizmin insanları huzura kavuşturacağını, insanlar arasında eşitlik ve adaleti sağlayacağını, kapitalizmin ise insanların huzurunu kaçıracığını açıkça dile getirmiştir. Yazar ideolojik görüşünü *Cemo* ve *Memo*'da yüksek sesle dile getirmiş, ezilen halkın yanında ağaların ise karşısında durmuştur.

Kemal Bilbaşar, *Cemo* adlı eserinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1925'teki Şeyh Sait İsyanı ve 1938 Dersim olaylarına Marksist ideolojinin penceresinden bakmıştır. Yazar olayların oluş sebebini Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki sosyal yapı içerisinde yer alan ağalık, şeyhlik düzenin getirmiş olduğu köylüye özgürlük tanımayan ezen/sömüren sisteme bağlar. Ağalık ve şeyhlik düzenin ortadan kaldırılarak ağaların, şeyhlerin sahip olduğu toprakların köylülere dağıtılmasını önerir. Böylece sosyal adaletsizlik ortadan kalkacaktır. Eserde bu öneri, Yarbay Fahri aracılığıyla yerleştikleri Çatalgediği Köyü'nde yaşanan olaylar vasıtasıyla somutlaştırılır.

Bilbaşar Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki hiyerarşik yapıyı ağalar/beyler/şihlilerden oluşan güçlülerle ve bunlara bağlı köylü/kul/maraba şeklinde göstermiştir. Yazara göre toplumda var olan bu sosyal adaletsiz düzenin ancak ağalık sistemin kaldırılmasıyla, herkesin özel mülkiyet anlayışından hareketle kendi toprağına sahip olmasıyla önenebileceğini söylemiştir. Toplumda kemikleşen ağalık düzenin kaldırılmasına dair elbette kaygılar söz konusudur. Yazar bu kaygıları Velo Dayı aracılığıyla dile getirir:

“Ağasız nasıl ederik bunca insan? dedi. Komları neyle onarırık? Tohumu, unu, samanı, çifti kimden alırık? Önümüz kış. Ambarımızda bir avuç buğdayımız yok. Kış kıyamette ortada kalırık da acımızdan ölürük. (...)”

“Sorikoğlu'na kul olak, demezim. Sorikoğlu'nun yüreğindeki hıncı bilirim. Lakin Cano, ağasız kalmakta korkutur beni. İyi bir ağamız olsa, bize kanat gerse fena mı ola? Şu diyarda ağanının himayesi olmadan yaşar bir kul göster bana. Göster ki güvenim arta! Bir avuç insan ne yapar, ne ederik tek başımıza? Haramiler basanda davarımız, canlarımızı koruyabilirik?” (141. - 144.s.)

Bu konuşmalar üzerine yazar hem Memo üzerinden hem de Komutan Fahri Yarbay üzerinden ideolojik amacını okuyucuya aktarır. Yazara göre toplumdaki adaletsiz ağalık düzeni, devlete asi olmadan herkesi toprak sahibi yaparak kaldırılabilir. Fahri Yarbay adeta Kemal Bilbaşar'ın söze gelmiş hali Memo'da bu sözleri köylüye ileten aracı gibidir. Memo ağalık düzenine başkaldırmış Fahri Yarbay vesilesiyle köylüye güzel haberler getirmiştir. Bu güzel haberi köylüye “*Başımıza buyruk birer ağa eder bizi, hiç kimsenin malını uğrılmadan, dağa çıkmadan ağa eder bizi komutanm. Çift kendimizin, tohum kendimizin, kom kendimizin olacak.*” (140.s.) cümleleriyle duyurmuştur.

Bunlardan hareketle Kemal Bilbaşar Cemo adlı eserinde ideolojik bakışını eserlerine yansıtmakta geri durmamış, halka özellikle köylüye karşı eğitici rolünü üstlenmiştir.

Diğer romanlarda olduğu gibi Kemal Bilbaşar *Memo* romanında da ideolojik görüşe yer vermiştir

Bilbaşar, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki sosyal statüyü ağalar/beyler/şihlilerden oluşan güçlülerle ve bunlara bağlı köylü/kul/maraba şeklinde göstermiştir. Yazara göre toplumda var olan bu sosyal adaletsiz düzenin ancak ağalık sistemin kaldırılmasıyla, herkesin özel mülkiyet anlayışından hareketle kendi toprağına sahip olmasıyla önlenebileceğini söylemiştir. Güvenilir devlet adamları ve özellikle askerlerle halkın devlete olan güvenini arttırmak isteyen yazar, o yeri doldurulamayacak “devlet babanın” yerini doldurmaya çalışmıştır.

Toplumcu Gerçekçilik'i edebî görüş olarak benimseyen sanatçılar sanatı, kendi siyasi fikirlerine hizmet eden ideolojik bir araca dönüştürürler. Bu nedenle bireysel ve sanatsal eğilimlerden ziyade halkı yönlendire, eğiten ve ortak bir amaç etrafında buluşturan politik ve ahlaki eserler ortaya koymaya gayret etmişlerdir.

Toplumcu yazarlar yukarıda değindiğimiz görevleri ve amaçları gerçekleştirmek için sanatı araç olarak kullanırlar. Bunu yaparken de eserlerinde olumlu insan/kahraman tipi oluştururlar. Oluşturdukları bu tip, cesaret ve zekâya sahip olma, ideolojik inancı güçlü, amacı pürüzsüz ve temiz olarak görebilme; zevklerinde, duygularında, davranışlarında, düşünce dünyasında ve verdiği kararlarda isabetli olabilme, kesin olarak yanışı ve hakikati bilme, her soruya cevap verebilme, inançlarında şüpheye düşmeme, hedefine ulaşabilmek için en akıllı ve kısa yolu seçebilme yetilerine sahip idealize edilmiş, sömürülen ve ezilen insanlara örnek gösterilen kişidir.

Bu görüşteki yazarlar açık bir şekilde taraf tutarlar ve ezilenin, sömürülenin, horlananın, yanında dururlar. İdeolojik tavrı olan sanatçı eserinde bu ideolojiye hizmet eden metinler oluşturmaya gayret eder. Ayrıca yazar halkı yönlendirmek ve eğitmek istediği için edebî ve estetik kaygıyı bir kenara bırakır ve içeriği önemser. İçerik biçimden önce gelir. Bundan dolayı halkın günlük konuşma dillerine, folklorik unsurlara, destansı öğelere, deyim ve atasözlerine bilinçli bir şekilde metinlerde yer verilir.

Yaşar Kemal'in İnce Memed serisine baktığım İnce Memed tam bir kahramandır/olumlu tiptir. İnce Memed, haksızlığın, adaletsizliğin, zulmün karşısında durur ve halkın yanında olur. Ağalarla büyük bir mücadeleye girer. Aslında şunu söyleyebiliriz İnce Memed, Yaşar Kemal'in romanda ses bulmuş, ete, kemiğe bürünmüş hâlidir. Dört roman boyunca İnce Memed, ezilen halkın umudu olmuş, zenginden alıp fakire vermenin, toprak ve gelir paylaşımında sosyal adaletin savunucusu olmuştur.

Kemal Bilbaşar da eserlerini siyasi fikirleri doğrultusunda oluşturmuş bir yazardır. Eserlerinde sosyalizmin insanları huzura kavuşturacağını, insanlar arasında eşitlik ve adaleti sağlayacağını, kapitalizmin ise insanların huzurunu kaçıracağını açıkça dile getirmiştir. Sanatını da bu amaçla kullanmış, yöresel deyiş ve ifadelerle sıkça yer vermiştir. Yazar ideolojik görüşünü *Cemo* ve *Memo*'da yüksek sesle dile getirmiş, ezilen halkın yanında ağaların ise karşısında durmuştur.

Başak Olur Ağaların Düşünü'nde Doktor Murat olumlu kahraman olarak karşımıza çıkar. Fakat Doktor Murat derin bir mücadeleye

girişmiyor, hatta tam tersi olaylardan uzak kalıp, kaçmayı tercih ediyor. Elbette ki bir liderlik vasfı vardır fakat cesaret yönünden eksik olduğu için arka planda kalmayı tercih etmiştir. Örneğin Osman Ağa'nın şoförü İsmail ağayı traktör yarışında yüz üstü bırakınca imdada Doktor Murat yetişir. Hasım güçler hileyle yarışı kazanır ve Murat bu durumu kabullenir, sessiz sedasız köyü terk eder. Murat sadece yarışı kaybetmez aynı zamanda bahsin ucunda Menekşe vardır. Menekşe'ye karşı duyguları da vardır fakat mücadele etmeyi göze alamaz. Arkadaşının tavsiyesiyle olayın üzerinden biraz zaman geçtikten sonra köye dönmeye karar verir. Bu karar da kendini şu cümlelerle ikna eder:

“Daha şimdiden köyde kalacağına aklı yatmıştı. Bucak ne de olsa kendi köyüydü. Sevenleri vardı. Menekşe yüzünden Hüseyin Ağagil kendisine düşman kesilse de ne lazım gelirdi? Hayat kavgasında ağalarla karşılaşmayı göze almamış mıydı? Yeni bir şey değildi ki bu! Menekşe'ye karşı duyduğu sevgiyi de mühimsemiyordu şimdi. Fizyoloji kanunlarının hükmünü yürüteceğine güveni vardı. Eli ayağı düzgün, hanım hanımcık bir kızın iyi edemeyeceği gönül yarası mı vardır?” (203-204.s.)

Toplumcu Gerçekçi yazarlar edebî ürünlerini tez-antitez çatışmasına dayanan “ezen-ezilen”, “sömüren-sömürülen”, “ağa-köylü”, “zengin-fakir”, “işçi-patron” gibi çatışma ve zıtlıklar üzerine kurar. Kemal Bilbaşar, *Cemo* ve *Memo*'da bu zıtlıklar üzerinden Toplumcu Gerçekçi konuları ön planda tutarak işlemiştir. Fakat konu *Başka Olur Ağaların Düğünü*'ne geldiğinde farklı bir boyuta taşınır. Bu romanda keskin bir zıtlık söz konusu değildir. Ağa-köylü ilişkisi kesin çizgilerle ayrılmış değildir. Hüseyin ve Osman ağalar köylüye zulüm etmez, haklarını yemez, hor görmezler. Osman Ağa asalet budalası, Hüseyin Ağa ise cimriliğiyle, aç gözlülüğüyle topraklarını genişletmek isteyen kurnaz bir tip olarak karşımıza çıkar.

3.7. Din Algısı

Toplumcu Gerçekçi yazarların işlediği konular arasında din ve din adamlarına bakış, batıl inançlar ve hurafeler de yer almaktadır. Fakat bu Toplumcu Gerçekçi eserlerde din toplumsal bir olgu olmaktan çıkıp kişisel bir değer hâline getirilmiştir. Marksizm dine eleştirel yaklaşır. Marksizm'e göre din, halkı kitlesel olarak uyuşturan bir afyon işlevi görür. Bu nedenle din de insanları denetleyen ve kontrol altında tutan sosyal kontrol

mekanizmasıdır. Din toplumsal bir olgu olarak insanları birleştirici ve bütünleştirici bir olgu iken sermaye sahipleri, gücü elinde bulunduran yönetim sınıfı ve sömüren-ezen kesim tarafından halkı daha fazla sömürmek ve uyutmak için kullanılan çok iyi bir malzemedir.

Toplumcu Gerçekçiler dini ve din adamlarını yukarıda belirttiğimiz gibi işlerken Türk edebiyatında köy romanlarında bu konu farklı şekilde karşımıza çıkar. Köy romanlarında din, gerçeğe veya gerçeğe yakın yönleriyle değil genellikle dine, din adamına veya dini inançları gereği hayatını sürdüren insana, dini görev ve sorumluklara, dini kavramlara eleştiri, aşağılama, kötüleme şeklindedir. Yani köy romancıları, dönem şartlarına göre var olan akıl ve sağduyudan uzak dini yobaz yönleriyle göstermek isterler amaçları eleştirmek değildir. Gerçekçi bir gözlemlerle dini ve dini yaşayışı anlatmaya çalışırlar. Ve bu konu köy romanlarının doğrudan ele aldığı bir konu değildir. Din konusu asıl konunun akışı içinde satır aralarına bazı cümleler eklenerek yapılır.

Kemal Bilbaşar'ın romanlarına baktığımızda din ve din adamlarının fazlaca işlendiğini görürüz. Zaten romanlarda geçen “şih, seyit, Hızır, ziyaretgâh, türbe” kelimelerinin sıklıkla geçmesi dinin insanlar üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermesi bakımından yeterlidir. Özellikle *Cemo* ve *Memo*'da din konusu hayli önemli bir yer tutar. Yazar sadece dine değil, hurafelere, batıl inançlara, kutsal mekânlara eserlerinde bol yer verir. Örneğin *Cemo* romanının ilk sayfalarında Şeyh Sait Ayaklanması detaylı bir şekilde anlatılmasa da dini gerekçelere dayandırılır. Bilbaşar, Dersim olaylarına da değinmiş ve bunu yine dini gerekçelere dayandırmıştır. Fakat burada önemli bir detay vardır. Hem *Cemo*'da hem de *Memo*'da olaylar Cumhuriyet'in ilanından sonra geçmesine rağmen “Osmanlı” ifadesinin kullanılması şaşırtıcıdır. Yazar bunu bilerek yapmıştır. Çünkü hem Doğu'da yaşayan halkın gelişmelerden ne kadar uzak olduğunu göstermek hem de devletle-halkın bağının ne kadar kopuk olduğunu, halkın devlete olan güvensizliğini göstermek istemiştir. Bu ayrıntıyı da verdikten sonra konumuza dönersek yazar Dersim olaylarını dine gerekçelere dayandırmış,

Alevi-Sunî çatışmasını satır arasında vermiş ve bunu köyün en yaşlısına söz hakkı vererek dile getirmiştir:

“Biz Horasanlıyık, onlar Urum diyarındandır. Hanefi’dirler. Bizi düşman bilirler. Sultan Selim’den beri kökümüzü kazımaya çalışırlar. Lakin silah gücü ile Dersim’in Tujik ve Koç şikeftanlarına giremeyeceklerini anlamışlardır. Şimdi yol döşemek bahanesiyle dağı, tepeyi düz ederler. Dersim’e muallim namı adı altında casuslar gönderip bebelerimize dillerini, cedlerini unutturmaya çalışırlar. Onlara Osmanlılık talim ederler. Sureti haktan görünüp kızlarımızı devşirmeye çalışırlar. Bunları kendi memleketlerine götürecekler, güya ki medeniyet öğretecekler. Aslında onları Osmanlılaştırıp buraya yollayacaklar ki, aslimızı, neslimizi bozarlar.” (191.s.)

Cemo romanında Alevi-Sünnî ayrımının karşımıza çıktığı diğer bir yer ise Memo’nun askerde ismi verilmeyen sadece rütbesiyle bahsedilen Yüzbaşı ile olan ilişkisidir. Memo, Zaza düşmanı Yüzbaşı ile arasında şöyle bir konuşma geçer: Yüzbaşı, Memo’ya “*Zaza mısın?*” diye sorar ve Memo “*Elhamdülillah Müslümanım.*”(63.s.) şeklinde cevap vermesi, Alevi olan Zazaların gayrimüslim gibi algılandığını gösterir. Keza Yüzbaşı “*Kafirin kanı helal. Heç kimseye bırakmamışım. Cehennem’e odun diye göndermişim onu*” (70.s.) sözleri Zazaların gayrimüslim olarak algılandıkları görüşünü destekler. Aynı şekilde ağanın, Hanefilerin “*Kızılbaşı kâfir bildiklerini*” söylemesi de bu görüşü destekler.

Çancı ustası Memo’nun da Zazalardan Alevi olan Cemo ile evlenmeside köy halkı tarafından hoş karşılanmaz ve köylüler tarafından yadırganır. Köyün kadınları ve kızarlı Cemo’ya kötü davranır, içlerine almazlar.

Geleneklerden, eğitimsizlikten ve çaresizlikten kaynaklanan batıl inanç ve hurafeler de Kemal Bilbaşar tarafından eserlerde sıklıkla işlenmiştir. Yaygın olan batıl inançlardan ilki büyüdür. Köylü herhangi bir işi rast gitmediğinde ya da bir dileği gerçek olmadığında bunu büyüyle ilişkilendirir ve bunu çözmek için ocaklara, yatırlara gitme, adak adama, okunmuş yiyecekler kullanma, muska gibi yolları dener.Örneğin Memo’yla yengesi arasında evlilik üzerine geçen şu konuşmada batıl inançlara dair bilgiler vardır: Yengesi Memo’ya “*Biri büyü yaptı da, kısmetini mi bağladı hey Memo? Ocaklara gidem okutam seni herif.*” (91.s.) devre harekete geçer. Yazar bundan sonrasını Memo’nun ağzından şöyle anlatır:

“Beni evlendirmeyi haftalarca, aylarca dert edindi kendine. Üzerimdeki büyüğü bozmak için yatırlara, ocaklara taşındı durdu. Adaklar adadı. Belli etmeden okunmuş şekerler, kahveler pişirdi, gömlekler giydirdi, eşiğin altına muskalar gömdü, en sonunda usandı, umudunu yitirdi, evlendirmekten söz açmaz oldu.” (91.s.)

Büyünün yanında fal bakma geleceğe dair çıkarımlar yapmakta işlenen diğer konulardan biridir. Kitabın ilerleyen sayfalarında Dersim olaylarından bahsedilirken bu konuya değinilmiş ve Osmanlı'nın Dersim'e saldırması gerçekleşirse kazanan tarafın Aleviler olacağı söylenmiş, seyitler “remil atarak” geleceği görmüşlerdir.

Cemo'da görülen başka batıl inançlar, yatırların ziyaret edilmesi, ölenler için mum yakılması ve adak adanmasıdır. Hızır, On İki İmam, İmam Ali, Tujik Baba ise kutsal gördükleri ve zor anlarında yardım geleceğine inandıkları kişilerdir. Örneğin Çocuk sahibi olamayan Cemo, çaresizlikten umudunu batıl inançlarda arar ve Veysel Karani Hazretleri'nin türbesini eşi Memo ile birlikte ziyaret eder. Yazarın türbede gördüklerini anlattığı kısım insanların dine bakışını ve dini ritüelleri hayatlarına nasıl uyguladıklarını yansıtır.

“Akşam vakti Veysel Karani'nin türbesine vardık. Büyük bir ziyaretgâhtı. Avlusunu kale gibi muhkem duvarlar çevirirdi. Duvar diplerinde niyaza gelmiş kişiler, dertli ihtiyarlar, şifa arayan deliler, döl isteyen avratlar oturur ya da uyanık yatarlardı.” (165. s.)

Veysel Karani türbesinin yanında kutsallık atfedilen başka mekânlarda vardır. Türbe dışında “ziyaretgâh” olarak adı geçen diğer kutsal mekânlar “dağ” ve “su” ile ilişkilidir. Örneğin Mercan Göleği, Cemo için kutsal bir mekândır. Çünkü o, annesinin ruhunun bu mekânda dolaştığına inanır. Cemo sık sık göle annesini ziyarete gelir, onunla konuşur, başı sıkıştığında ondan yardım ister.

Kutsal kabul edilen mekânlardan bir başkası olan Monzur gözesi, batıl inançlar konusunda da söz ettiğimiz gibi, adak adanan, ziyaret edilip dilek tutulan, ant içme, nikâh gibi törenlerin yapıldığı kutsal bir mekân olarak anılır. Romanda “Monzur” olarak adı geçen “Munzur”, gerçekte de Tunceli ve çevresinde kutsal olarak kabul edilen bir mekândır. Benzer şekilde Tujik Dağı'nda bulunan Tujik Baba da kutsal kabul edilen ziyaret yerlerinden birisidir.

Memo'nun hayatına Şih Senem'in girmesiyle beraber Cemo ve Memo romanlarına da din girmiş oluyor. Şih Senem ve köyü için din ayrılmaz parçalarıdır ve hayatlarının merkezinde yer alır. Dini ritüeller ve uygulamalar köylünün yaşantısında önemli bir yer tutar. Örneğin nikahlarını Monzur Dağın'da kıyarlar, On İki İmam'a ve Hızır üzerine ant içerler. Görüldüğü gibi Kemal Bilbaşar dini, dini yaşantıları, batıl inançları ve hurafeleri eserlerinde sıklıkla kullanmıştır. Fakat Kemal Bilbaşar Cemo adlı eserinde yobaz din adamlarına hemen hemen değinmemiş, ağalar din adamlarını ve dini kullanarak köylü ezme ve sömürme yoluna gitmemiştir.

Toplumcu Gerçekçi eserlerde din hem yozlaşmış din ve din adamlarıyla hem de batıl inançlar ve hurafelerle incelenir. Güçlü sınıf din başlığı adı altında özellikle de din adamları vasıtasıyla dini kendi çıkarları için halkı uyutmakta ve onları sömürülebilir hâle getirmekte kullanmaktadır. Batıl inançlar ve hurafeler ise çoğunlukla cahil, fakir, ezilen ve sömürülen kaderine boyun eğmiş köylüler tarafından kullanılır. Çaresizlik ve sorunların çözümsüzlüğü bu alt sınıf insanını batıl inançlara ve hurafelere itmiştir. Batıl inançların birçoğu ya birtakım zararlardan korunmak için ya bir muradın gerçekleşmesi için ya bir hastalığa şifa bulmak için ya da ekonomik sebeplerle bağlantılıdır.

Memo romanında da ağalar/şihler dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış, kadıdan yalan yanlış fetvalar çıkarmışlardır. Dini sadece kendi küçük hesapları için değil ulusal boyutta kazanç sağlamak için de kullanmışlardır. Örneğin Şih Sait kendine taraftar bulmak için Osmanlı'nın din farklılığından dolayı köylüye saldıracağını söylemiş. Alevi- Sünni konusunu kendisine iyi bir malzeme yapmıştır.

Ayrıca Alevi-Sünni konusu Memo'nun evliliğinde de karşımıza çıkmış bir Hanefi'nin Alevi birisini istemesi, evlenmeye niyet etmesi köylüler tarafından hoş karşılanmamıştır. Marsistlerin "Din afyondur." Sözüden hareketle Kemal Bilbaşar'da din ve töreyi başarıyla kullanarak köylülerin fazla sorgulamasına, olaylara eleştirel yaklaşmamıştır.

Memo'da batıl inançlara da çok sık yer verilmiştir. Örneğin Şih Abdo çocuk sahibi olmak için büyüler, muskalar yaptırmış, türbe ziyaretlerinde bulunmuşlardır. Fakat dertlerine çare bulamamışlardır. “*Dersim'in damı sayılan Tujik Baba ziyaretine çıkmış, Sultan Hızır'a adak verip yakarmaya. Hani gökyüzüne yakın çıkar ki sesini rahat duyura*” (18.s.) sözü de batıl inançların yaygınlığını gösterir. Şih Senem'e olağanüstülük katmak için yine dini efsanelere, menkıbelere başvurulur. Şih Senem annesinin rüyasında Hızır'ı görüp elma yiyerek hamile kaldığını anlatır.

Büyü ve falcılıkta yaygın olan diğer bir batıl inançtır. Şih Senem evlendiği gece Şih Abuzer'le kalmak istemez. Hizmetçiler şihin kıza kötü davranmasını engellemek için büyüü bahane gösterirler ve ağayı sakinleştirmek için şunları söylerler:

“Yol yorgunudur, küçük cahil bir kızdır, Korkmuştur. Birkaç gün dinlenende kendine gelir. Belini bağlayan, kanını donduran ola ki bir düşmanın büyüüdür. Kurşun döktürür, büyü bozarık.” (128.s.)

Memo'da görülen başka batıl inançlar, yatırların ziyaret edilmesi, ölenler için mum yakılması ve adak adanmasıdır. Hızır, On İki İmam, İmam Ali, Tujik Baba ise kutsal gördükleri ve zor anlarında yardım geleceğine inandıkları kişilerin yanında kutsallık atfettikleri Veysel Karani türbesi, Mercan Göbeği, Monzur gözesi gibi yerler vardır. Kutsal kabul edilen mekânlar adak adanan, ziyaret edilip dilek tutulan, ant içme, nikâh gibi törenlerin yapıldığı yerlerdir.

Toplumcu Gerçekçiler'in din ve din adamlarını yobaz olarak yansıtma durumu bu kez Kemal Bilbaşar'da görülür. Yazar diğer incelediğimiz romanlarından farklı olarak yobaz din adamına yer vermiştir. Dönemin diğer romanlarında yobaz olarak gösterilen imamların yerini *Memo*'da kadı almıştır. Kadı ezen, sömüren tarafta yer almış Şih Persin'in toprakları rahatlıkla alabilmesi için yanlış bir fetva çıkarmıştır.

Bütün bu söylenenlerden hareketle yazar, din ve din adamlarını, batıl inançları ve hurafeleri, dinin siyasete karıştırılarak nasıl kötüye kullanıldığını *Memo*'da da başarıyla işlemiştir.

Toplumcu Gerçekçi eserlerde din adamları olumsuz bir imajla tasvir edilir. Eserlerde din adamları, çıkarıcı, rüşvet alıp rüşvet veren, temizliğine dikkat etmeyen, gâyriahlaki davranışlar sergileyen, güçlünün ve paranın yanında duran bir karakter olarak anlatılır. Bunun örneklerine Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* romanında Ali Şahin Hoca'da, Yaşar Kemal'in *Yer Demir Gök Bakır* romanında Taşbaşıoğlu'nda, Orhan Kemal'in, Fakir Baykurt'un romanlarında sıkça rastlarız.

Toplumcu Gerçekçi eserlerde din, ezilen sınıfın çaresizlikten, yalnızlıktan, cahillikten ve yoksulluktan dolayı sığınacak bir limanı gibidir. Yaşar Kemal'in *Yer Demir Gök Bakır* romanında buna benzer bir tabloyla karşılaşırız. Romanda Yalak köyünün sakinleri dini görevlerini yapmak yerine batıl inançlara sığınır. Evliya olarak seçtikleri Taşbaşıoğlu bile dinden o kadar uzaktır ki namaz bile kılmaz hatta oruçlu olduğunu söylediği zamanlarda bile gizli gizli yemek yer. Köylüler Taşbaşıoğlu'na "kurtarıcı", "iyileştirici" gözüyle bakıp kurtuluşu onda ararlar.

Ramazan Kaplan yazarların bilinçli ve bilinçsiz dini ve din adamlarını birtakım olumsuz özelliklerle yansıtılmasını eleştirmiş genelleme yapıp insanları tek bir kalıp içine sokmanın yanlış olduğu şu cümlelerle ifade etmiştir:

"Köy romanlarının insanı insan olarak değil, birtakım kalıplara göre ele almanın en aşırı uygulamaları din konusundadır. Onların pek çoğu, parçayı bütün yerine koyma veya "özel" genelleştirme hatasından kurtulamazlar. Psikolojik yönler(sevme, nefret etme, kin, öç alma, hırs, hoşlanmavb.) bütün insanlarda ortak olduğuna göre, bunları sonucu olarak ortaya çıkabilecek durumlar da –normal olarak- herkesten beklenebilecek şeylerdir. Böyle olunca yalnızca dindar insanı haksızlık yapan, ırz düşmanı, tefeci, hırsız vb. özelliklerle ele almak hiçbir zaman gerçeği ifadesi olamaz. Böyle davranmak ve bu konuda aynı anlayışı sürdürmek ise, her fırsatta gerçekçi olduklarını ileri sürenköy romanı yazarlarının bu iddialarına da ters düşer." (Kaplan, 2008: 254.-255)

Kemal Bilbaşar'ın edebî eserlerine baktığımızda da din önemli bir konu olarak karşımıza çıkar. Örneğin *Cemo* ve *Memo*'da Aleviliğe, dine, dinin içine karışmış hurafelere-batıl inançlara, bu inançların insanların hayatına nasıl yansydıklarına dair birçok içeriğe rastlarız. Yazar bu eserlerinde din

adamlarından fazla söz etmez. Bunun yerine edebî eserlerinde batıl inançlara ve hurafelere sıkça yer verir

Başka Olur Ağaların Düğünü'nde de dinin istismarına ve yanlış kullanımlarına rastlanır. Bu eserde kurnaz, uyanık olan Hüseyin Ağa, muhtarlık seçimini kazanmak için kasabaya Hac filmi getirtir ve insanların dini duygularını sömürerek kendi menfaatine işler yapar.

“Hac filmi yüzünden bucak kısa bir zaman içinde çevrenin kâbesi oldu. Yakın, uzak köylerden, kasabalardan halk akın akın geldi, Hüseyin Ağa'nın ardiyesindeki sinema doldu doldu, boşaldı, o mübarek yerleri kendilerine görmeyi nasip ettiğinden dolayı Hüseyin Ağa'yı göklere çıkardılar, hayırdualara gark ettiler. Köyün ihtiyarları da eski yargılarını tüm unuttular. Hüseyin Ağa'yı Tanrı'nın en mümin kulu ilan ettiler. Böylece seçimleri gene Hüseyin Ağa kazandı.” (18.s.)

Muhtarlık seçimi dolayısıyla Osman ağa ve Hüseyin Ağa kahvehanede atışırlar ve Osman Ağa, Hüseyin Ağa'yı hileyle muhtarlığı kazandığını, Hac filmiyle insanların gözünü boyadığını iddia eder. Bunun üzerine Hüseyin Ağa, yine dini ve Hz. Ali'ye ait olan sözü Hz. Peygamber'e aitmiş gibi söyleyerek kendisini savunur.

“Sen eski adamsın yeğenim, neyneyim. Devrin değiştiğini anla biraz... Benim sinemam bir halk mektabıdır... İnsanın eyisini, kötüsünü canlı canlı öğrediyoruz millete. Dünyayı tanıdıyoruz. Peygamberimiz, bana bir şey öğreden kölesi olurum, buyurmuş. Onun yolundan gitmek mi ahlaksızlık oluyo?” (23. s.)

Bunlardan hareketle *Başka Olur Ağaların Düğünü*'nde yazar dini, hurafeleri ve batıl inançları güçlü bir şekilde kullanmıştır.

3.8. Yöneticilere Bakış

Kemal Bilbaşar'ın romanlarında yöneticilere ve devlete bakış olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı şekilde incelenmektedir. Yöneticilere bakışa geçmeden önce halkın, köylünün devletle ilişkisi nasılmış ona bakalım. *Cemo* romanında devlete güvenip destekleyenler olduğu gibi güvenmeyip hainlik edenlerde olmuştur.

Fakat unutmadan belirtmekte fayda var ki hem *Cemo*'da hem de *Memo*'da geçen olaylar Cumhuriyet'in ilanından sonra geçmesine rağmen “Osmanlı” ifadesinin kullanılması ilginçtir. Önceki sayfalarda da belirttiğimiz gibi yazar bunu bilinçli bir şekilde yapar. Yazarın bu şekilde

yazmansın sebebi hem Doğu’da yaşayan halkın gelişmelerden ne kadar uzak olduğunu göstermek hem de devletle-halkın bağının ne kadar kopuk olduğunu, halkın devlete olan güvensizliğine dikkat çekmek istemesidir.

Cemo’da devletle köylünün ilişkisi ilk olarak Değirmenci Cano’nun ağzından okuruz. Değirmenci Cano, ağanın kendisine istediği kızı kaçırıp dağlarda dolaşırken şöyle bir duyum alır ve Gazi Paşa’yı desteklediğini şu cümlelerle anlatır:

“Başlarının derdine düşmüş şıhlar, ağalar, begler. Köy köy dolaşan bir seyitten öğrendim. Urum diyarında bir Paşa türemiş. Sarı saçlı, gök gözlü bir civanmış. Kâfirle birlikte Osmanlı’nın zalim padişahına büyük cenk açmış. Zorlu dövüş olmuş. Karşı karşıya gelende bir kılıç çalmış, ikiye bölmüş padişahı, yiğit Paşa. Onun sayesinde temizlenmiş memleket küffardan. (...) Çok geçmeden Paşa, bizim şıhlara, ağalara, beglere de haber salmış, “Ey Kayılar,” demiş. “Bundan böyle uğruluk, ayıngacılık yapmayacaksınız,” demiş, “fakire zulmetmeyeceksiniz, zengini, fakiri bir tutacaksınız,” buyurmuş. Bunu duyanda, seyidin ellerine sarıldım, öptüm. Bundan böyle bende o Paşa’nın kuluuyum.” (18. s.)

Cano’nun bilinçsizce farkında olmadan dâhil olduğu olay Şeyh Sair Ayaklanması’dır. Cano, Şih Mahmut’un da yönlendirmesiyle isyanı bastırmak için başlatılan mücadeleye katılmıştır. Öncesinde Şih Mahmut köylülere şöyle seslenmiş ve Gazi Paşa’ya destek istemiştir:

“Yiğitlerim, Gazi Paşamıza hizmet günü gelmiştir. Yeni zagonları (kuralları) tanımayan, soygunculuğu, uğrılığı hak sayan, fakiri fukarayı ezen birtakım izansız, kendini bilmez şıhlar, ağalar, beyler birleşip Gazi Paşamıza asi olmuşlardır. Bunlardan biri olan Sorik Ağa, Şih Hasan kardaşımızın obasına baskın vermiş. Hemen imdatlarına gitmeliyiz.” (20.s.)

Şeyh Sait İsyanı’nı başladığında Gazi Paşa’nın yanında olup devleti desteleyenler olduğu gibi hainlik edip Şeyh Sait ile anlaşma yoluna gidip isyan bayrağı çekenlerde olmuştur. Örneğin Drahini, Hani, Palu, Pirani çevresinin şıhları, ağaları, Şeyh Sait’in etrafında toplanıl onu Kürt Padişahı ilan etmişlerdir. Zorlu bir mücadeleden sonra isyan bastırılmış, asilik edenler ağalar idam edilerek Doğu Anadolu’da huzur sağlanmıştır.

Aynı şekilde Memo’nun dayısı da Memo’ya benzer öğütler vermiş, Memo’ya “ *Şıhların sözlerine kapılma. Osmanlı’yı düşman belleme! Kayılarla Osmanlılar bir ananın yavrularıdır.*” (50. s.) gibi sözlerle nasihatte bulunmuştur. Dayı sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Bu suyu geçende boğulan Süleyman Şah, hepimizin dedesidir. Hepimiz aynı soydanık. Osmanlı’ya düşmanlıktan fayda yok, zarar var. Şıhların, ağaların düşmnlığı körüklemesi sebepsiz değil. Gazi Paşa Tanrı’nın istediğini ister. Kul ile ağa arasında fark olmasın, der. Böyle zagon çıkarıp ferman gönderir.”(50. s.)

Köylüler ve Memo başı dara düşünce devlete sığınmış ve devlet erkânından yardım istemişlerdir. Memo köyleri Sorikoğlu’na satınınca ağanın hışmından ve zulmünden kurtarmak için Fahri Yarbay’dan yardım ister. Fahri Yarbay iyi bir Mustafa Kemal askeridir. Ezen, sömüren, zalim ağalara karşı, ezilen, gariban, mazlum halkın köylünün yanında durmuş faydalı ve yararlı işler yapmış başarılı bir komutandır. Memo’nun öncülüğünde köylüyü Sorikoğlu’nun şerrinden korumak için Çakalgediği köyüne yerleştirmiştir. Devlet olarak köylüye sahip çıkmış, onlara kol kanat germiştir. Köylülerin deyimiyle “devlet baba” yalnız ve çaresiz durumda kalmış köylüye sahip çıkmıştır. Fakat köylüler kendilerine yurtluk olarak verilen Çakalgediği köyüne göçme konusunda tereddüt yaşarlar. Çünkü ağanın zulmünden, onlara eziyet etmesinden korkmaktadır. İşte bu noktada muhtar devreye girer ve “devletbabaya” güvenme konusunda köylüye “*Sorikoğlu’ndan ziyade Osmanlı’ya güvenirim. Kemal Paşalının hükümatı milletin babasıdır. Bunu böyle bilirim. Hükümetimiz bizi arkalamıştır, bize yurtluk verir.*” (147. s.) bunları söyler.

Cemo romanına baktığımızda devlete güvenenler olduğu gibi güvenmeyenlerde vardır. Özellikle Dersim olaylarında ve Şeyh Sait İsyanı’nda devletin karşında olan ağalar olmuştur. Şeyh Sait Ayaklanması’nda ve Dersim olaylarında ağalar sırf çıkarlarını korumak için Osmalı’yı yanlış tanıtmakta dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Örneğin Dersim olayları tartışılırken köyün yaşlılarından birinin kurduğu cümleler köylünün Osmanlı’ya güvensizliğini açıkça göstermektedir:

“Osmanlıların içten pazarlığını çok görmüşüz. Kaç kez dostluk, kardaşlık andı vermiştir bize. Lakin hiçbirini tutmamıştır. Şıh Sayıtlı olayında da aynı şeyi yapmıştır. ‘Şıh Sayıtlıya’ uymazsanız, Dersim’in kılına helal getirilmeyecek, demişlerdir. Lakin ortalık yatışanda, onca zamanın fermanlarını tanımazlıktan gelerek, aşiretin topraklarını Osmanlı hazinesine bağlayan zagonlar çıkarmışlardır.” (192.s.)

Aynı şekilde devlete güvensizliğin açıkça dile getirildiği diğer bir konuşma da Velo Dayı'ya aittir. Memo, Fahri Yarbay'dan aldığı güzel haberlerle köyüne dönmüş ve devletin köylüye edeceği yardımlardan bahsetmiştir. Bunun üzerine Velo Dayı tüm köylünün sesi olmuş ve devlete güvensizliği “*Çok acayip sözler söylersiniz. Hükümetin urbana para dağıttığı heç duyulmamıştır, vukuu yoktur. Bizim bildiğimiz, vergi der, ağa hakkı der, durmadan para ister kul kısmından.*” (141. s.) sözleriyle açıkça dile getirmiştir.

Cemo romanında devlet erkânına bakışta devlete bakışla benzerlik göstermektedir. Romana göre devlet memurları da olumlu ve olumsuz imaj çizenler olmak üzere iki farklı şekilde yansıtılmaktadır. İyi memurlar, Fahri Yarbay, Jandarma Ali, isimsiz nüfus memuru, muhtar, Avukat Hıdır Bey, önce köylüyü destekleyip sonra sahtekârlık yapan kaymakam vekilidir. Bu devlet memurları ezilen, sömürülen, horlanan köylünün yanında olmuş zalimin karşısına dikilmişlerdir. Köylüye “Milletin Efendisi” olduklarını hatırlatmışlar ağalık düzeninin kaldırılıp köylüyü huzura, rahata kavuşturmak için ellerinden gelen desteği vermişlerdir. Bu karakterler okumuş, eğitim görmüş aydın kişilerdir ve amaçları sadece köylüye destek olmak değil, onlara yol göstermek, eğitmek, aydınlatmaktır.

Elbette bu iyi memurların yanında hırslarına ve makam-mevki düşkünlüklerine yenilip ağalarla iş birliği yapan, rüşvet alıp, haksızlık eden ikiyüzlü memurlarda vardır. Bunlar özellikle kaymakam vekili, isimsiz nüfus memuru, isimsiz jandarmalar ve isimsiz yüzbaşıdır. Özellikle kaymakam vekili rüşvet alarak Sorikoğlu ile anlaşmış, köylüye yapılan zulme ve haksızlıklara göz yummuştur. Yardıma gelen köylüyü dövmüş, Sorikoğlu'na övgüler yağdırmıştır.

“Ne haddini bilmez kullar, marabalarsınız ki şhınıza, ağanıza karşı gelirsiniz? Kime güvenirsiniz de isyankârlık edersiniz? Ağanız kusurlarınızı cahilliğinize verip bağışlayıp size iki yüz altın vermiştir, toprağınızı erkeksiz, komlarınızı onarasız, diye. Siz varıp şhınızın ayağına kapanacağınıza, pişmanlık göstereceğinize, gelmiş hükümet kapısına dayanmışsınız. Hükümetin ağa ile kul arasında işi ne? (...) Siz kim olursunuz ki, Sorikoğlu gibi maldar bir ağayı ağalığa yakıştırmazsınız.” (196.s.)

Hem *Cemo* hem de *Memo* romanında Doğu Anadolu'daki ayaklanma ve huzursuzluğun sebebinin ağalık düzeni ve devletle-halkın bağlarının zayıf olması gösterilir. Romanlarda bu sorunlara çözüm olarak ise devletle halkın bütünleşmesi, kenetlenmesi gerektiği ileri sürülür. Bunun içinde bölgedeki ağalık düzenin yerine devletin köylülerin deyimıyla “devlet babanın” üzerine düşeni yapması, köylüye sahip çıkması ve köylülerin adaletli toprak paylaşımıyla “kulluktan” “bireysel olarak var olmaya” geçmesiyle olacağı tezi savunulur.

Memo'da da *Cemo*'da olduğu gibi halkın devlete ve devlet adamlarına bakışı olumlu ve olumsuz olarak iki farklı şekilde anlatılmaktadır. Devlete ve Kemal Paşalı'ya, güvenenler olduğu gibi güvenmeyip karşı çıkanlarda olmuştur. Aynı durum yöneticiler içinde geçerlidir. Devlet memurları da köylünün/marabanın yanında olup köylü menfaatine işler yapanlar olduğu gibi ağalarla/şihlarla bir olup köylüye zulüm edenlere ortak olanlarda vardır.

Halkın Osmanlı'ya karşı tavrı mesafeli, korkak, çekimser ve güvensizdir. Halkın Osmanlı'ya olan mesafesini, ağalar kendi çıkarları doğrultusunda düşmanlığa çevirmeye çalışırlar. Halkı galeyana getirip var olan güvenlerini de zedelemeye çalışırlar. Özellikle Şeyh Sait ve Raşo Ağa hem Şeyh Sait ayaklanmasında hem de Dersim olayları'nda mezhep farklılığını da kullanarak halkın güvenini sarsmak isterler.

Devletin inançlarına, dillerine, dinlerine, törelerine saygı göstermediğini düşünen halk, devlete olan güvenini yitirmiştir. Osmanlı'nın eğitim seferberliği adı altında köylüyü kültürel ve manevi değerlerinden koparıp özünden uzaklaştırdıklarını düşünürler. Halk, devletin kendilerini “Osmanlı yapmaya”, “törelerini”, “örflerini” değiştirmeye çalışacağını, yeni yapılan yollardan, köprülerden geçirdiği askerleri ile onların “başını ezmeye kalkacağı”nı düşünür.

Memo'da bir yandan halkın Osmanlı ile ilgili korkuları, endişeleri, güvensizlikleri dile getirilirken diğer yandan da devletin buna sebep olan tutumları eleştirilir. Eleştirilen noktalardan biri, devletin Doğu'daki karışıklığa sebep olan ağalarla başa çıkamamış olmasıdır.

Devletle halkın arasını açan unsurlardan biri de devlet memurlarının özellikle de jandarmanın olumsuz tutumudur. Tursun Onbaşı, köyün başına bela olmuş adeta köylüye dünyayı zindan etmiştir. Tursun Onbaşı Doğu'daki karışık ortamından faydalanarak köyleri basar, kıymetli değerli eşyaları alır, köyü yağmalar, insanları döver, tartaklar, kadınları dağa kaldırır, köylüden haraç alır. Jandarmalar çoğunlukla ağaları destekleyerek köylüye eziyet ettikleri için halk onlardan korkar.

Halkla devletin arasının açılmasının sebeplerinden biri de vergi konusudur. Köylü vergilerden ekonomik anlamda yorulmuş ve yıpranmıştır. Ağalarında köylünün cahilliğinden faydalanarak, devletin adını kötüye kullanarak halktan vergi toplaması köylünün canına tak etmiştir.

Bütün bahsedilen sorunların aşılabilmesi için yazar devletle halkın bağının güçlendirilmesi, ağalılık düzeninin kaldırılarak herkesin kendi toprağına sahip olmasını, köylülerin elinden tüfeğı alıp kazma kürek vermek gerektiğini söyler.

Başka Olur Ağaların Düğünü'nde benimsediğı olaylara yüzeysel yaklaşımını yazar bu konuda da sürdürür. Köylülerin devletle ve yöneticilerle fazla işi olmaz. Romanın sadece ilk sayfalarında Osman Ağa'nın nasıl zengin olduğunu anlatırken devlet memurlarının rüşvet yediğine değinir.

“Osman Ağa, beşbin dönüm toprağıyla kasabanın en zengin ağalarındandır. Odun ticareti yaparken iflas edip bu köye sığınmış bir babanın oğlu olmasına karşın, savaş yıllarında harmanları ölçmeye gelen vergi memurlarıyla ortaklaşarak, kentli karaborsacılarla ilişki kurarak yükünü tutmuş, toprak almağa başlamış, Marshall yardımından sağladığı krediyle mîrî toprakları kapatmış, giderek politikacılara da kendisini saydıran hatırlı bir ağa olmuştur.” (10.s.)

Bütün bunlardan hareketle Kemal Bilbaşar eserlerinde köylünün ve dönem insanların devlete ve yöneticilere bakış açılarını gerçekçi bir gözlemlerle başarılı bir şekilde işlemiştir.

3.9. Sosyal Statü

Toplumcu Gerçekçi eserlerde sosyal statü ağa/bey/şih – köylü/kul/maraba, zengin-fakir, ağa-hizmetçi gibi konular üzerinden işlenir.

Genellikle bu sosyal statü evlilik konusuyla birlikte denklik kavramıyla işlenir. Kemal Bilbaşar da toplumdaki sınıfsal farklılığı ağa/bey/şih – köylü/kul/maraba zıtlığında vermiş ve bu sınıfsal farklılığın sebeplerini ise toprak adaletsizliğine ve kemikleşmiş ağalık sistemine dayandırmaktadır.

Örneğin Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* romanına baktığımızda ilk sosyal statü Memo'nun Şih kızı Senem'i istemesiyle gün yüzüne çıkar. Memo, Şih kızı Senem'e âşık olur ve başlık parasını da hazırlayarak kızı babasından ister. Memo hem kendi akrabalarından ve köylülülerinden hem de Senem'in babası tarafından “*Şih kızı, şih oğluna gerek*” diyerek sert bir dille uyarılır.

“Ley, sen kimsin ki, benim hasna, müstesna kızımın desti izdivacını dileyessin? Ağa mısın, çiftin, maraban mı var? Şih mısın, sürün, celebin mi var? Seyit misin, ocağın mürüdün mi var? Deccal gibi dağ taş gezen bir kulun ne haddine şih kızının adını ağzına almak. Yıkıl karşımdan! Bir daha bu yaylaya ayak basanda, ayağımı kırarım senin.” (54.s.)

Köylüler bile Memo'nun Şih kızı Senem'i istemesine “*Şih kızı şih oğluna*” diyerek karşı çıkmışlar, aradaki sınıfsal farklılığı göstermişlerdir.

Köylü'nün “kul”, ağaların “tanrı” muamelesi gördüğü bu sosyal statü öyle alışıl gelmiştir ki hem köylüler hem de ağalar cumhuriyet rejimin getirdiği değişiklikleri kabullenmekte zorlanmışlardır.

Bazı Toplumcu Gerçekçi yazarlarda sosyal statüsünü beğenmeyip sınıf atlama arzusuna kapılan karakterlere rastlanır. Bu arzu insanları yanlışta sürükleyip, ahlaki olmayan (hırsızlık, rüşvet, tefecilik, vergi kaçırma, usulsüzlük vb.) gibi davranışlar sergilemesine neden olur. Bu arzuya sahip bireyler sosyal statülerini değiştirip sınıf atlamanın yolunu çok paraya ve toprağa sahip olmaya bağlarlar ve buna yönelik girişimlerde bulunurlar. Örneğin Yaşar Kemal'in *Yer Demir Gök Bakır* isimli romanında Muhtar Sefer, köylüye ihanet eder ve kendi menfaati için entrikalar çevirir. Orhan Kemal, *Kanlı Topraklar* romanında bu düşünceyi Topal Nuri karakteri üzerinden işler. Topal Nuri, ahlaki olmayan davranışlar sergileyerek statü atlamak ister.

Benzer durum *Cemo* ve *Memo* romanlarında da vardır. Örneğin *Cemo*'nun babası Cano Ağa Şeyh Sait Ayaklanması bastırılıp cebine biraz para koyunca köyüne ağa olmak niyetiyle döner. Fakat karısı Kevi'nin ölüm

haberini alınca bu isteğinden vazgeçer. Aynı şekilde Memo’da Çakalgediği köyü yurtluk olarak verilince köylüler onun ağa olmak istediğini düşünürler. Fakat Cemo araya girer ve “ *Yok babo yok. Öyle kötü niyetimiz yoktur bizim. Tanrı yazmışsa bozsun.*”(Cemo, 125) sözleriyle ağalığın olumsuz, istenmeyen, kötü düzen olduğunun altını çizer.

Sömürüye dayanan ve sınıflara ayrılmış toplum düzenine alternatif olarak sınıfsız bir toplum önerisi sunan marksizm, toplumlara ilişkin bir analizden oluşup sınıfsız bir toplum düzenine geçişin yollarını gösteren bir öğretiyi ortaya koyar. Kemal Bilbaşar’da bu öğretiyi doğrultusunda eserler vermiş *Cemo* ve *Memo* romanında yarattığı karakterlerle köylüyü aydınlatmak, eğitmek onlara doğru göstermek istemiştir.

Kemal Bilbaşar’ın Memo adlı romanında, vak’a, Şıh Kızı Senem’in yaşadıklarından hareketle Doğu Anadolu Bölgesinde meydana gelen olaylardır. Kemal Bilbaşar bu olayların nedenlerini toprak adaletsizliğine ve bölgedeki ağalık, şıhlık, seyitlik meselesine, köylünün eğitimsizliğine, devletle halk arasındaki güven zayıflığına bağlar. Sınıflar arası çatışma da burada ortaya çıkmaktadır. *Cemo* romanında “kul” olarak geçen köylüler Memo’da “maraba” olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında kullanılan bu kelimeler bile toplumdaki statüsel farklılığı ortaya koymaktadır.

Memo romanında var olan sosyal statü bir tarafta ezen, sömüren gücü elinde bulunduran ağa/şıh /bey ile diğer tarafta bulunan köylü/kul/maraba ve işçiler arasında görülür. Köylünün maldan hiçbir farkı yoktur ve toprakla birlikte alınıp satılabilmektedir. Hatta ilk defa olarak Şıh Persin köydeki herkesi tek tek saydırarak tapuya tıpkı bir mal gibi kayıt ettirmiştir. İnsanların mal olarak görülüp alınıp satıldığını kadınlar üzerinden daha net görürüz. Özellikle evlilik konusunda kadınlar başlık parasıyla mal gibi alınıp satılabilmektedir. Daha acısı ise Torsun Onbaşı ormandan izinsiz odun kestikleri bahanesiyle kadınları tutuklamış, karakola götürmüştür. Bu da yetmezmiş gibi kadınları odunlarla birlikte satmaya kalkmıştır.

Ayrıca bu romanda sosyal statü konusunun karşımıza çıktığı diğer bir konu ise Şıh Senem ile Memo’nun evliliğidir. Memo cesaretini toplayarak kızı üvey babasından istemiş fakat hem çoban olduğu için hemde Hanefi

olduğu için azarlanarak huzurdan kovulmuştur. Şıh Senem'in annesi bile kızının Memo'ya verilmesine karşı çıkmış evlenecek kişiler arasında denklik konusuna dikkat çekmiştir.

Kitabın ilerleyen sayfalarında Memo ve Şıh Senem evlenirler ve Memo'da obanının ağası olur. Çancı ustası olan Memo ağa olup karısının, aşiretin topraklarına el koyan Şıh Persin'le mücadele eder ve kazanır. Ardından Komutan'ın yönlendirmesiyle aşiretin marabalarına toprak dağıtımını yapar. Çıkarlarına aykırı olduğu için buna engel olmak isteyen Seyit Raşo, bölgenin diğer önde gelenleriyle ayaklanma hazırlığına girişir. Bölgenin ağaları/şıhları Memo'nun bu eşitlikçi tavrına, ağadan alıp köylüye toprak vermesine tahammül edemezler ve ona düşman olurlar. Ağalara/şıhlara göre kul kısmı hep kul olarak kalmalı ve kaderlerine razı olmalılar.

Başka Olur Ağaların Düğünü'ne baktığımız da ise yine sosyal statü evlilik konusuyla denklik meselesi üzerinden işlenir. Osman Ağa'nın kızı Menekşe ile Hüseyin Ağa'nın oğlu Tahir'in evlenmesi herkes tarafından uygun görülür. Çünkü ağa kızı ağa oğluna yakışır. Doktor Murat, fakir ve babasız olmasına rağmen okuyarak belli bir seviyeye gelmiştir. Menekşe'ye karşı duyguları olmasına rağmen Menekşe'den uzak durur çünkü oda bu denklik konusuna takılmıştır ve duygularının peşine gitmek konusunda çekimser davranır.

Bilbaşar, *Başka Olur Ağaların Düğünü* romanında asıl statüyü konağın hizmetçisi Güllü üzerinden yansıtır. Osman Ağa, Güllü'yü kendisine "ağa hazretleri" , kızı Menekşe'ye ise "küçük hanım" şeklinde hitap etmesini ister ve ona yerini, hizmetçi olduğunu hatırlatır.

3.10.Eğitim Sorunu

Kemal Bilbaşar'ın eserlerine baktığımız zaman eğitim konusunun ikinci plana atıldığını görürüz. Yazarın eserlerindeki ana karakterler bile eğitimsiz, sözlü kültür içinde doğup büyüyen bireylerdir. Örneğin Memo, Cemo, Şıh Senem bunlar romanların başkahramanları olmuş olmalarına rağmen eğitim almamış kişilerdir. Çancı ustası Memo, sözlü kültür ürünü olan âşıklık

geleneği içinde büyümüş asıl aydınlanmayı ve kırılma noktasını askere gidince yaşamıştır. Özellikle Fahri Yarbay'a hayranlığı ve onu kendine örnek kişi olarak seçmiş olması Memo'da olumlu anlamda değişmeler yaşatmıştır. Örneğin devlete olan güveni artmış, görmese de Mustafa Kemal'in ismini ve onun güzel şeyler yaptığını duymuş, vatandaşlık haklarını öğrenmiş, aynı şekilde bazı hakları da asker de öğrendiğini “*Biz ekserdeyken okutup bellettiler ki, Cumhuriyet sınırları içinde her Türk hür doğar, hür yaşar. Başına buyruk olur. Madem öyledir, ne diye onca insan ağalara kulluk eder nahak yere?*” (125.s.) sözlerle ifade etmiştir.

Şı kızı Senem'e baktığımızda ise değişen pek bişey yoktur. Şıh kızı olmuş olmasına dini bir kimlik, hüviyet taşıyor olmasına rağmen herhangi bir dini eğitim almamıştır. Geleneksel bir eğitimle büyütülmüştür. Senem üzerinden yazar dönem insanların eğitime ve Osmanlı'ya bakış açılarını göstermekte oldukça başarılı olmuştur. Başlatılan eğitim seferberliği sonucu kızların okutulması için köylere muallimeler gönderilmiş olmasına karşın, Osmanlı'nın gelenek, görenek, örf ve adetlerini bozacaklarını düşündükleri için kızları okula göndermemişlerdir.

Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan halkın “Osmanlı” olarak adlandırdıkları devlete karşı bir güvensizlikleri vardır. Şıh Mahmut'un oğlu okumuş avukat olmuş eğitilmiş bir kişidir. Sorikoğlu tarafından kandırılarak köydeki topraklarını Sorikoğlu'na satar ve bunun köylülere kötülük olacağını düşünmez, köyün satılması işini art niyetsiz yapar. Fakat bu durum köylüler için olumsuzlukların başlangıcı, Sorikoğlu'nun zulmünün başlangıcı olduğu için köylüler bu duruma tepki gösterirler. Avukat üzerinden Osmanlı'yı “*N'ola varsın Sorikoğlu köyün ağası olsun. Şıh Mahmut'un oğlu ağamızdı da bize ağalık mı etti? Osmanlı kızıyla evlenip Osmanlı olmuş bir adamdan şimdiye kadar ne hayır gördük?*” (113.s.) cümlelerle eleştirirler.

Aynı şekilde halk/köylü Osmanlı'nın gelenek ve göreneklerini bozacağını, kızları alıp okutup Osmanlı gibi yapıp özünden uzaklaştıracağını, kültürel ve manevi değerlerinden koparacağını

düşünmektedirler. Dersim olayları patlak verdiğinde bu kaygıyı köyün yaşlısı şöyle dile getirir:

“Dersim’e muallim namı adı altında casuslar gönderip bebelerimize dillerini, cedlerini unutturmaya çalışırlar. Onlara Osmanlılık talim ederler. Sureti haktan görünüp kızlarımızı devşirmeye çalışırlar. Bunları kendi memleketlerine götürecekler, güya ki medeniyet öğretecekler. Aslında onları Osmanlılaştırıp buraya yollayacaklar ki, aslimızı, neslimizi bozarlar.” (191.s.)

Cemo romanında okumuş aydın tipler olan Avukat Hıdır Bey’e, Şih Mahmut’un avukat oğluna, Fahri Yarbay’a, valiye saygı duyulmaktadır. Fakat köylüler bu kişiler okumuş aydın oldukları için değil devleti temsil eden bir makamda oturdukları için, kendilerini alt bir statüye koyup onları daha yukarılara yerleştirdikleri içindir. Örneğin valiyi makamında ziyaret ederken köylüler ayakkabılarını ve kasketlerini çıkararak içeri girerler. Çıkarken de saygısızlık olmaması için geri geri çıkıyorlar.

Dönem romanlarında köyün muhtarı genellikle ağalarla iş birliği yapıp köylüye ihanet ederken *Cemo* romanında muhtar, köylünün yanında olur ve ağalık düzenine karşı çıkar. Sorikoğlu’dan korkmaz ve devlete güvenmek gerektiğini köylülere söyler.

Kemal Bilbaşar’ın *Cemo* ve *Memo* romanlarında ağalık düzeni üzerinde sosyal statü ve sınıf farklılığı eleştirilmiş, buna çözümler aranmıştır. Fakat hiç kimsenin aklına eğitim gelmemiştir. Sosyal statüyü değiştirmek için paraya ve toprağa sahip olmak yeterli olduğu için eğitim arka planda kalmıştır. Kısacası eğitim romanlarda önemsenmemiş, okumuş aydın tipler yoluyla halk eğitilmek istenmiştir.

Cemo ve *Memo* romanında devlete güvensizlik eğitim konusunda da kendini göstermektedir. Halk Osmanlı’ya güvenmemekte, korkmakta ve çekimser durmaktadır. Ağalar zaten halkla devletin bu durumunu çok iyi kullanmış ve her fırsatta halkı devlete karşı kıskırtmış eğitim konusunda da aynı tavrı takınmıştır. Osmanlı’nın okuma yazma yoluyla, köylere yollanan muallimler aracılığıyla geleneklerini, göreneklerini, törelerini bozup, köklerinden söküp onları “Osmanlı” yapacaklarında dair korkuları kaygıları vardır. Bu korku Şih Senem ve aşiretin diğer dört kızı için gönderilen muallimler köye gelince daha da ön plana çıkmıştır. Şih Persin Senem’i

Osmanlı medresesine göndermek isterken annesi buna karşı çıkmıştır. Azbet ağası Huso da anneyi desteklemiş ve Senem'in Osmanlı medresesinde okumasına yönelik şu cümleleri kurmuştur:

“Ke... Uşağı'nda şimdiye şih oğlanlarının, şih kızlarının oba rahlesin bir yana itip Osmanlı medresesine tahsile gittiği heç görülümüş, duyulmuş değildir. Bebelerimizin kendi örfümüzü, töremizi belleyeceğine Osmanlı terbiyesi görüp Osmanlı olmasını mı istersin? (...) Biz Ke... Uşağı'nın ağaları bebelerimizin kendi örfümüze, kendi geleneklerimize göre yetişmesini isterik. Onların Osmanlı medreselerinde terbiye görmesine rızamız yoktur. Sen yüzün kara çıkmasını istemezsen n'ola, Akabalı uşağının süt kuzularını at canavarın ağzına.” (51.-53.s.)

Böylece hiçbir kız Osmanlı medresesine gidememiştir.

Dönemin eğitime bakışını gösteren en güzel örnek ise okumuş kızların kusurlu kabul edilmesinde anlatılır. Köyün gençlerinden Zaro, Zerenlik Köyü'nden bir kızla evlenmek ister. Bu kadar uzak bir köyden evlenmek istemesinin sebebi kızın babasının başlık parası istememesidir. Babanın başlık parası istememesinin nedeni ise kızın okumuşluğunun kusur olarak görülmesidir. “*Kız cenderme zoruyla Osmanlı mektebine gider. Bu yüzden iş tutmaz, hayvan güdemez, nafakasına ortak olur.*” (352.s.) sözleriyle delikanlı kızın okumuşluğunu kusur olarak görür ve bedavaya alır.

Her iki romanda da toplumdaki aksaklıklar, ağalık düzeni ve halkın fakirliği dile getirilmiş bunların nedenleri üzerinde fazlaca durulmuştur. Fakat asıl önemli konu olan eğitim ikinci plana atılmış, okumuş aydın kişilere “Osmanlı” denilerek güvenilmemiş, mesafeli davranılmıştır. Gücü elinde tutan ağalar güçlerine güç katmak için daha çok toprağa göz dikmişler, güçsüz olan ezilen sınıf ise kaderlerine boyun eğip başarısız bir mücadeleye girmişler. Toplumdaki sınıf farkının, ekonomik farkın önüne geçmek için eğitim-öğretim hiç akıllarına gelmemiş. Tam tersi kızları kendi medreselerinde yetiştirmeyi tercih etmişlerdir.

Eğitim sorunu Toplumcu Gerçekçi romanlarda özellikle de köy romanlarında doğrudan doğruya ele alınan konulardan değildir. Bu romanlarda genellikle yetersiz eğitimin olumsuz sonuçları üzerinde durulmuştur.

Eserlerde eğitim değersiz gösterilmiş ve ikinci plana atılmıştır. Çünkü zenginliğin kaynağı okuyarak meslek sahibi olmakla değil, daha fazla toprağa sahip olmakla ilişkilendirilir. Henüz okuma bilinci insanların zihninde yer etmemiştir. Fakat köylüler okuyana ayrı bir saygı duymaktadırlar. Cemo’da köylüler halini arz etmek için Şih Mahmud’un avukat oğlunun huzuruna çıkarlar, dertlerini anlatırlar. Ve avukat köylüyü kırmaz, köylerini Sorikoğlu’na satmaz. Köylü avukatın bu durumundan memnun olur ve saygılarını gösterirler. “*Hep birden birden begimizin ayağına kapandık, şükran gözyaşları döktük. Sağ ol begim! Var ol begim! Tanrı tuttuğun altın etsin begim, dedik geri geri çıktık huzurundan.*” (31.s.) sözleri saygıyı gösterir.

Başka Olur Ağaların Düğünü’nde ise başkahraman Doktor Murat okuyarak sınıf atlamış, maddi durumunu iyileştirmiş ve sayınlık kazanmıştır. Köyde herkes Doktor Murat’a saygı duymaktadır. Doktor Murat’ın bu saygıyı kazanmasında özünü inkâr etmemesi, nerden geldiğini unutmaması, fakirlere yardım ederek hastalara şifa bulması ve konuşmasını değiştirmemiş olmasıdır. Doktor Murat kendini güzel yetiştirmiş, değerlerini kaybetmemiştir.

Hüseyin Ağa’nın oğlu Tahir okuyamamış ve bunun ezikliğini yaşamaktadır. Özellikle Doktor Murat’la Menekşe’nin yakınlaşmasını kaldıramamış, haklarında çıkan dedikodudan rahatsız olmuştur. Kendini ispat etme çabası içine girmiş, okuyamamış olmanın intikamını Murat’la konuşmayarak almıştır.

“Murat, şapkasını giyip yoluna devam etmek zorunda kaldı. Fena hâlde bozulmuştu. Niye yapmıştı bunu Tahir? Okulda ne iyi arkadaşlıklar. Acı acı gülümsedi. Okuyamamanın tepkisiydi bu.” (51.s.)

Tahir bu ezilmişliğinin altında kendini ispat etmeye çalışır. Menekşe’ye şu cümleleri kurar:

“Sınıfın birincisi bendim ya. Beğenemedin mi? Ben isteseydim müendis çıkardım. Tohturluk ne ki? Hesabım çok kuvvatlıydı... Hocanın çözemediğini ben çözerdim. Bubam istemedi yoğsam... ‘Malımız, paramız çok’, dedi, ‘okuyacaksın da n’olacak?’ dedi, ‘memur olup elâlemin ağız kokusunu mu çekiceğsin?’ dedi, ırzı olmadı yümsek mektaba gitmeme... Gitseydim, Murat’tan önce okur gelirdim. Müendis olurum hem de.” (54.s.)

Kemal Bilbaşar *Cemo* ve *Memo*'da eğitim konusunu ikinci plana atmış olmasına rağmen *Başka Olur Ağaların Düğünü*'nde romanında öncelik vermiştir. Hatta eğitilmiş Doktor Murat'la okumayan Tahir üzerinden bir zıtlık kurmuştur. Eğitim sorununu ve bunun bireylere yaşattığı sorunları çatışma üzerinden başarılı bir şekilde işlemiştir.

SONUÇ

Marksist ideolojinin sanata yansması olan Toplumcu Gerçekçilik, bir taraftan ideolojik bir duruş sergilerken diğer taraftan sanatta estetik bir düzlem oluşturmayı amaçlamıştır. 1934 yılında Rusya’da resmî olarak sanat akımı hâline gelen Toplumcu Gerçekçilik’in Türk edebiyatına etkileri kaçınılmaz olmuştur.

Rusya’da filizlenen ve yine bu topraklarda gelişen Toplumcu Gerçekçilik’in yansmaları Türk Edebiyatı’nda biraz farklılık göstermektedir. Çünkü 1934 yılında Türkiye Cumhuriyeti yeni bir devlettir ve Kurtuluş Savaşı’ndan yeni çıkan bu gencecik devletin başka sorunları vardır. Bir taraftan I. Dünya Savaşı diğer taraftan Kurtuluş Savaşı Türk toplumunu ve aydınını derinden etkilemiştir. Savaşlar sonucunda bazı sosyal, siyasi ve toplumsal sorunlar belirmiş, bunlar dönem yazarları tarafından edebî eserlerde başarıyla incelenmiştir.

Cumhuriyet’in ilanından sonra Türk aydınları yönünü Anadolu’ya çevirmiş, köyün ve köylünün dertlerini odak noktası hâline getirmiştir. Savaşlardan alınan peş peşe yenilgilerle Anadolu sığınılacak bir liman olmuştur. Dönem yazarları Anadolu’da yaşanan toplumsal, sosyal, ekonomik değişimleri, köyü ve köylünün içinde buldukları durumu gerçekçi gözlemlere dayanarak eserlerinde yansıtmaya çalışmışlardır. Ayrıca köylerin hem öğretmen ihtiyacını karşılamak, hem de mesleki eğitimler vererek meslek edindirmek amacıyla açılan Köy Enstitüleride Toplumcu Gerçekçi yazarların köye ve köylüye bakış açılarının derinleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Bu dönem köy romanlarına baktığımızda iki yönelimle karşılaşırız. Bu yönelimlerden ilkinin Cumhuriyet’in prensiplerine bağlı ve köy meselelerini bu doğrultuda işleyen Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin vb. yazarlar oluşturur. İkinci yönelimde ise yine prensip olarak Cumhuriyet’in ilkelerine bağlı olmakla birlikte sosyalist görüşü edebî eserlere sokmaya çalışan Sabahattin Ali, Sadri Ertem gibi yazarlar vardır.

Türk edebiyatında Toplumcu Gerçekçilik'in yerleşmesi zaman almıştır. Çünkü Türk toplumunda sınıf kavramı yoktur, işçi-patron, ezen-ezilen-sömürü kavramları yerleşmemiştir, Marksizm yeterince anlaşılammıştır ve Yeni kurulan bir devlet vardır ve geçiş dönemidir.

1940'lı yıllara gelindiğinde Anadolu'daki tablo değişmiş, Toplumcu Gerçekçilik uygun bir zemin bularak yeşermeye başlamıştır. Sabahattin Ali, Sadri Ertem gibi yazarlarla Toplumcu Gerçekçilik gerçek manada ivme kazanmıştır. Toplumcu Gerçekçilik'in edebî ortamı özellikle dergiler olmuştur. Örneğin *İştirak*, *Aydınlık*, *Resimli Ay*, *Kadro*, *Yeni Edebiyat* gibi dergiler Toplumcu Gerçekçilik'in önemli yayın kaynakları arasındadır. Ayrıca öncülüğünü Nazım Hikmet'in yaptığı, daha sonra Ercüment Behzat Lav, Atilla İlhan, Rıfat Ilgaz, Ahmed Arif, Cahit Irgat gibi yazarların katılımıyla genişleyen ve "40 Kuşağı" olarak adlandırılan grup Toplumcu Gerçekçi şiirler yazmışlardır.

1950'li yıllara değin Türk toplumunda sınıfsal bir tabakalaşma olmadığı gibi sanayi ve ekonomi zayıf olduğu için işçi-patron ilişkisi, işçi hakları, grev gibi konulara rastlanmaz. Bundan dolayı Toplumcu Gerçekçilik doğrultusunda eserler kaleme alan Kemal Bilbaşar gibi yazarların romanlarında işçi sınıfı değil ağa/şih/bey ile köylü/kul/maraba ilişkisi daha baskındır.

Kemal Bilbaşar'ın amacı halka yönelmek, halkı eğitmektir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uyguladığı toprak reformundan etkilendiğini dile getiren yazar, eserlerinde toprak sorununu, köylü-ağa çatışmasını, ezen-ezilen-sömürülen ilişkisini Toplumcu Gerçekçi bir üslupla işlemiştir.

Yazar dönemin ruhunu eserlerinde yansıtırken halkı eğitmek amacından sapmamış bu doğrultuda kahramanlarını yöresine özgü ağız özelliklerine göre konuşturmuş, halkın özellikle köylünün dil ve ifade şekillerinden fazlaca faydalanmıştır. Bilbaşar kahramanlarının şiveli konuşmalarına yer verdiği için eleştirilmiştir. Fakat yazar bu eleştirilerin haksız olduğunu düşünerek aynı şekilde eserler vermeye devam etmiştir.

Toplumcu Gerçekçi anlayışla pek çok eser veren Kemal Bilbaşar *Cemo*, *Memo* ve *Başka Olur Ağaların Düğünü* adlı romanlarında açıkça Marksizm

propagandası yapmak yerine, ezilen sömürülen, kullanılan, aldatılan köylü ile onu ezen ağa/şih/bey çatışmasına yer vermiştir. Eserlerinde ağa-köylü-devlet arasındaki ilişkiler gerçekçi bir üslupla başarıyla işlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2012). *Estetik Marksçı Estetik Toplumsal Gerçekçilik*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Akçay, C. (1998). *Hannâ Mîne'nin Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 73950).
- Aktaş, Ş. (1984). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Birlik Yayınları.
- Akyüz, K. (2013). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Alver, A. (2014). “Türk Edebiyatı'nda 1940'lı Yıllarda Yazılan Bazı Toplumcu Gerçekçi Romanların Emek-Sermaye Bağlamında Analizi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 33, ss.129-152.
- Aydoğdu, Y. (2017). “Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatında Toplumcu Gerçekçi şiirin Serüveni”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 14, 2017, ss.267.
- Bağcı, M. (2002). *Kemal Bilbaşar'ın Eserleri ve Hayatı Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bağcı, M. (2008). *Kemal Bilbaşar'ın Romanları, Hikâyeleri, Tiyatroları Üzerine Bir İnceleme*. Doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Belge, M. (1989). *Marksist Estetik Christopher Caudwell Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: BFS Yayınları.
- Belge, M. (1998). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bilbaşar, K. (2013). *Başka Olur Ağaların Düğünü*, İstanbul: Can Yayınları
- Bilbaşar, K. (2015). *Cemo*, İstanbul: Can Yayınları.
- Bilbaşar, K. (2015). *Memo*, İstanbul: Can Yayınları.
- Cevizci, A.(1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çelik, Y. (2010). “1940 Kuşağı Toplumcu Şairleri ve Halk Şiiri”. *Milli Folklor Dergisi*, S.87. ss.78-83

- Çelik, Y. (2012). *Çağdaş Türk Romanı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Dikici, Ü. (2005). *Kemal Bilbaşar'ın Romanlarında Şahıs Kadrosu*. Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Dinçer, F. (2008). *1968-1969 Yılları Arasında Yayımlanan Türk Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 231099).
- Enginün, İ. (2012). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2010). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ertuğrul, Ö. (2005). *1955-1959 Dönemi Türk Romanında Toplumcu Gerçekçilik*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 186748).
- Gezer, Ş. (2011). *1977 Yılında Yayımlanan Türk Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 285974).
- Güngör, B. (2019). "Atilla İlhan'ın Özgün Toplumcu Gerçekçilik Anlayışı Sosyal Realizm". *Motif akademi Halkbilimi Dergisi*, S.25. ss. 188-202
- Harris, Laurence, Miliband, Kiernan Ralph, (1993). *Marksist Düşünce Sözlüğü*, çev. Mete Tuçay, İstanbul, İletişim Yayınları,
- Hilav, S. (2011). *Felsefe El Kitabı*, İstanbul: YKY
- İlhan, A. (1996). *İkinci Yeni Savaşı*. Ankara: Bilgi Yayınevi
- İlhan, A.(2004). *Gerçekçilik Savaşı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kacıroğlu, M. (2016). "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923-1940) Toplumcu Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları", *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, ss. 27-71

- Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, E. (2018). “Toplumcu Gerçekçi Yazar Kemal Bilbaşar’ın Cemo Adlı Eserinden Yansıyan Anadolu”, *Folklor/Edebiyat*, C. 24, S. 95, 2018, ss.241-260
- Kemal, Y. (1993). *İnce Memed 1*. İstanbul: Toros Yayınları.
- Kemal, Y. (1994). *İnce Memed 2*. İstanbul: Toros Yayınları.
- Kemal, Y. (1994). *İnce Memed 3*. İstanbul: Toros Yayınları.
- Kemal, Y. (1994). *İnce Memed 4*. İstanbul: Toros Yayınları.
- Kerman, Z. ve öte. (2006). *Tanzimat Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kolcu, A. İ. (2009). *Cumhuriyet Edebiyatı II*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Kolcu, A. İ. (2010). *Servet-i Fünûn Edebiyatı*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kongar, E. (2014). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kör, F. (2010). *1974 Yılında Yayımlanan Türk Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 270822).
- Kudret, C. (2009). *Türk Edebiyatında Hikâyeler ve Roman III*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Kurdakul, Ş. (2002). *Çağdaş Türk Edebiyatı, Cumhuriyet Dönemi I*. C. 3, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- “Menşevik”. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Men%C5%9Fevik>, (Erişim: 22Ağustos 2019)
- Moran, B. (2010). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2012). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2 Sabahattin Ali’den Yusuf Atılgan’a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktay, A. (2008). *Toplumcu Gerçekçilik’in Kaynakları Sosyalist Realizm Üstüne Eleştirel Bir Çalışma*. İstanbul: İthaki Yayınları.

- Özçelebi, H. (2008). *Türk Edebiyatında Toplumcu Gerçekçi Eleştiri Anlayışının Temelleri*. 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Sayar, Elif. *1975 Yılında Yayımlanan Türk Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 270821).
- Stevick, P. (2010). *Roman Teorisi*, çev. Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Suçkov, B. (1982). *Gerçekçiliğin Tarihi*, çev. Aziz Çalışlar. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Tanpınar, A. H. (2009). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekin, A. (2010). *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul: StepAjans.
- Tekin, M. (2014). *Roman Sanatı, Roman Unsurları I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tunalı, İ. (1993). *Marksist Estetik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayın.
- Tuncay, M. (1967). *Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925*. Ankara: Ankara Üniversitesi siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Tural, S. (2014). “Eleştirel Gerçekçilik Bağlamında Mehmet Akif Şiirine Bir Bakış”, *Rumeli de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, ss. 2025.
- Yalçın, A. (2012). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2000*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yanık, E. (2016). *Yaşar Kemal’in İnce Memed, Demirciler Çarşısı Cinayeti, Yusufçuk Yusuf Adlı Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırklareli,

Yıldız, İ. (2011). *1980 Yılında Yayımlanan Türk Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 285964).

